

VIGILIA

1 9 7 2
m á j u s

5

Szendi József

A modern teológia személyes jellege

Csanád Béla

Lelkipásztorkodásunk a Zsinat után

A Vigilia beszélgetése

**Jancsó Miklóssal és
Hernádi Gyulával**

Gyürki László

Episzkoposz, presbíter, püspök

Szerb Antal

Piarista cserkész feljegyzései

Hegyi Béla

Keresztények „marxizmusa”

Vasadi Péter

Lengyel montázs

A Vigilia Galériája

Ország Lili festészete

SZENDI JÓZSEF	A modern teológia személyes jellege — — — —	289
GYÜRKI LÁSZLÓ	Episkoposz, presbiter, püspök — — — —	294
CSANÁD BÉLA	Lelkipásztorkodásunk a Zsinat után — — — —	300
HEGYI BÉLA	Keresztények „marxizmusa” — — — —	308
VALKÓ LÁSZLÓ	Meditáció (tusrajz) — — — —	315
BENCZE JÓZSEF	Kicsorbult késem, Szívkórházi vers, Gyász, Csúk Erzsébet (versek) — — — —	316
SWIERKIEWICZ RÓBERT	Bukás (rézkarc) — — — —	316
BORSAI ILONA	Népénekeink az élő szájhagyományban — — — —	317
TOLDALAGI PÁL	Anyám halála, Hogy megkövessék, XX. század, Átváltozás (versek) — — — —	319
DEVENYI IVÁN	Ország Lili — — — —	320
SZEDÓ DÉNES	Tetemrehívás, Patmosz, Az ajtó, Ház (versek) —	318, 321
CSANÁD BÉLA	Üzenet (vers) — — — —	321
VASADI PÉTER	Lengyel montázs — — — —	322
SZERB ANTALNE	Szerb Antal cserkésznaplójához — — — —	329
SZERB ANTAL	Piarista cserkész feljegyzései és levelei Sik Sándorhoz	330

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Jancsó Miklóssal és Hernádi Gyulával (H. B.) — — 337

NAPLÓ

Vigh Béla: Színházi krónika (Fegyverletétel) — 348; **D. I.:** Képzőművészet (Budapesti tárlatok; Jajczay János és Vaszkó Erzsébet születésnapja) — 349; **Rónay László:** Zenei jegyzetek (Operai esték; Lemezfigyelő) — 351; **Bittei Lajos:** Filmek világából (Még kér a nép; Cromwell) — 354.

Idegen nyelvű kivonatok — — — — — 357

A címlapon Szántó Piroska rajza, a műmellékleten és a hátsó borítón Örszág Lili munkái.

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. Tel.: 188-098, 188-068. Postacím: 4. Postafiók 111. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekkszámja száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizománysai útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 5,00 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Atutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54.) a Kultúra 024 2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: egy évre: 100,— Ft, félévre: 50,— Ft, negyedévre: 25,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

A MODERN TEOLÓGIA SZEMÉLYES JELLEGE

Az első vatikáni zsinat a korabeli racionalista világszemlélettel szemben a kinyilatkoztatást főképp igazság-jellege szempontjából védte meg. A hitben elsősorban természetfeletti igazság megszerzését látta, mely hihető, sőt hiendő ha nem is önfénye: a belátás, de a kinyilatkoztató isteni tekintély miatt. A hit az az erény, „amellyel igaznak fogadjuk el mindazt, amit Isten kinyilatkoztatott” (Denzinger—Schönmetzer 3008). Ehhez a racionális szemlélethez hozzájárult Szent Tamás Summájának felületes magyarázata, mely annak articulusaiban csupán a teológia tételeinek halmazát vagy összegét látta. Szent Tamás viszont művének rögtön az elején (I. 1,7) világosan megfogalmazza annak éltető elvét és szervesen egységesítő lelkét: teológiájának Isten nem tárgya, hanem alanya. Vagyis Szent Tamás szemében Isten nem a teológus tehetsége és kénye-kedve szerint alakítható tárgy, hanem a teológiának személyes tudásalánya, aki a kinyilatkoztatásban nemcsak feltárja saját személyiségének titkait, hanem azoknak ismeretelve, igazoló tényezője is. Isten — mint minden önmagáról, saját lelki élményeiről beszámoló személy — csak saját maga miatt, személyes önátadásban és szerető hitben fogadható el minden természetes tárgyi bizonyíték kizárásával. Erről Horváth Sándor, korunk egyik legkiválóbb Szent Tamás szakértője így ír: „Aki a Summát Szent Tamás elgondolása szerint akarja megérteni, annak az I.1,7-ben felvetett kérdésre adott feleletet mindig szem előtt kell tartania és minden tételt ennek a világosságában kell megítélnie. Sok hiábavaló harcnak lehetett volna elejét venni, ha az istenfogalom emez uralkodó jellege a részletkérdések tárgyalásánál kidomborodott volna. Amde a tudásalany kiselejtezésével kiölték a teológia lelkét s utat nyitottak a doctrina sacra ellaposodásának és elvilágiasodásának” (Örök eszmék).

Az első Vatikánum után ily módon kialakult egy teológiai intellektualizmusnak nevezhető irányzat, mely ugyan beszélt Istenről és azt állította, hogy meglehetősen sablonos teológiai műveiben az általa kinyilatkoztatott igazságokat tárgyalja rendszeresen, mégis azt a benyomást keltette, hogy bennük az Isten mint kinyilatkoztató személy háttérbe szorult kinyilatkoztatott igazságai mögött. A teológia hasonlónak lett az érdekházassághoz, melyben nem annyira a házastárs személye, mint a hozománya a fontos. Elsősorban nem az az isteni személy érdekelte, aki kinyilatkoztatott, hanem inkább azokkal az igazságokkal volt elfoglalva, amiket kinyilatkoztatott. Ezeknek hitét megmerevedett rendszernek tekintette, mely befejezetten fekszik előttünk a Szentírásban és a keresztény hagyomány emlékeiben. Úgy bánt velük, mint a boncmester a személyüktől elhagyott hullákkal: a kritika és a teológiai ráció éles késével szedte szét őket gondolatelemeikre (vö. Karl Adam: *Der Christus des Glaubens*. Düsseldorf, 1954. 18. oldal). A dogmatika ezeket igyekezett racionális érvekkel hihetővé, sőt hiendővé tenni és rendszerezni. A jogi szemléletű morális pedig kazuisztikává silányodott: az erkölcsi életnek lehetőleg minden helyzetére iparkodott személytelen, objektív normákat megállapítani. Ez az eljárás mód lassanként a teológia többi szakjait is átgátta és azok elszemélytelenített, objektív tárgyalásához vezetett.

Ez az irányzat megfosztotta a teológiát éltető lelkétől: a személyes Krisztustól, aki a beléje vetett hitünk és önátadó szeretetünk révén egyedül lehet személyünk kiteljesítője és megváltója. Ez a teológia — annak ellenére, hogy arról az Istenről „tárgyalt”, aki Szentháromság, tehát háromszorosan is személy — eltárgyasított, személytelen igazságok bámulatos rendszerévé vált. Borotvaéles következtetésekre felépülő gondolatbravúrrjai azonban sem a papok lelki életének, sem az igehirdetésnek nem lettek formálói. A kívülről világító pedig teljesen elszakadt és elidegenedett: semmi hatással sem volt rá, ellentétben a nagy atyák és a virágzó középkor teológiájával. A hittitkok tabukká váltak: csak a bennfentes szakemberek szólhattak hozzájuk, hisz megértésük rendkívüli elmei és iskolázottságot kö-

vetelt. Az erkölcsstan pedig egyre jobban hasonlított a farizeusokéhoz, melyet az írástudók több, mint hatszáz törvénnyel bástyáztak körül, de amelyet az egyszerű nép sem megérteni, sem megtartani nem tudott s aminek lelketlen jogászkodásai ellen Jézus egész magatartásával és tanításával szembeszállt. A kazuista morális a hívőt erkölcsileg kiskorúvá tette: a sok törvény miatt (a CIC 2414 kánonja!) bizonytalanná lett. Aggályosságában állandóan szakértőket volt kénytelen megkérdezni, mitévő legyen, nehogy valami általa nem ismert törvénybe ütközzék. Megszűnt önállóan, a bölcsességen alapuló szeretetben szabadon dönteni és felelősen cselekedni, holott Szent Pálnak épp az volt a nagy élménye, hogy az ószövetségi törvény nyomasztó szolgálata alól felszabadult Isten fiainak szabadságára (vö. Róm. 8,15).

A II. Vaticanum előtti teológia ily módon legtöbb művelőjében száraz, csupán néhány szakavatott teológus számára hozzáférhető, személytelen ideológiává lett, melynek a gyakorlati keresztény életre a sok tilalom kimondásán kívül alig volt hatása. Ez is csak addig tartott, amíg a középkori vallási tekintély valahogy még állt. De a második világháború végképp olyan helyzetet teremtett, hogy ez az irányzat teljesen elszigetelődött a keresztények világi életkörülményeitől és gyakorlati feladataitól. Közben — mint minden emberi alkotás — a racionalizmus is megszűnt divatos szellemi áramlat maradni. A modern bölcelet és a lélektan egyre inkább az ember személyiségében fedezte fel a legnagyobb evilági értéket. A személyiség ugyanis méltóságban, elidegeníthetetlen jogaiban és transzcendens irányulásaiban messze felülmúlja a személytelen tárgyakat. Az új szemlélet az embert nemcsak gondolkodó lénynek tekinti, aki testből és lélekből áll, hanem szerető, értékelő, állástfoglaló és cselekvő személynek, aki csak más személyekkel való szeretetviszonyban teljesülhet ki. Világossá vált, hogy az emberi személyt nem személytelen javak, tárgyak: például vagyon, még csak nem is szellemi javak: tudomány, művészet teszik igazán tökéletessé és boldoggá, hanem csak egy másik személy, akivel Én—Te viszonyba léphetünk a szeretetben, hogy az így kialakuló *Mi* közösségben kiteljesüljünk és boldoggá legyünk. Ebben az Én—Te kapcsolatban a másik személy nem egyszerűen kutatásunk vagy megismerésünk „tárgya”, hanem a szeretetben megnyíló, önmagát ajándékként feltáró alany. Ezért nem is természettudományos módon ismerjük meg, mint a többi tárgyakat, hanem személyes és mégis megtapasztalható intuíción. A Te személyes valósága ugyan mindig túlfekszik öntudatunk szűk körén: transzcendens, de ha szeretetben kinyilvánítja előtünk magát, mi a viszontszeretetben kiléphetünk önzésünkől és átélhetjük a másik személy transzcendens valóságát, hogy benne kiteljesüljünk és gazdagodjunk. Ezért van az, hogy az igazság és a tudás mint objektív javak csak részben tudnak boldogítani, mert az emberi személy nemcsak ész, hanem szív és akarat is. Biztos megállapítást nyert, hogy az embert nem valami, hanem csak valaki: egy másik személy teheti maradéktalanul boldoggá, aki nemcsak eszünket, de egész személyünket rabjává teszi a szeretet, barátság vagy a szerelem önátadásában, s akit mi egész személyiségünkkel mindenestül viszont szerethetünk (vö. Lotz: *Ich-Du-Wir*). Ezt az irányzatot perszonalizmusnak nevezzük. Ismertebb képviselői: M. Buber, R. Guardini, G. Marcel. A századforduló óta egyre erősödik és lassanként minden teológiai szakot átformál (vö. Vorgrimler cikkét a *Lexikon für Theologie und Kirche* „Personalismus” címszava alatt).

Ilyen előzmények után ült össze a II. Vaticanum, hogy a modern ember üdvösségre vonatkozó problémáira válaszoljon. Felismerte, hogy nem elméleti, ideológiai rendszert kell adnia, nem is kiközösítő határozatokkal kell elnémítania a tévedőket, hanem egzisztenciálisan megélt hitben mutatni be önmagát, mint a misztikus Krisztust. Azt a Krisztust, aki személyesen van közöttünk egyházában a világ végezetéig, hogy minden őt kereső rátalálhasson és belőle, mintegy szentségből üdvöt meríthessen. A személyes Krisztust láttató és róla tanúságtevő igehirdetés ragyog fel minden dokumentumában. Ez az ősegyházhoz és a szentatyákhoz visszatérő, szentírási, perszonális lelkület az, ami a II. Vaticanum utáni teológiát is elsősorban jellemzi és ami visszaadja annak erkölcsi és igehirdető értékét is.

Nem teljesen új irányzat ez, hanem régi igazságoknak új kiemelésekkel való korszerűsítése. Ami eddig apróbetűs jegyzetekben volt található, most hangsúlyozottan a középpontba kerül, mert a hangsúlyozástól nagyon sok függ. Az új teológiának ezt a hangsúlyozottan perszonális jellegét tükrözi Gál Ferenc *Istenről beszélünk* és *Teremtett és megváltott ember* című két könyve is, melyek hasznos segítséget jelentettek e tanulmány összeállításánál; az alábbiakban több helyen is követem gondolatmenetüket és idézek belőlük.

A modern teológia az ember egzisztenciálisan megélt személyiségéből indul ki. Külön fejezetet szán az emberi személyiségnek. Az antropológiai szempontokon túl azért érdekli a személyes méltóság, mert az ember ezen keresztül válik az Isten felelős partnerévé az üdvrendben. Ma az embert inkább a személyisége oldaláról tekintjük, amennyiben Én—Te közösséget keres. Mivel felismeri Istent, mint személyt, szeretne vele találkozni, benne akarja megélni tudásvágyának, szeretetvágyának teljeseését és nála reméli megtalálni a menedéket létének bizonytalanságában. Isten ugyanis nem egy igazság, amire rá kell jönni, nem is valami ismeretlen dolog, amit meg kell találni. Tehát nem tárgya ismeretünknek, hanem személy és az összes titkok foglalatja, aki megszólít és kinyilatkoztatja magát, mert úgy teremtette meg az embert, hogy megoszthassa vele életét és boldogságát. Ezért Isten elfogadása nem csupán egy ismerettartalom tudomásulvétele, hanem személyes magatartás. Az elméleti megállapítások, melyekkel létét igazoljuk, csak bevezetőül szolgálnak a személyes kapcsolat kialakításához. A filozófia a lét sajátságaiból következtet Isten sajátságaira. Eljuthat a személyesség megállapításáig, de nem az áll az érdeklődés előterében. A kinyilatkoztatásban ellenben a személyes Isten szól és cselekszik. A kereszténység meggyőződése, hogy Isten teljes kinyilatkoztatást adott magáról Jézus Krisztusban, aki azért jött, hogy feltárja előttünk személyiségének titkát. „Már nem mondalak titeket szolgáknak, mert a szolga nem tudja, mit tesz az ura. Barátainnak mondalak titeket, mert mindent tudtul adtam nektek” (Ján 15,15). Ő nem a Szentháromságot akarta kinyilatkoztatni, hanem a teljességet. De a teljesség éppen a Szentháromság. Krisztus arról az Istenről beszélt, aki az Öszövétségben hírt adott magáról s aki már jelezte, hogy népének atyja akar lenni. Krisztus ezt az Istent különleges módon Atyjának nevezi, saját magáról pedig azt állítja, hogy ő a Fiú, akit az Atya küldött, ő viszont az Atyával együtt elküldi a Szentlelket, hogy mellette tanúságot tegyen és művét befejezze (Ján 15,24). Amellett Krisztus kitart a legszigorúbb monoteizmus mellett, tehát az Atya, Fiú, Szentlélek említése nem akar az istenség sokszorozása lenni. Saját magát egynek mondja az Atyával (Ján 10,30), a Szentlélekről pedig azt állítja, hogy az Atyától származik s ugyanakkor a Fiútól kapja mindazt, amit kijelent (Ján 16,16). Istenben tehát csodálatos teljesség van, amit csak az Atya, Fiú, Szentlélek személyes kapcsolatával lehet kifejezni.

Ha a szavaknak teljes értelmet adunk, azt kell mondanunk, hogy a Szentháromságnak szóban és tettben megvalósult kinyilatkoztatása maga az üdvrend. Hiszen nem tételek közlésére kell gondolnunk, hanem Isten valóságos közeledésére. Isten önmagát kínálja fel ajándékképpen az ember számára ebben a természetfeletti, személyes önkinyilatkoztatásban. Neki minden tette hatékony, azért ha mint Atya nyilatkoztatja ki magát, annak az lesz a hatása, hogy az emberben megvalósul a fiúság. Ez pedig már a legtokéletesebb személyes kapcsolat, ami létrejöhet az ember és Isten között. Az egy Isten, mint Atya valóságosan az ember felé fordul a Fiúban és a Szentlélekben. Isten az emberiséghez mint Atya mondta ki a végső szót a Krisztusban. Isten a szeretet (I Ján 4,8–16). A szeretet teljes értelemben azt jelenti, hogy a személy kitarja és hozzáférhetővé teszi a maga bensejét a másik számára, akit szeret (K. Rahner: *Schriften zur Theol.* I. 141.). Krisztus eljövételére tehát szükség volt, hogy megismerjük Istennek végsőkéig elmenő szeretetét. Aki előlegezi a szeretetet, aki megbocsájt, aki türelmes, azt nem önző érdek vezeti, az nem akar nyerni semmit. Csak az ember nyerhet, mert Isten szeretete hatékony: természetfeletti értéket, megigazulást, istengyermeki méltóságot olt belénk és arra képesít, hogy a felhívásra szeretettel válaszoljunk, nemcsak azzal a hittel, mellyel igaznak tartjuk az isteni kinyilatkoztatást, mint a számító ördögök

(Jakab 2,19), hanem egész egyéniségünk hálájával és bizalmával, teljes önátadásával (vö. II. Vaticanum: Hittani Rendelkezés a Kinyilatkoztatásról 5.). Ebben a hitben nem az az elsődlegesen fontos, hogy *mit* mond el az Üdvözítő, hanem hogy *Ő* mondja. S mikor személyes titkait tárja fel, azt nyilvánvalóan baráti kegyből teszi, s azokat csak önmagával tudja igazolni. Ezért nem is jelenti ki magát csak annak, aki szereti őt s erről a szeretetről parancsainak teljesítésével tesz bizonyosságot (Ján 14,21). Az isteni kinyilatkoztatás nem a kíváncsikodó ész akarja új, csodálatos igazságok birtokába juttatni, hanem személyes, szentháromságos életét akarja általa közölni, mert Istenben igazság és élet azonos. Szent Pál számára sem első-sorban az a fontos, hogy *mit* hisz, hanem hogy *kinek* hisz (2 Tim 1,12). Mert ha egész lényünkkel, hittel és reménykedő szeretettel befogadjuk Jézus kijelentéseit, általuk a Szentháromság életében részesedünk: „Aki szeret engem, megtartja tanításomat. Atyám is szeretni fogja őt, hozzá megyünk és benne fogunk lakni” (Ján 14,23). Az emberi személy ugyanis csak a Szentháromságban találja meg végső kiteljesülését. Azzal, hogy az embert saját hasonlatosságára teremtetten, beléje oltotta a személy két lényeges velejáróját: az elidegeníthetetlen egyediséget és más személy előtti feltárulást. Az ember egész életén át kapcsolatot keres más személyekkel, hogy az igazság és szeretet közlése által boldog legyen. De csak ott köt ki végleg, ahol az igazság és szeretet végtelen személyes létben jelenik meg előtte: az Igében és a Szentlélekben. Természetünk ugyanis a végtelen ígézetében él: semmi végleges nem tud lekötni és boldoggá tenni. Azzal, hogy az ember hisz Jézusnak és a szeretetben átadja magát neki, nemcsak vele, hanem az egész Szentháromsággal személyes kapcsolatba lép: ez a megszentelő kegyelem. Arról eddig kevés szó esett, hogy a kegyelem által Isten személyesen működik teremtményeiben, illetőleg, hogy az ember személyesen kapcsolódik bele az isteni életbe, melynek Jézus Krisztus által részese lett. A teremtető és megváltó Isten ugyanaz, és személyes kapcsolatra hív: „Így szól az, aki téged teremtetett és alkotott: Ne félj, én megváltottalak és neveden szólítalak, az enyém vagy” (Iz 43,1); „Örök szeretettel szerettelek, azért tartottam meg számodra jóakaratomat” (Jer 31,3).

Az ember személyes kibontakozását a bűn akadályozza, mert általa megtagadja transzcendenciáját és önző magát tekinti célnak. A megváltást nem valami hiány megszüntetése hozza meg, hanem valaki, aki a maga személyes Én — Te közösségébe emelés szeretetével rásegít, hogy önzésembe zárult személyiségem kiteljesedjen. Jézus Krisztus, akit az Atya második Ádámként küldött ebbe a világba, saját személyének a halálban való tökéletes önátadása által vitte végbe a megváltást, hogy feltámadva a halálból örök élet szerzője legyen mindazoknak, akik benne hisznek. Ezzel megalakítja egyházát, mely neki teste és annak teljessége, aki mindennek mindenben betölt (vö. Ef 1,20—23). Titokzatos személyi kapcsolat ez Jézus és az őt szerető hívek között, annyira, hogy aki őket üldözi, (Csel 9,5), amit egyikük közülük tesznek, magának Jézusnak teszik (Máté 25,40), sőt: aki befogadja azt, akit én küldök, engem fogad be s aki engem befogad, azt fogadja be, aki engem küldött (Ján 13,20). Jézus személyesen él egyházában (Máté 28,20), mely így a megtestesülés titkának folytatása a történelemben. Az egyház tehát első-sorban nem jogi kötelekekkel egybefont tökéletes társaság objektív normákkal, hanem személyes, kegyelemből kialakuló közösségi kapcsolat a megdicsőült Krisztussal. Hogy a bűne által önzésbe zárt emberi személy kinyíljon Krisztus és embertársai felé, az annak a Szentléleknek a műve, aki a három isteni személyt egymás felé kitarja és ugyanakkor egy istenséggé kapcsolja össze. A Szentlélek a szentségekben teszi lehetővé, hogy megváltó Krisztusunkkal találkozzunk és vele együtt meghalva a bűnnek isteni életre támadjunk fel. A szentségek az új teológiai szemlélet szerint nem *ex opere operato* ható objektív kegyelem-automaták, hanem a Krisztussal való személyes találkozás létrehozói hitben és szeretetben. Ezt alapvetően megvalósítja a keresztség és a bérmálás, hogy csúcspontját érje el az Eucharisztiaiban, melynek ünneplése közben meg kell halnunk önmagunknak, hogy Krisztusban örök áldozattá lehessünk testvéreink önzetlen szolgálatában. Így az ő halálát hirdetjük mindaddig, amíg el nem jön. Ez a liturgikus megújulás lényege, mely felszámolja

a merőben eltárgyasított ritualizmust és liturgikus legalizmust (Alois Müller: Kereszténység — Egyház — új szemmel. Wien, 1970. 33). Krisztus az egész világ megváltója és ebben a megváltott világban biztosítja követőinek kegyelme által azt az életteret, ahol kibontakoztathatjuk erkölcsi személyiségünket, amennyiben embertársainkat ő érte szolgáljuk tevékeny szeretetben. Hiszen ha Ő szeretett és valamennyiünkért meghalt, akkor akik élnek, már ne önmaguknak éljenek, hanem annak, aki értük meghalt és feltámadt (2Kor 5,14—15). A keresztény erkölcs a modern morálteológus, Bernhard Häring szerint nem rajtunk kívül álló normák személytelen, objektív teljesítése, hanem a Krisztus Jézusban való élet (Moralverkündigung Nach dem Konzil. Frankfurt a. M. 1966.93). A morális megújulása mind az előadótermek tudományos tárgyalásában, mind az igehirdetésben csak a Krisztus-misztériummal és a rajtunk megvalósuló üdvörténettel való elevenebb kapcsolatból következhet be (uo.). A *keresztény és pogány egzisztencializmus* című fejezetben Häring kimondja, hogy a morális középpontjának mindig Krisztus személyét kell tartanunk és ezért a morális mindig Krisztus követése (48—49. oldal). A *Zwei Grundformen des Personalismus* című fejezetben Ebner és Buber nyomán ismerteti a bibliai perszonalizmust, annak Én — Te — Mi kapcsolatát, mely annyit jelent, hogy igazi éneket csak Istennel való önatadásban találhatom fel, amennyiben őt embertársaim közösségében szolgálom (110. o.).

A II. Vaticanum a papság képzéséről hozott határozatában így intézkedik: „Különös gondot kell fordítani az erkölcsstan tökéletesítésére: ennek a tudományos kifejtése táplálkozzék jobban a Szentírás tanításából és világítsa meg a hívek Krisztusban való elhivatásának a magasztosságát és azt a kötelességünket, hogy a világ életéért szeretetben gyümölcsöt hozzanak” (16). A keresztény erkölcs nem magatartás-receptek betanulása sablonos helyzetekre, hanem személyes, szabad szolgálat a bennünk lakó Szentlélek ihletésére. Ez az Isten gyermekeinek szabadsága. Kinek-kinek egyéni adottságai szerint különböző, de mindenkiben felelős áldozatvállalás és önküiresítés Isten országának eljöveteléért. A keresztény mindig személyes, egyéni, soha meg nem ismétlődő konkrét feladatok előtt áll és annak megoldására nemcsak esze és ügyessége, de egész személyisége fel van hívva. Ahhoz, hogy eljusson a férfiúi életkorra, melynek mértéke Krisztus, a szeretetben egész személyiségét latba kell vetnie (vö. Ef 4,11—16). Ezért főparancs a szeretet (Máté 22, 37—40), mely Krisztus sajátosan új parancsa (Ján 15,12). Ez örökös áldozat, mert önzésünk tiltakozik ellene, de a nyolc boldogság paradoxonjának az a lényege, hogy „aki meg akarja menteni életét, elveszíti azt, de aki Krisztusért elveszíti életét, megtalálja azt” (Máté 16,25). A keresztény tökéletesség csak kereszt-hordozás árán érhető el: „Ha valaki utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye fel keresztjét és kövessen engem.” (Máté 16,24). Ezért — mondja Szent Pál — nem tartozunk a testnek azzal, hogy test szerint éljünk. Ha ugyanis test szerint éltek, meg fogtok halni. De ha Lélekkel megölik a test cselekedeteit, élni fogtok. Akiket Isten Lelke vezérel, azok Isten fiai. Nem a szolgaság lelket kaptatok ugyanis, hogy ismét félelemben éljete, hanem a fogadott fiúság Lelkét kaptatok, melyben azt kiáltjuk: Abba! Atya! Maga a Lélek tesz tanúságot lelkünkben, hogy Isten fiai vagyunk, ha pedig fiai, akkor örökösei is: örökösei Istennek, Krisztusnak pedig társörökösei. Előbb azonban szenvednünk kell vele együtt, hogy vele együtt meg is dicsőüljünk (Róm 8,12—17). Mert Ő újjá alakítja gyarló testünket és hasonlóvá teszi az Ő dicsőséges testéhez azon erejénél fogva, mellyel hatalma alá vethet mindent (Fil 3,20—21). Midőn pedig minden alá lesz vetve neki, akkor a Fiú maga is aláveti magát annak, aki mindent alávetett neki, hogy az Isten legyen minden mindenkiben (1Kor 15,21—28). Persze attól még messze vagyunk, hogy valaki Szent Tamásként tudatosan az egységes tudás-alanyra építse fel a teljes teológiát, hogy Krisztus személye álljon a középpontban a teológia minden ágában. De a fenti idézetek azt mutatják, hogy a fejlődés a bibliai perszonalizmus bensőségesítő iránya felé mutat. Annál is inkább, mert az első nagy teológus, Szent Pál is a Krisztus titkából építette ki teológiájának nemcsak dogmatikáját, hanem erkölcsstanát is.

A modern perszonális látásmód szerint a kereszténység nem tan, nem is ideológia, hanem egyetlen élő személyben foglalható össze: a kereszténység Krisztus! Krisztus nemcsak szerzője, hanem egész tartalma is a kereszténységnek. Ebben különbözik minden más vallástól és ideológiától, melyek létezhetnek szerzőjük személyétől függetlenül is (vö. Karl Adam i. m. 11–16.). S ha a teremtetett személy csak a Jézus Krisztusban köztünk megjelent és egyházában a világ végéig élő, végtelen isteni személyben teljesülhet ki, akkor számunkra a mai idők nem reménytelenek, hanem nagyszerű lehetőséget kínálnak, ha hitelesen teszünk tanúságot nemcsak igehirdetésünkben, de szolgáló szeretetünkkel is a bennünk élő Krisztusról, aki egyedül képes megkönnyíteni és boldoggá tenni a fáradt és megterhelt embert. Az embereknek elsősorban nem tanok kellenek, hanem olyan élő személy, aki végtelenül tökéletes, és aki a hozzá jövőket tökéletessé is tudja tenni a szeretetben. Nekünk tehát nem az a dolgunk, hogy varázsrecepteket keressünk az emberek bajaira. Nem is az, hogy napnál világosabban bizonyítsuk Krisztus tanítását, mert az minden emberi értelmet felülmúló misztérium. Hisz két emberi személy barátsága is az. Nem is az a feladatunk, hogy objektív törvényeket hirdetve moralizáljunk, mert ezzel csak elidegenítjük az embereket. Nekünk az a kötelességünk, hogy életünkkel tanúságot tegyünk a kegyelme által bennünk élő Krisztusról, az ő örömről és békéjéről, melyet ez a világ meg nem adhat. Ehhez azonban az kell, hogy az evangélium paradoxonjait előbb mi magunk is átéljük, és önző módon ne magunknak éljünk, hanem számunkra az élet Krisztus legyen (*Fil* 1,21).

A pasztorális levelek és Szent Ignác leveleinek püspöke

GYÜRKI LÁSZLÓ

EPISZKOPOSZ, PRESBITER, PÜSPÖK

Az újszövetségi Szentírásban szereplő „episkopos” — püspök — nem fedti a mi „püspök” fogalmunkat. Az „episkopos”-nak nincs meghatározott és pontos jelentése kezdetben. Ugyanakkor Szent Ignác leveleiben már a mai értelemben vett püspököt jelenti az „episkopos”. Milyen fejlődésen ment át ez a kifejezés? Tudjuk-e pontosan kísérni ezt a fokozatos fejlődést? Sok szempontból csak hipotézisekre hagyatkozhatunk, még akkor is, ha ezek jól megalapozottak. Az Újszövetség írásai a kezdeti állapotot tükrözik, bennük még csak a maggal találkozunk, amelynek szárba kell szöknie. Ezt a fejlődést szeretnénk röviden megvizsgálni.

Az ősegyház hierarchiája

Az első pünkösd után még elég kezdetleges volt az egyház szervezete.¹ Megtaláljuk a „tizenkettőt” — az apostolok testületét — és a tanítványokat. Az apostolok közül kezdetben kiválik Péter, mint feje a tizenkettőnek. A jeruzsálemi közösség nem szakadt el azonnal a zsidóságtól. Az *Apostolok cselekedeteinek* tanúsága szerint gyakran látogatják a templomot (2,46; 3,1; 5,42). Lassan kezdtek csak szervezkedni. Az apostolok erejét meghaladta a munka, s ekkor választották a diakónusokat (*Apcs* 6). A diakónusok nemcsak anyagiakkal foglalkoztak, hanem igehirdetéssel és keresztelessel is.

A Palesztínán kívüli keresztény közösségeket a jeruzsálemi mintájára szervezték meg. A közösségeket valamelyik apostol alapította, s időről időre meglátogatta őket. Az apostol a fej, ő irányít. Sokszor levelei útján, máskor meg tanítványai, megbízottjai útján. De az apostoli vezetés és irányítás mellett kialakul a helyi hierarchia is — zsidó mintára. Minden zsidó közösségnek megvolt a maga

presbiteriuma, öregek tanácsa, amelyet öreg, tiszteletre méltó, tapasztalt férfiak alkottak. Minden zsinagógának megvoltak a „vénei” — legalább hét ember —, akiknek adminisztratív, pénzügyi és ítélkező szerepük volt. Az evangéliumokban hallunk a kafarnaumi és jeruzsálemi vénekről. A főpapokkal és írástudókkal együtt ők alkották a szanhedrint, a főtanácsot. A zsidó véneknek ez a tanácsa befolyást gyakorolt a keresztény közösségek szervezetének kialakulására. Bizonyos idő múlva megtaláljuk a keresztény közösségekben a véneket, a presbitereket. Ez az intézmény tehát a zsidóságból jött át a kereszténységbe. Pál és Barnabás Jeruzsálemben a presbitereknek adják át az adományokat, amelyeket Antiochiából hoztak. Az első zsinaton is megtaláljuk őket az apostolok mellett. Pál és Barnabás is így szervezi meg a pogányságból megtért keresztényeket jeruzsálemi mintára. Minden egyháznak vannak kézföltétellel rendelt presbiterei (Apcs 14,23). Ezek egy meghatározott közösséghez tartoztak. Vajon már ekkor volt-e a közösségnek helyi főnöke, felügyelője, „episkopos”-a, aki a presbiterek, diakónusok és hívek fölött állt?

Az újszövetségi Szentírás néhány helyén az „episkopos” és a „presbyteros” ugyanazt a funkciót jelzi (Apcs 20,17; Tit 1,5). Más helyeken viszont az „episkopos” magába foglalja a presbitereket is. Szent Pál beszél a püspökökről és diakónusokról, s nem szól a presbiterekről. Pedig a közösségben presbiterek is voltak (Fil 1,1; 1Tim 3,1,13). További érdekessége ezeknek a helyeknek az, hogy az „episkopos” többszámban szerepel, pedig Efezus vagy Filippi városában nem lehetett — a hagyomány szerint — több püspök, mint egy. Ebből is látjuk, hogy nem szoros értelemben vett püspökről van szó. Minden arra utal, hogy az „episkopos” és „presbyteros” az Újszövetségben — néhány kivétellel — azonos tartalmat jelez. Ez az egzegeták általános véleménye. Miért volt akkor mégis két szó használatban? Vagy talán különböző volt a funkciójuk? Püspöki vagy papi feladatuk volt? Hogyan fejlődött ki e helyzetből a monarchikus püspökség? Egyházi hagyományból-e, vagy pedig visszavezethető Krisztus alapítására?

Az „episkopos” és „presbyteros” közti különbség

Nem valószínű, hogy szinonim szavakról van szó.³ Elemzésük éppen az ellenkezőt bizonyítja. „Presbyteros” = öreg, éltes, vén. „Episkopos” = felvigyázó, felügyelő. Az első állapotot, a második pedig hivatalt, funkciót jelent. A „presbyteros” a zsidóknál és görögöknél egyaránt az előkelőket jelentette, akik koruk, vagyonuk, családi származásuk miatt tekintéllyel rendelkeztek. Hivatalos és kollektív tekintéllyel: tanácsot alkottak, véleményt nyilvánítottak és szavaztak. Nemcsak a zsidó közösségekben, hanem a pogány világban is megtaláljuk ezt az intézményt (pl. Egyiptomban a presbiterekből álló hasonló testület volt a város élén; ismerjük a mesterek presbiteriumát, továbbá ők álltak a vallásos testületek élén is). A presbitereket szinte minden népnél megtaláljuk, egészen a modern „szénatusz”-ig.

Egészen más volt a jelentése az „episkopos”-nak. Nem méltóságot, tekintélyt, hanem egy hivatal betöltőjét jelentette. Nem kollektív és névtelen, hanem személyes és felelősségteljes hivatalviselőt jelzett, örködés, felügyelet volt a feladata. Az Ószövetségben a szó következő jelentéseit találjuk: kormányzó (Bir 9,28), katonai parancsnok (4 Móz 31,14; 4 Kir 11,15), a templom szolgálatára rendelt felügyelő (4 Móz 4,16; 4 Kir 11,18), megbízott a munkások bérének kifizetésére (4 Kir 12,11).

Megtaláljuk az „episkopos”-t (mebaqquer) a kumrani szekta irataiban is³, különösen a Damaszkusz-iratban. A Szekta-iratban két helyen szerepel (IQS VI. 12. 20). „A nagyok gyűlésén ne mondjon ki senki olyan szót, amely nem a Nagyok, vagy a Nagyok felett, felügyelő férfi tetszése és felfogása szerint van.” A felügyelő tehát a közösség vezetője vagy vezető tisztségviselője. Ő ítélkezik a törvényszegésben vétkes felett: „Ha valaki a Tan ellen vét és felebarátja látja, de egyedül van, s az ügy halálos büntetéssel jár: fedje fel a, felügyelőnek’ feddéséért

a vétkes jelenlétében.” A visszaeső bűnöst újból jelenteni kell a „felügyelőnek” (CD. IX. 17—22). Minden privát ügyben is hozzá kell fordulni (CD. XIV. 11—12). A papnak is ki kellett kérni a „felügyelő” tanácsát (CD. XIII. 6). Ezenkívül a felügyelő nemcsak bírói tekintély, hanem ő társainak pásztorja is: „Oktassa a Nagyköt Istent tetteire... oldja fel minden köteléküket, amelyek gúzsba kötik őket...” (CD. XIII. 7—10). A jelentkezőket egyedül a felügyelő beleegyezésével lehet a gyülekezetbe vinni (CD. XIII. 11—12), s ő tesz próbát a jelentkezővel (CD. XV. 7—8. 11). Egészen különleges tisztsége van a felügyelőnek a szekta egész táborára felett. Hatáskörébe tartozik a papok testülete, továbbá a tíz bíróból álló testület is, amelynek négy tagja pap, hat pedig laikus (CD. X. 4—10; XIV. 12—16).

A görög-római világban is megtaláljuk az „episkopos”-t: a város előjárója, adminisztratív hivatalnok, templomfelügyelő formájában. Amint látjuk, a „presbyteros” és „episkopos” közti különbség az, hogy az első méltóság, a második pedig hivatal. Elképzelhető azonban a kettő együtt, sőt ez természetes is: a vének közösségéből valakire hivatalt is bízhatnak. Így a „presbyteros” „episkopos” is lett. Mai példa: egy szenátor prefektus lesz. A prefektus és szenátor nem szinonim szavak.

A „presbyteros” szó a régiebb. Az első időkben csak ezt találjuk. Amint látjuk, ők vannak az apostolok mellett Jeruzsálemben; az apostolokkal ők vezetik a jeruzsálemi zsinatot; velük találkozik Pál Jeruzsálemben; ők választanak kísérőket Pál és Barnabás mellé (Apcs 14,13). Az „episkopos” csak később jelenik meg. Előfordulása sokkal ritkább és elszigeteltebb a szövegekben, mint a „presbyteros”-é. Az „episkopos” bizonyos kapcsolatban van a diakónussal (Fül 1,1; 1Tim 3,2.8). A diakónus a profán görög forrásból ismert szó, egy meghatározott szolgálatot teljesítő személyt jelöl, aki alá van rendelve a közösségnek. Amint látjuk, ez is elentétben van a „presbyteros” jelentéssel.

Az „episkopos” és „diakonos” az ősi hierarchia fejlődésében valószínűleg új fázist képvisel⁴. Az egyház növekedett és az öregek tanácsának szüksége volt segítségre. Így aztán felelős vezetőket állítottak és meghatározott feladattal látták el őket. Ezek voltak az episzkoposzok és diakonosok. Könnyen elképzelhető, hogy mindez a hellenista környezet hatására jött létre, melyben az egyház egyre inkább elterjedt. Ezek a szolgálattevő személyek önként vállalták a szolgálatot, legalábbis az episzkoposzok a presbiterek közül. Erre utal az a körülmény, hogy egyidőben presbitereknek és episzkoposzoknak is nevezi őket a Szentírás. Nem ugyanazon a jogcímen, mivel előbb presbiterek voltak, a vének tanácsához tartoztak, akik kormányozták a közösséget, és csak akkor lettek episzkoposzokká, mikor meghatározott feladatot is kaptak. Ezt a speciális feladatot meg lehet már különböztetni attól, amely csak a presbiteri testületé volt.

Az „episkopos” feladata

Vajon az „episkopos” felszentelt szolgálattevő volt-e, vagy csak egyszerű világi ember? Egyes szentírásmagyarázók szerint semmiféle szentelésről sincs szó, az „episkopos” laikus volt. Ezt azzal próbálják alátámasztani, hogy kezdetben az istentisztelettel és lelki hatalommal kapcsolatos dolgok a vándor misszionáriusok számára voltak fönntartva. Ezek a karizmatikus személyek — az apostolok, próféták, doktorok, evangélisták (1Kor 12,28; Ef 4,11) — alkották a felső hierarchiát. Velük szemben a helyi szolgálattevők — az episzkoposz és a diakónusok — nem voltak mások, mint világi hívek, akiket hittestvéreik választottak maguk közül a közösség ügyeinek intézésére, vagyis a közösség javainak kezelésére, özvegyek segélyezésére, vendégek fogadására stb. Ez az anyagi jellegű szolgálat kitűnik magából a névből is, amelyet görög környezetből kölcsönöztek. Csak később, az apostolok a misszionáriusok eltűnésével kapták meg a helyi szolgálattevők a lelki hatalmat is, és így lettek a tanításnak és istentiszteletnek is egyedüli szolgálói. Ha ez a vélemény beigazolódnék, akkor kérdésessé válnék az egyházi hierarchia apostoli, a papi hatalom isteni eredete. A Szentírásban azonban éppen az ellenkezőjét látjuk.

Amikor Szent Pál a Timóteusnak és Titusznak írt levélben megrajzolja a jó „püspök” és jó „diakónus” portréját,⁵ nemcsak időleges dolgokkal hozza azt kapcsolatba (1Tim 3,1–23; Tit 1,6–9). A kívánt tulajdonságok között valóban megtalálhatók azok is, amelyek az anyagi javakra vonatkoznak. A püspöknek tehát ilyen szerepe és feladata is volt. Megtaláljuk azonban emellett azokat a vonatkozásokat is, amelyek kifejezetten a lelki hatalomra vonatkoznak. A püspök legyen alkalmas a tanításra (Tit 1,9): tehát volt tanítói hivatala, feladata. Saját házában legyen jó gazda (1Tim 3,5), azaz vezetője a közösségnek. Ezért is nem lehet újonnan megtértből azonnal püspök (1Tim 3,6). Az igehirdetés és kormányzás mellett a püspök feladata az istentiszteleteken az eucharisztia bemutatása. Ez a hatalom nincs kifejezetten említve a szövegekben, de ősi idők óta feltételezik.

Már kezdettől szükség volt vezetőkre minden közösségben a lelkiek vonatkozásában is. Az apostolok ugyan megalapították az egyes egyházközségeket, de utána tovább utaztak, és ha vissza is tértek később, csak rövid időre. Vajon távollétükben ki tanította az újonnan megtérteket, ki elnőkölt az imádságnál és különösen az eucharisztikus liturgiánál? Az első közösségek valóban fontosnak tartották, hogy gondoskodjanak tagjaikról, de legalább ennyire fontos volt a fiatal közösség hite és a kultusz is, amiről szintén gondoskodni kellett. A megbízott vezetők nem saját tekintélyükkel kormányozták a közösséget, hanem az apostolok megbízásából. Az Újszövetség írásai úgynevezett alkalmi írások, és ezért érthető módon nem tárgyalják kimerítően és világosan ezek megbízatását. Amikor azonban szólnak róluk, mindig az apostolokra vagy az apostolok tanítványaira utalnak.

Pál és Barnabás presbitereket rendelnek a fiatal Lykaonia és Pizidia közösségébe (Apcs 14,23). Pál apostol megbízza Tituszt és Timóteust, hogy Kréta szigetén és Efesus környékén presbitereket rendeljenek és állítsanak a hívek élére (Tit 1,5; 1Tim 5,22). Az efezusi presbiterek előtt arról beszél az apostol, hogy a Szentlélek rendelte őket (Apcs 20,28). A Szentlélektől jön a szentelés az apostolok kézföltétele által (vö. 1Tim 4,14; 2Tim 1,6). Ezek a szövegek történelmi valószínűséget adnak arra, hogy a presbiterek és episzkoposzok lelki hatalmat kaptak vagy az apostoloiktól, vagy azok megbízottaitól. Könnyen elképzelhető, hogy bizonyos népi jelölés is közrejátszott kiválasztásukban. E körülmények azonban egyáltalán nem jogosítanak fel arra az állításra, hogy csak egyszerű világiak voltak, minden lelki hatalom nélkül. Az egyházi hagyomány éppen az ellenkezőjéről tanúskodhat.

Ha az „episkopos” is felszentelt szolgá volt, mint a „presbyteros” akkor mi-
ben különböztek egymástól? A Szentírás szövegei erre nem adnak világos feleletet. Az „episkopos” rendelkezett bizonyos előjárói és vezetői tisztséggel a közösségben. Nem lehetett alárendelve a presbitereknek, hanem éppen ellenkezőleg, ő volt a közösség vezetője és formálója. Valószínűleg a presbiterek közül került ki. Görög és zsidó környezetben is találunk erre példát: a vezetőt a Tanácsból választják bizonyos végrehajtói feladattal. Talán ebből lehetne érthetőbb az 1Tim 5,17 is: voltak presbiterek, akik nem elnőkölték az istentiszteleten és nem tanították a közösséget. Az episzkoposzok voltak azok, akik ezt a feladatot ellátták, vagyis ők elnőkölték az összejöveteleken, ők mutatták be az eucharisztikus áldozatot, ők intézték az anyagi ügyeket. Mindebben a diakónusok segítettek nekik. A többi nem episzkoposz-presbiter elvben gyakorolta a hatalmat, de ténylegesen nem.

Azt sem tudjuk biztosan, hogy az episzkoposzok mindig ugyanazok a személyek voltak-e. Elképzelhető, hogy feladatuk csak egy bizonyos időre szólt, és a presbiterek mind részesültek ebben a szerepben. Újra csak találunk erre görög és zsidó példát. Így esetleg minden presbiter lett egyszer episzkoposz is. Ezt a Szentírás szövege kifejezetten nem állítja, de nem is tagadja.

Maga az „episkopos” szó nem volt meghatározott jelentésű. Jelenti az előjárót, (Tessz 5,12; Róm 12,8); a pástort (Ef 4,11); a kormányzással és előjárói tiszttel megbízott személyt (1Kor 12,28). Valószínűleg ezekben a szavakban a püspök ősi funkcióit kell látnunk. Ugyanaz a funkció, de különböző a név. Az „episkopos” szó került ki e változásból győztesen és vált meghatározott kifejezéssé, mivel szilárd erkölcsi és lelki felügyelet társult hozzá. A régi görögök episzkoposznak nevezték isteneiket is, mert vigyáznak az emberre és őrködnek fölötte. Az Ószövetség al-

kalmazza Istenre is (Jób 20,29), Szent Péter pedig Krisztust nevezi lelkünk „episkopos”-ának (1Pét 2,25). Valószínűleg ezért is választották az első keresztények ezt a nevet, hogy az „episkopos” is őrködjön fölöttük, mint Krisztus; mindezt az ő nevében tegye.

Történelmi fejlődés a II. század elejéig

Az őskeresztény időben nem tűnik fel a monarchikus püspökség minden területen azonos időben. Antiochiai Szent Ignác (†107) leveleiben már megtaláljuk a mai értelemben vett püspök lényeges jegyeit: ő a közösség feje, a presbiterek és diakónusok felett áll (*Ep. ad Magn.* 6,i; *Ep. ad Trall.* 2,1; 3,1; 7,2. — *Ench. Patr.* 44. 48. 49. 50). Két jellegzetes vonása: 1. a közösség egyetlen feje, szuverén hatalommal rendelkezik a presbiterek testülete felett; 2. úgy kormányozza őket, mint Krisztus az apostolokat.

Ez az állapot azonban már fejlődés eredménye. Sajnos hiányoznak a bizonyítékok, amelyek az átmenetet világosan mutatnák az Újszövetség írásából Szent Ignác leveleihez. Úgy lehetne mondani, hogy a lánc két végét tartjuk csak kezünkben, de a közbülső láncszemeket nem látjuk. Ezek pótlásához részben a pasztorális levelek és némi feltételezések nyújtanak segítséget.

A kollektív vezetésből az egy tekintélyen alapulóhoz könnyen elképzelhető az átmenet. A presbiterek területéből könnyen kitűnhettek a püspökök, akik a közösség vezetését ténylegesen kézben tartották. Ezek azután lassan-lassan föléje emelkedtek a többieknek, mint kiválasztottak és olyanok, akik alkalmasak a vezetésre. Ennek a bizonyítására nem szükséges szöveg sem, mert ez a fejlődés teljességgel valószínű. Az akkori zsidó közösségekben is található hasonló fejlődés. Itt utalhatunk újra a kumrani szekta szervezetére is. Amint láttuk, a „mebaqqer” szinte az egész szekta teljes vezetését kezében tartotta⁶. A keresztény közösségben az egy tekintélyen alapuló vezetés még érthetőbb. „Egy a ti tanítótok, Krisztus” (*Mt* 23,10). Az egy püspökvezető ezt a gondolatot még jobban kifejezte.

Ez az egyetlen püspök azonban nem volt még minden szempontból a mai értelemben vett püspök. Ő még csak az első volt a presbiterek között, hiányzott azonban nála egy lényeges jegy: az apostoli tekintély.

Az „episkopos” és az apostoli tekintély

Az első keresztény közösségek igazi feje és vezére az alapító apostol volt.⁷ A helyi megbízott csak az ő távollétében irányította a közösséget. Az irányító az apostol maradt, aki személyesen vagy levelei útján vezette a közösséget. Ez az apostoli tekintély azonban nem maradhatott mindig csak az apostolok kiváltságá. Szükségképpen át kellett mennie ennek a hatalomnak segítő társaikra is. Ezek közé a segítő társak közé tartozott Márk, Szilas, Timóteus, Titusz, Lukács és még mások, akik kísérték az apostolokat. Pál például igen sokszor megbízta ezeket bizonyos rendelkezési joggal, amely bizonyos apostoli tekintélyt is kölcsönzött nekik. Nem voltak ugyan Krisztus tanúi, mint az apostolok (ezt a jelleget ugyanis nem lehet átadni), mégis apostoli hatalomban részesültek, amikor egy-egy megbízatást kaptak az apostoloktól. Láthatjuk ezt Timóteus példájában is. Pál választotta és hívta maga mellé (*Apcs* 16,1). Amikor Korintuszban bizonyos nehézségek adódtak a közösségben, Pál elküldi hozzájuk Timóteust Efezusból, hogy rendet teremtsen. Timóteus itt Pál képviselője, az ő nevében beszél és cselekszik, és olyan tisztelet illeti meg, mint magát az apostolt (*1Kor* 4,17; 16,10). Ugyanígy akarta elküldeni Timóteust Filippibe is (*Fil* 2,19). Később Timóteust Efezusban találjuk. Az apostolnak hozzá küldött levelei megvilágítják tekintélyét és hatalmát: az egész közösség fölött gyakorol hatalmat, neki kell őrködnie, vezetnie és feddenie (*1Tim* 5,1—16), ő elnököl a liturgikus összejöveteleken (2,1—15), az ő feladata a tanítás (4,6—13—16; 6,3). A püspökök és presbiterek fölött áll: kipróbálhatja őket (3,2—7), kézföltétellel újakat rendelhet (5,22), a vétkeket megbüntetheti (5,17—21). Nemcsak egy közösséghez van küldetése, s nemcsak meghatározott ügyben. Úgy lát-

szik, az egész vidéken megteheti mindezt (1Tim 2,8). Hatalma azonban csak átmeneti (1Tim 1,3; 2Tim 1,4; 9,21). Ugyanezt látjuk még világosabban Titusz esetében is. Neki egész Kréta szigetére van megbízatása, hogy presbitereket és püspököket rendeljen (Tit 1,5). Az ő küldetése is időleges, mert az apostolhoz csatlakozik, amikor Artemás és Tichikus veszi át a helyét (3,12).

Timóteus, Titusz, Artemás, Tichikus, Epafrász, a kolosszei egyház megalapítója — és még sokan mások részesedtek az apostolok hatalmában. Ez azt jelenti, hogy a közösségekben felsőbb hatalommal rendelkeztek, felszentelt szolgákat rendelhettek, amit nem tehettek meg a helyi püspökök. Ezek az apostoli tanítványok a jövődő püspökök hatalmát gyakorolják. Nem püspökök a szó későbbi értelmében, mert nincsenek állandóan egy közösséghez kötve, mint a püspök, de itt már csak egy lépés választ el a monarchikus püspökségtől.

Később a közösségek erősödtek és sokasodtak, az apostoli tanítványok megbízatása is megsokasodott, területük pedig leszűkült. Az apostolok halálával a meghatározott egyházban apostoli tekintéllyel működtek. Pál életében engedhetetlen volt, hogy az általa alapított egyházban ő irányítson, de aztán már ő maga rendelt minden jelentős közösség élére vezetőt. Ez a tekintély természetes módon egy-egy meghatározott közösségben átszállt a helyi közösség vezetőjére. Hogy a helyi püspök hogyan gyakorolta konkrét módon ezt a hatalmat, nem tudjuk. Ez különböző körülményektől függött. Amikor azonban megkapta ezt a hatalmat, a szó teljes értelmében vett püspök lett.

Amint látjuk, a püspökség maradandó intézménye két forma egybeolvadásaként tekinthető: egyrészt az apostoli felügyelet, másrészt pedig a helyi és egyetlen püspök jelentősége játszottak közre. Két ellentétes irányú fejlődés találkozott itt. Alulról fölfelé a központosító tevékenység, amely kiemelt a presbiterek közül egy előljárót, akiből püspök lett, mint a kollégium elnöke; valamint felülről lefelé, amikor az apostolok hatalma a tanítványok kezébe, majd közvetlen munkatársaik kezébe került egy-egy meghatározott területen, hogy azután ez a hatalom a helyi püspök kezébe menjen át. Az apostoli felügyelet visszafejlődött — nem tekintélyben, hanem kiterjedésben — a helyi püspök hatalma pedig növekedett — nem kiterjedésben, hanem tekintélyben. Ez a két fejlődési vonal találkozott és hozta létre a püspöki intézményt, amelynek tehát kettős eredete van: egyrészt, kiindulva a helyi püspöktől, egyetlen fővé vált egy meghatározott közösségben, amellyel szoros kapcsolatban is maradt, másrészt pedig az apostoli felügyelőség utóda lett, s így az apostoloktól örökölte az apostoli hatalmat. E körülmény gyökerében különbözteti meg őt a presbiterek közül választott episkopostól.

Tudjuk, a monarchikus püspökség nem tűnt fel az egész egyházban egyidőben. Ennek többek között az is lehetett az oka, hogy ha egy közösséget kezdettől fogva apostol kormányzott, akkor ez a közösség nem fejlődött az előbb említett módon, mert ott kezdettől fogva adva volt mindez. Jeruzsálemben Jakab apostol kormányzott kezdettől fogva, Antiochiában Péter és Pál helyi apostoli tekintélyek voltak. Ugyanez lehetett a helyzet Szent János apostolnál is, aki élete vége felé püspököket rendelt Efezus környékének városaiba. Azokon a területeken, ahol az apostolok csak episzkoposokat rendeltek, de nem adták át a hatalmat nekik, a fejlődés sokkal lassúbb volt.

Mindez azonban nem változtatja meg az elvi és tényhelyzetet, azt ti. hogy a püspökök egyrészt az apostolok utódai, másrészt pedig a régi helyi közösségek püspökeinek örökösei. Ez utóbbiaknak a nevét őrizték meg, mintegy a küldetést és a lelki örökösét fejezve ki ezzel. Ugyanakkor régi társaik, az egyszerű püspökök a presbiterek közös nevét vették fel, s így lettek a „papok” elődeivé.

Jegyzetek: 1. Pierre Dornier: Les épitres de Saint Paul a Timothée a Tite. Cerf. 1951. 10—14. o. 2. Kiss Jenő: Újszövetségi görög—magyar szótár. Ref. Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1951. — H. Haag. Bibel-Lexikon. St. Benno-Verlag. 55. o. 249. o. — Dictionnaire encyclopedique de la Bible. Brepols. 85. o. 344—345. o. 3. Mayer—Reuss: Die Qumran-Funde und die Bibel. Pustet. 89. o. — M. Burrows: A Holt-tengeri tekercsek. Bp. 1961. 281—373. o. 4. P. Benoit: Exegese et theologie. II. Ed. du Cerf. 232—246. o. — Les origines de l'épiscopat dans le Nouveau Testament. 5. Vö. Reuss: Der erste Brief an Timotheus. St. Benno-Verlag — Geistl. Schriftl. 15. — Der zweite Brief an Timotheus. St. Benno-Verlag. Geistl. Schriftl. 16. — Der Brief an Titus. St. Benno-Verlag. Geistl. Schriftl. 17. 6. Vö. Mayer—Reuss és M. Burrows i. m. 7. P. Benoit i. m. 241—242. o.

LELKIPÁSZTORKODÁSUNK A ZSINAT UTÁN

Az egyház történelmében nem volt még példa arra, egészen a II. Vatikánumig, hogy a zsinati atyák kifejezetten és elsősorban azért ültek volna össze tanácskozási, hogy az *egyház tevékenységét* megújítsák. Mindeddig legtöbbször tanbeli kérdésekkel foglalkoztak, hittani tételeket fogalmaztak meg, s csak másodsorban tértek ki a gyakorlatra. Nem így a II. vatikáni zsinat. Ez „a szent zsinat azt a célt tűzte ki maga elé, hogy a krisztusi életet a hívők között napról napra megújítsa. Továbbá azokat az intézkedéseket, amelyek változásnak vannak alávetve, korunk szükségleteihez jobban alkalmazza” — olvassuk az első nagy jelentőségű zsinati dokumentum bevezetőjében, a Liturgikus Konstitúcióban. A II. Vatikánum *pasztorális zsinat* volt.

A fő cél tehát: a hit és gyakorlat szembesítése, a tevékenység reformja és alkalmazása (aggiornamento). Ez a célkitűzés jórészt abból a megfontolásból fakadt, hogy létezhet *gyakorlati herezis* is, amely sokszor veszélyesebb az egyháznak, mint egyik-másik tévtanítás.

Az ilyen gyakorlati célú zsinati munka persze sokkal nehezebb és bonyolultabb feladat, mint hittani tételeket megvizsgálni és megfogalmazni. Sokkal több embert érint közvetlenül egy-egy gyakorlati jellegű zsinati határozat, mint az elvi állásfoglalások. Főleg nehéz az ilyen zsinat „végrehajtása” az egyház mindennapi életében, hiszen nem csupán „átvenni” és „elfogadni” kell valamit a részegyházaknak, hanem az egységhez és a közös célhoz igazodva *részletezni és alkalmazni a sajátos feltételek és körülmények szerint kötelező határozatokat*. A pasztorális zsinat igazi problémái tehát az ülésszakok hivatalos befejezésével kezdődnek, mivel a pasztorális zsinat sikerének mértéke és egyben ellenpróbája éppen a megvalósítás, a gyakran távoli és beláthatatlan kimenetelű gyakorlat.

A zsinat végrehajtása, helyesebben szólva megvalósítása mindig a helyzet felmérésével, majd alkalmazkodó tervezéssel kezdődik. A helyi egyházak a rájuk vonatkozó irányelvek részletezését és alkalmazását legcélszerűbben a helyi (egyházmegyei, s még inkább a „nemzeti”) zsinaton tudják elvégezni. Közismert, hogy ebben a vállalkozásban a holland egyház volt az első, amely a Holland Egyház-tartomány Pasztorális Zsinatát még a II. vatikáni zsinat befejezése előtt meghirdette. A hollandok ezzel vállalták a kísérlet és az úttörés kockázatát is, vállalták, hogy tanulságul szolgáljanak a többi egyház számára. S hozzá még nemcsak a megvalósítás szándékában adtak példát, hanem a *zsinati módszer* tekintetében is, amikor saját zsinatjukat a világi hívek felelősségének felébresztésével és a széles néprétegek bevonásával akarták lebonyolítani. Tulajdonképpen ezért volt a hollandiai egyházi eseményeknek hatalmas, nemzetközi sajtóvisszhangja. (Most, amikor már az „aprómunkát” végzik, szinte alig figyel rájuk valaki, pedig pasztorális szempontból nem kevésbé figyelemre méltó mostani munkájuk is.)

Nálunk, Magyarországon nem követte a II. vatikáni zsinatot olyan helyi felmérés, amely pasztorális feltétele a zsinati irányelvek széles körű, felelősségteljes alkalmazásának és a megalapozott, reális kezdeményezéseknek. Ilyen vizsgálódás hiányában a lelkipásztorkodó papság jórészt arra van utalva, hogy felülről várja a zsinati reformintézkedéseket és ezeknek engedelmeskedve — csökkentett felelősségvállalással — végrehajtja azokat. A világi hívek pedig, mivel legtöbb helyen nincsenek felkészítve a benső megújulásra, és főleg nincsenek bevonva a munkába, sokszor nem is tekintik sajátjuknak az ügyet vagy csak külsőségeknek látják az egész zsinatot és nehezen tudnak annak szellemébe behatolni. Vannak persze kivételek, olyan egyházközségek, amelyekben reményt keltő élet van.

Az általános felmérés hiányában is meg kell azonban kísérelnünk, hogy szembesítsük magunkat a zsinati irányelvekkel. Meg kell vizsgálnunk, hogyan áll lelkipásztori tevékenységünk a zsinat után hat évvel. Mit valósítottunk meg és melyek a legsürgősebb teendőink? Az alábbi „szembesítés”, mivel nem általános és közösségi, valószínűleg itt-ott hiányos lesz és talán néha egyoldalú is. De őszinteségre törekszünk. Az őszinteség elsősorban magunkkal szemben kötelez: keressük az okokat elsősorban önmagunkban, s ne hárítsuk a felelősséget másokra, külső körülményekre. Annál is inkább, mert az összkép derűlátásra sarkall. A magyar egyház nem áll rosszul európai viszonylatban sem, főleg ha azt látjuk, milyen előzményeken kellett felülemelkednie a zsinatig.

Rövid visszapillantás

Minden felmérésben jelentős adat a jelenre és a jövőre vonatkozólag az az örökség, amely a helyi egyház múltjából származik. Ezek közül szeretnénk néhányat kiemelni.

1. A magyar egyház *tradicionalizmusa*. A kereszténység magyar földön több mint ezer éves. Ezer év alatt egyház és állam hazánkban sok szállal fonódott össze: kultúrában, életstílusban, törvényekben, érdekekben, küzdelmekben és törekvésekben. Sokak számára magyarság és kereszténység számtalan esetben majdnem egyet jelentett (pl. a törökök elleni küzdelmek idején). Évszázadok alatt a magyar nép egész kultúrája, mindennapi élete, szokásvilága átítatódott a kereszténységgel, úgyhogy — elmondhatjuk — vérében hordozza a kereszténységet, mint ősei örökségét, mint tradíciót. Voltak időszakok a magyarság történelmében, amikor kereszténységét nem a tudatosság és nem is a „hivatalos” egyház tartotta fenn, hanem a hagyomány, az öröklött keresztény szellem és a szokások.

Ilyen körülmények között érthető, hogy a magyar kereszténység mindig nagy jelentőséget tulajdonított a hagyománynak, ehhez ragaszkodott is, mert megőrző erőt látott benne.

Egész múltunk bizonyítja, hogy a vallásos hagyomány szerepet vállalhat a fejlődésben, a megújulásban is. Fel kell vetnünk azonban a kérdést: meddig tud ilyen szerepet vállalni, és melyek azok a hagyományok, amelyek a fejlődést szolgálják? A hagyományok megőrzése ugyanis önmagában nem lehet célunk, felhasználásuk pedig komoly vizsgálatot és okosságot igényel.

2. A mai magyar egyháznak (és vele a mai pasztorációnak) nagy teherként jelent a *hierarchikus egyház* (a papság, az egyházi vezetőség) és az *úri társadalom szoros kapcsolata a közelmúltban*. Országunk 1945-ben, a felszabadulással társadalmi forradalmon ment keresztül. Ezt megelőzően azonban az egyház vezető rétege sajnálatosan azonosult a neobarokk, úri vezető réteggel, mely a társadalmi fejlődés szempontjából retrográd és szellemében nemegyszer fasiszta színezetű volt. Egy bizonyos „harcos katolicizmus” és a társadalmi vezető rétegek érdekei szorosán összekapcsolódtak a neveléstől kezdve a közösen beszédett és végrehajtott adóig. A főpapság az arisztokrata réteg felé orientálódott, a háború előtt minden püspök automatikusan a felsőház tagja lett. Vallásosság és közelet összefonódott, sokszor vallási eszméket kétes és korszerűtlen társadalmi érdekek szolgálatába állítottak, az állam és egyház alkotmányyszerű egysége kitenyészett az ún. közéleti kereszténységet, tele társadalmi vonatkozású egyházi intézménnyel és egyesülettel, főleg az urak világában.

A parasztság alsó rétegei, a hagyományra támaszkodva és tekintélyvel alapon tájékozódva, nyugodtan élték a maguk megszokott vallásos életét, de a parasztság elvándorló rétegei már nagyrészt gyökértelenül és bizonytalanul kapcsolódtak az egyházhoz. A munkásság pedig úgyszólván teljesen kiesett az egyház hatóköréből. A papság — néhány szórványos, hősies próbálkozástól eltekintve — a munkások problémáival szolidárisan alig foglalkozott. (Jellemző adat, hogy a *Rerum Novarum* teljes szövege nálunk csak negyven év múlva, a *Quadragesimo Anno* megjelenése idején látott napvilágot.) Az egyház mint „társadalmi képlet” feudális berendezkedésű volt, sokszázezer katasztrális holddal. (1935: az összes megművelt 15,114.504 kat. hold földterület 5,2%-a, azaz 790.164 kat. az egyháziak tulajdonában.) S mindez akkor, amikor közismert szociológusok hazánkról, mint a három millió koldus országáról beszéltek. Az adatokhoz hozzá kell tennünk, hogy a feudális berendezkedésben nem is annyira a számarány (az 5,2%) a súlyos, hanem maga a tény és az a mentalitás, amely miatt a katolikus egyháztól sokan elidegenedtek.

A forradalmi változások során a munkásság és a parasztság vette át a vezetést az országban. Az a munkásság, amellyel az egyház megelőzőleg teljesen elvesztette kapcsolatát, s a parasztságból éppen az a réteg, amely a legelevebb, a legszegényebb s lekipásztorilag is a legelhanyagoltabb volt. Így nem csoda, hogy a forradalomban az egyház mint társadalmi „intézmény” megbukott. Sajnos, senki sem akadt az akkori hierarchiában, aki felismerte volna az idők jeleit, a várható fejlődés irányát, s eléje ment volna az eseményeknek. Ehelyett az egyház vezetői inkább passzív magatartásban tűntek ki, sokkal inkább emlegették a sérelmeket és a veszített közéleti pozíciókat, sőt az esetleges restaurációs lehetőségeket, semmint a reális, alkalmazkodó, előremutató pasztorális távlatokat és terveket. Ennek, a lényegében passzív magatartásnak az időszaka — kisebb-nagyobb buktatók, csapások, vereségek és veszteségek kíséretében — tartott egészen 1953-ig.

Amikor 1956 őszén végképp szertefoszlott minden romantikus restaurációs illúzió, az egyház számára is megnyílt a határozottabb tervezés és felemelkedés útja. Azok számára is, akik érzelemben és meggyőződésben még mindig távol álltak az új társadalmi rendtől, elérkezett az eszmélődés ideje: Don Quijote-i szélmalom-harc lenne a szocializmus fejlődése ellen küzdeni, s ilyen küzdelemhez az egyházat hívni fegyvertársul.

Mindezek az évek — elsősorban a lelkipásztorkodásban — óriási veszteségeket jelentettek a magyar egyháznak. Ezeknek a társadalmi és politikai jellegű küzdelmeknek méghozzá az az eredménye is lett, hogy időközben az új társadalmi rendbe beilleszkedő keresztények nem értették meg az egyház vezetését, s rajtuk keresztül az egyházat sem, elidegenedni, sőt félni kezdtek tőle. Nem a hittől, hanem az egyháztól mint intézménytől, főleg a papságtól.

Ezeknek a kérdéseknek és feszültségeknek a megoldására, az egyház és az állam közötti viszony megjavítására alakult az egyházon belül, már 1950-ben a papi békemozgalom. Bármi is legyen valakinek a véleménye erről a mozgalomról a törekvések és a munka részleteit illetően, ma már nem lehet tagadni történelmi jelentőségét. Amikor az egyházon belül számosan a békés együttélés lehetőségeit keresték, ugyanakkor előkészítették az egyház tevékenysége, a lelkipásztorkodás számára is a megújulás útját. A mozgalom azonban 1957-ig meglehetősen elszigetelten működött az egyházon belül. Jelentős dátum a kibontakozás eseményei között az 1964 őszen kötött részleges megállapodás, amely a Vatikán és a Magyar Népköztársaság közvetlen kapcsolatai révén született meg, s azóta is több igen jelentős eredményt hozott, fejlődőképes távlatot nyitott meg.

A fent vázolt események, küzdelmek és törekvések sodrában a magyar egyháznak alig jutott ideje arra, hogy az egész egyház helyzetével és problémáival foglalkozzék, akár teológiai, akár gyakorlati szinten. Így azután teljesen készületlenül ért minket a II. vatikáni zsinat, olyannyira, hogy sokáig a zsinat indokait és szempontjait sem értettük meg igazában, s mulasztásainkat és lemaradásunkat máig sem tudtuk pótolni.

A zsinati megújulás szelleme lassan vert gyökeret a magyar egyházban. Ennek okai között azonban nemcsak a közelmúlt egyes eseményeit kell felsorolnunk, hanem mindenekelőtt azt az *általános konzervatív magatartást*, amely — ha csökkenő mértékben is — még mindig erősen jellemző a magyar egyházra. Konzervatív lelkületből, amely csak a múlt értékeinek megőrzését tartja feladatának, nem bontakozhat ki dinamikus zsinati munka. Főleg akkor nem, ha azok az „értékek”, amelyekhez ragaszkodunk, nem is értékek, hanem időszerűtlenné vált eszközök az egyház életében.

A magyar egyház konzervativizmusa

A konzervatív magatartás nagyrészt a múlt öröksége, s leginkább a magyar papság gondolkodásában, életformájában és munkastílusában jelentkezik, valamint egyes egyházi struktúrák és módszerek fenntartásában. Természetesen nem akarunk általánosítani: nem mindenki ilyen a magyar papok között, s magában a konzervativizmusban is sokféle árnyalat lehetséges, a megcsontosodott vaskalapostól a fontolva haladó tradicionalistáig. A konzervatív magatartás okai sokfélék. Néhány közülük:

A múlt társadalmi helyzet oly erősen befolyásolta a gondolkodásmódot, hogy idősebb korban ezen már nehéz változtatni, mindig marad belőle több vagy kevesebb a mentalitásban, a stílusban és a gyakorlatban. Ez lélektani törvény. — A közelebi kereszténység, az intézmények jogi biztonságát is nyújtottak, s főleg személyes biztonságérzetet keltek, — ezzel szemben a megújulás nagyobb nyitottságot követel, s nagyobb kockázatot is jelent a papság számára. Az is tény, hogy az egyház (fentebb vázolt) viharos időszaka a maga „bizonytalanságával” megerősítette többekben a múlt vonzását és reminiscenciáit. Mivel pedig a megújulás előkészítése nem történt megfelelő módon, sokan a váratlan reformtörekvésekben is „ellenfelet” láttak, olyan krízist, amely megzavarja nyugalomukat és biztonságukat. — Mindehhez hozzá kell számítanunk, hogy a magyar papság meglehetősen előregedett. A reformokra hajló fiatal papságnak csak ritkán volt ereje, hogy érvényesítse elgondolásait. Gyakran érvelés helyett megokolatlan ellenállásba és tiltásba ütközött. A végén a vesztes a reformszellem lett.

Feltűnő vonás a magyar konzervativizmusban, hogy általában csak egyházi térre korlátozódik. Nemegyszer olyanok is, akik társadalmi vonatkozásban haladó szelleműek, az egyházi reformok területén mégis maradiak.

Különösen két területen jelentkezik a magyar egyházi konzervativizmus: a) a feudális struktúrák és neobarokk magatartás maradványaiban; b) a teológiában (ide számítva a gyakorlati teológiát is). Mindkettő igen jelentős az egyház magatartása és összetevékenysége szempontjából.

Feudális és neobarokk maradványok

Azok az alapok, amelyek feudális és neobarokk stílusra és magatartásra ösztönöztek a magyar papságot, eltűntek ugyan már 1945-ben, maradványaikban, közvetlen hatásukban azonban nem tűntek el teljesen a magyar egyházi életből. Lépten-nyomon találkozhatunk olyan jelenségekkel, amelyek most már nemcsak korszerűtlenek, hanem teljesen alap nélküliek is. Ezeknek felsorolásában nem törekedhetünk teljességre, de néhány fontosabb tényről említenünk kell.

A zsinati reformtörekvések megvalósulásának egyik legnehezebb akadály: a *plébániai rendszer feudalista felfogásának fennmaradása*. Ismeretes tény, hogy a középkori feudalizmus idejében a plébániai rendszer (és az egész egyházi területi jogrendszer) az akkori társadalmi rend mintájára alakult át, vagyis a birtoklási rend elveihez igazodott. Ez a rendszer a plébániák területi beosztását és pasztorális kérdéseit hamarosan, többé-kevésbé birtoklási joggá és beneficiális üggyé degradálta. Ebben a rendszerben igen erős szerepet vitt a birtokosi tekintély elve, majd később a birtok nélküli társadalmi tekintélyelv is. A gyakorlatban — és sokszor jogilag is — a hívők éppúgy területhez voltak kötve, mint a legtöbb nagybirtokon, — a jobbágyokhoz és cselédekhez hasonlóan néha egy-egy terület „birtokosainak” „tulajdonosai” voltak. A feudális szellem értelmében a plébános „birtokosa” lett híveinek: hozzá voltak kötve sok vonatkozásban, neki tartoztak fizetni, stb. Adott esetben (pl. ha máshol akart házasságot kötni), „szabadságát” meg kellett váltania (stóla-jog).

Jól tudjuk, hogy a plébánia-közösség eredetileg nem jövedelmi alapot jelentett, mégcsak nem is jogi (joghatósági) rendet elsősorban, hanem liturgikus közösséget: a megkeresztelték gyülekezetét a keresztlő egyház (a keresztkút) körül. A plébánia manapság a gyakorlatban legtöbbször adószedési határt, különböző címen fizetési kötelezettséget, vagyis pénzügyi helyhezköttöttséget jelent, tekintet nélkül arra, hogy a hívőnek milyen liturgikus vagy krisztusi közösségi kapcsolata van a plébániával. Ebbe a felfogásba tartozik a stóla-rendszer elavult, feudális színvételű gyakorlatának fenntartása is, a nem kötelező tiszteletdíjak szorgalmazása szentségek kiszolgáltatásánál (pl. az anyagi kérdések elsőbbsége temetés, házasságkötés stb. alkalmával), s ami sokszor még súlyosabb, mert általánosabb vonatkozású: a tekintélyelvű pasztoráció feudalista formáinak konzerválása, ami legtöbbször pasztorális passzivitásra nevel: a pap a plébániaépületben várja a híveket, hiszen „nekik volna kötelességük” oda menni. Ennek a szellemnek következtében a plébánia (mint épület is) pusztán adminisztratív szervvé zsugorodik.

Az ifjú papság nagy része sokáig csak vergődik az elavult keretek között és passzivitásban sínylődik vagy kedvét veszti, esetleg beletörődik (és „belenevelődik”) a régi formákba. A hívek közül a fiatalok nagyrészt értetlenül állnak a jelenségek előtt, amelyek semmiképpen sem a megújulást, a világiak megbecsülését, a kereszteni testvériséget és szolgálat szellemét sugározzák, amiről pedig oly sokat és szívesen hallanak és olvasnak a zsinat után. Számos esetben aztán ennek az ellentmondásnak és következetlenségnek az eredménye az egyházból való kiábrándulás, a közömbösség vagy valami új „polgári kereszténység”. Ilyen egyház-fogalomban és egyháztudatban felnőve legfeljebb jogi intézményben érzik magukat „résztevőnek”, „tagnak”, semmint részesnek Krisztus misztériumában. S ilyen körülmények között persze felelősségtudatuk és vállalásuk sem, vagy csak alig növekszik.

A feudális tekintélyelvű pasztorációs módszerek fennmaradása azt is eredményezi, hogy indokolatlanul nehéz a zsinat által javasolt, demokratikus szellemű vezetési és pasztorációs formákat, módszereket megvalósítani. A zsinat után nálunk is megalakultak azok a kollegiális vezetést sürgető zsinati kollektívák, amelyeket az egész egyházra vonatkozólag elrendelt a zsinat. Megalakultak a papi szenátusok az egyes egyházmegegyekben. Pasztorális tanácsaink nincsenek, de több évtizedes hagyománnyal rendelkező egyházközségi tanácsaink vannak a plébániák

kon. Egyik sem működik tökéletesen, pedig az egyházközségekre épülve kialakulhatna az esperesi, illetve egyházmegyei pasztorális tanács. A papi szénátusokkal az a baj, hogy titkosan választott tagjai nem értik világosan szerepüket. Az eddigi papi szénátusok — úgy látszik — inkább kritikai vagy jóváhagyó (auktoratív) fórumnak képzelték magukat, semmint kezdeményező és tanácsadó szervnek. A kritika önmagában zsákutcába vezet, kezdeményezési „jog” és lehetőség nélkül nem növekszik a felelősségtudat. Az egyházközségi képviselőtestületekkel és tanácsokkal kapcsolatban pedig beigazolódott, hogy legtöbbször könnyebb új formákat kialakítani, mint a régiakat (rossz szokásokat, beidegződéseket) megújítani. Alapvető problémája minden ilyen „szervnek”, hogy csupán intézménynek fogjuk fel, nem pedig a nagy egészbe (az egyházba) illeszkedő, beépülő krisztusi közösségnek, amely nem szektaként kell hogy működjék, hanem az egység, a nagy közösség érdekében és szellemében. Végső soron persze ezek mögött a nehézségek mögött az *egyoldalú, múltbeli egyházfogalom és egyházkép* áll, amely szerint az emberek egyházon általában csak a hierarchiát és a papságot értették. Legelső feladataink közé tartozna a zsinati egyházfogalmat és egyházképet kialakítani; tudatosítani azt, hogy az egyház bennünk van, mindnyájunkban, mi vagyunk Isten népe, Krisztus misztikus teste. Hivatásunk, feladatunk és egyházi szolgálatunk ugyan különböző, de Krisztusban egyformán testvérek vagyunk.

Az egyházi struktúrák korszerűtlen vonásairól szólva még egy szempontra szeretném felhívni a figyelmet. Általános szociológiai megállapításként elfogadhatjuk, hogy az idejétmúlt második-struktúrák csökkenő fenntartása (a történelmi felépítmények konzerválása) mindig hamis ideologizáláshoz vezet, vagyis olyan magyarázatokra és magyarázkodásokra csábít, amelyek (legalább pillanatnyilag) elfogadhatóvá teszik az egyébként tarthatatlan formákat. Ez a hamis ideologizálás az egyházon belül feltétlenül a nyílt, testvéri őszinteség, s ezáltal a szeretet és a megújulás kárára van. Másrészt az elidegenedett formák elidegenítik a modern struktúrákban élő híveket, különösen azokat, akik a mai információs áradatban élve nagyrészt külső ingerek szerint tájékozódnak és a vallásosság perifériáiról szemlélik az egyházat. Ezek a hívek a struktúrák megújításának elutasítása esetén az egyházban nagyon könnyen csak műemlékvédelmet, esetleg történelmi rezervátumot látnak. Annál is inkább, mert közismert szociológiai tétel az is, hogy a struktúrák erősen meghatározzák a funkciókat. Világos, hogy a zsinati megújulás feltételezi egyes régi struktúrák megújítását is.

Teológiánk lemaradása

A teológia maradiságáról és hiányairól csak néhány szempontot szeretnék felsorolni a további vizsgálódás érdekében. A kérdés nagyon sokrétű, lemaradásunk okai külsők és belsők egyaránt.

A magyar egyház viharos időszakában, amelyről fentebb beszéltünk, a magyar papságnak, ide számítva a hivatásos teológusokat is, alig volt idejük, kedvük és lehetőségük arra, hogy teológiai téren nemzetközi méretekben tájékozódjanak. Közülük sokat lefoglalt az a felesleges küzdelem, amely a maradiságban gyökerezett és azt tovább táplálta. Amikor a zsinat idején értesültünk arról a teológiai krízisről, amely éppen a zsinat idején ért a tetőfokra világszerte, sokan még örültek is, hogy információs lehetőségek és érdeklődés hiányában megszabadultunk egész sereg kísérleti állapotban lévő, vitatott teológiai kérdéstől. Most azonban úgy látszik, hogy a teológiai fejlődés lépcsőfokait nem lehet átugorni, legalábbis a mi körülményeink között. Ilyen helyzetben ugyanis a biztos, új teológiai eredmények érdektelenek vagy elfogadhatatlanok maradnak. Eppen ezért rengeteg a pótolnivalónk minden téren, könyvekben, kutatásokban, tudományos összmun-kában, stb. Ma már nagyobb lehetőségeink vannak teológiánk fejlesztésére, mint 10 évvel ezelőtt, nemcsak a római Pápai Magyar Intézet, hanem nemzetközi kapcsolatok, hazai munkaközösségek segítségével is. Mégis azt kell mondanunk, hogy jelenlegi felkészültségünk és tárgyi adottságaink nem elegendők a hazai teológia felemelkedéséhez. Különösen a zsinati szellemű gyakorlati teológiában van nagy lemaradásunk. (A jelen iskolaévig lelkipásztorokozási tanszék sem volt a buda-pesti Hittudományi Akadémián.) Kétségtelen, hogy a teológia fejlesztéséhez komoly anyagi áldozatokra (könyvtárfejlesztés, intézetek stb.) volna szükség. Ennek ellenére a tudományos munka jobb megszervezésével és a teológiai képzés reform-jával máris nagy lépést tehetnénk előre.

A teológiai konzervativizmust segíti elő az a körülmény is, hogy az elmúlt évtizedekben a teológia művelése és tanulása hazánkban szinte kizárólagosan klerikális üggyé lett. A világiak kirekesztésével vagy elhanyagolásával — a *világi és társadalmi információk és igények hiányában* — teológiánk meglehetősen egyoldalúvá, sőt gettószerűvé vált. Az ilyen teológia képtelen „az egyháznak a mai világban” való helyzetét egészségesen megítélni, és képtelen azokat a feladatokat helyesen megjelölni, amelyeket éppen a világi híveknek kellene végrehajtaniuk. A fejlődés érdekében minden eddiginél szélesebben fel kellene tárnunk a teológia tanulásának kapuit a világi hívek előtt, ideszámítva a nőket is, éppúgy, ahogy mindenütt külföldön. Hogyan? Külön, a felnőtt oktatás keretében vagy együtt a teológusokkal — ez már részletkérdés. Úgy gondolom, ilyen fontos ügy nem múlhat „technikai akadályokon”.

Quid nunc?

Minden lelkiismeretvizsgálat és felmérés célja a megújulás, a helyes tervek elkészítése, a gyakorlati teendők megállapítása. Ezeket a teendőket lényegében meghatározta a zsinat. Fel kell ismernünk ezek között a legsürgősebbeket, azokat, amelyek számunkra különlegesen is időszerűek. A következőkben az elmondottakon kívül még néhányat szeretnénk említeni.

1. Első és talán legfontosabb pasztorális feladatunk a *helyes egyházkép*, a zsinaton felmutatott egyházfogalom tudatosítása és gyakorlati megélése, — más-ként így is fogalmazhatnánk: *az egyházban való részesedés tudatos és hatékony megvalósítása*.

A helyes és időszerű egyházkép kialakítása a zsinati okmányok tanulmányozásával kezdődik. A zsinati dokumentumok, legalábbis a leglényegesebbek, megjelentek magyar nyelven. A papság továbbképző kurzusokon beszélt meg ezeket, rekollekciók és papi összejövetelek alkalmával a rendelkezéseket. Általában azonban azt kell megállapítanunk, hogy az elvi magaslatokból ritkán tudunk a gyakorlati munkáig eljutni. Valóban kulcskérdés a papság helyes egyházfogalmának kialakítása, a régebbi, inkább jogi és társadalmi jellegű egyházkép átalakítása és kiegészítése, de nemcsak teológiailag, hanem gyakorlatilag is. Fontos a teológiai eszmélődés is, hiszen a zsinati egyházfogalom megértése segíti legjobban a papság helyzetének és szerepének, valamint pasztorális magatartásának a megújulását. Az egyház krisztusi struktúrájának megértése képesíti csak a papságot megfelelő pasztorális alkalmazkodásra és mai módszerek használatára. A helyes egyházfogalom kialakulása egyik feltétele a világi hívek bensőbb és felelősségteljebb részvételének is az egész egyház életében.

Az egyháznak mint csupán intézménynek, hierarchikus rendszerű társaságnak a felfogása — amint erről már korábban szó volt —, legfeljebb külsőséges egyháztagságot eredményez, egészében pedig ún. népegyházat (inkább mondanám így: tömeg-egyházat) hoz létre. Sokkal fontosabb vonása az egyháznak a zsinat szerint, hogy Isten népe, Krisztus közössége. (A német szakírók ezért beszélnek annyit a *Volkskirche* helyett a *Gemeindekirche*ről.) „Isten országa bennetek van” — ennél időszerűbb tétel a pasztorális tudatformálás szempontjából kevés van. „Szeretett minket Krisztus, saját vérén megváltott minket, Istennek, Atyjának országává és papjaivá tett minket” (*Jel* 1,5—6). Lényegében persze nem új ez az egyházfogalom, már Szent Pál kifejtette alapos teológiáját, és nem jelenti azt, hogy az egyházzal mint üdv-intézménnyel megelégedhetnénk. De összehasonlítva a Tridentinum utáni egyházfogalommal, amelyet a hívők az iskolákban tanultak, gyakorlatilag is új egyházkép alakul ki. S tapasztalati tény, hogy már kezdeti fokon dinamikusabb és felelősségvállalásban nagyobb munkára sarkall.

Az „új egyház” megvalósításában, az őskeresztény korszakhoz hasonlóan, ismét igen jelentős szerepet visznek gyakorlatilag a *helyi egyházak*, vagyis azok a kisebb, krisztusi közösségek, amelyekben a hívők konkrétan meg tudják élni Krisztushoz és egymáshoz való tartozásukat, az egy hitben és testvériségben („konkrét egyház”). A mai embernek olyan közösségre van igénye, amelyben nemcsak ünnepi, hanem hétköznapi valósággá is válik Jézus szava: „Egy a ti Atyátok, ti pedig mindnyájan testvérek vagytok” (*Mt* 23,8). Ilyen közösségként kellene élnie az egyházközösségnek, a plébániának, illetve azoknak a családoknak, akik az egyház (az „egész”, „nagy egység”) életében bensőségesen részt vesznek. Sajnos, jelenlegi helyzetünkben, elsősorban plébánia-rendszerünk területi nehézségei és felfogás-

beli visszasságai miatt nagyon nehéz az egyházközségek igazi, krisztusi közösséggé alakulása. — Másik nehézség, főleg városokban, hogy az emberek közösségi irányulása és alakulása egyre kevésbé történik a „hol lakik?” kérdése szerint, hanem sokkal inkább más szempontok szerint (munkahely, szórakozás, társadalmi irányulás, szak-érdeklődés, beat-zenekar, sport, hobby stb.). Éppen ezért a modern, közösséget építő lelkipásztorokodásnak új lehetőségeket kellene adni a hagyományos, plébániai keretek mellett vagy azokon belül.

Az egyház örök időszerű vonásait hangsúlyozva, krisztusi közösséget építve a zsinat után, sohasem merülhet feledésbe az *egyház sajátos, lényeges vonása*, az a tény, hogy az egyház üdvösségre rendelt közösség, — a Liturgikus Konstitúció fogalmaival élve — misztérium-közösség. Mindenki, aki egy közösségnek adja életét, így a hívó ember is, tudni akarja, miért teszi ezt, mi a specialitása annak a közösségnek. A közéleti kereszténység gyakorlatilag meglehetősen elmosta a sajátos egyházkép jellemző vonásait. A mai hívó ember csak akkor tudja igazán elfogadni és megélni az egyházat, ha tőle olyasmit kap, ha benne olyasmiben részesül, amit sehol másutt meg nem kaphat. S az egyház nem is akar versenytársa lenni semmi evilági intézménynek, társadalomnak, kulturális vagy politikai közösségnek. „Az én országom nem evilágból való” — mondja Jézus. Erre a kijelentésre nagyon jól kell emlékeznie a pasztorációban vezetést vállalóknak. Az egyházra nem evilági intézmények pótlásaként van szüksége a hívóknak, hanem az üdvösség miatt. Az egyház az üdvösség egyetemes szentsége.

2. Az egyháznak, amikor mind tökéletesebben meg akarja valósítani önmagát, *sajátos feladatait* kell teljesítenie. *Saját tevékenységét* kell folytatnia. Az egyház tagjának lenni gyakorlatilag azt jelenti, hogy az egyház tevékenységében (önmegvalósításában) részt venni. Ez a részvétel mindig saját és mások üdvösségére szolgál, s mindig közösségi jellegű, mert a jelenlévő Krisztusból indul ki és Krisztus Testét építi. Az egyház tevékenysége minden tagjára vonatkozik, nemcsak passzív értelemben, hanem tevőlegesen is, ezért mondhatjuk a zsinat után, hogy az egyház minden tagja valamiképpen lelkipásztor. Az egyház egész tevékenysége — tág értelemben — lelkipásztorokodás.

A II. vatikáni zsinat után nem lehet kétséges egyetlen hívó ember előtt sem, hogy az egyház tevékenységei között a legfontosabb: a *liturgia*. Ebben valósul meg legközvetlenebbül üdvösségünk műve, az egyház célja újra meg újra, ebben lesz leginkább jelenvalóvá Krisztus élete és üdvözítő munkája. Érthető, hogy a zsinat egész konstitúciót szánt a liturgia ügyének, s azoknak a pasztorális követelményeknek, hogy a liturgiában mindnyájan tevékenyen vegyünk részt.

Nálunk a zsinat utáni pasztorális irányelvek közül azok hatnak a legjobban, amelyek a liturgikus életet irányítják. Így van ez, annak ellenére, hogy hazánkban a zsinatot nem előzte meg több évtizedes liturgikus mozgalom, mint külföldön. Az előkészítés hiánya persze számos nehézséget is felvet. Sok helyen csupán külső részvételről beszélhetünk. A kezdeti sikerek után következő feladatnak látszik a belső részvétel (devotio!) elmélyítése, továbbá a liturgia közösség-formáló erejének kihasználása. A liturgia ugyanis nemcsak a személyes szentség hatékony jele és eszköze, hanem a krisztusi közösség alakítója is, a konkrét egyház szeretet-közösségének életét és élményét meghatározó erő is. Ahhoz, hogy mindez határozottabban megvalósuljon, egész sor pasztorális feltételt kell biztosítani, attól kezdve, hogy a liturgiában résztvevők számára a térbeli kommunikációt meg kell teremteni, egészen addig, hogy az eucharisztikus közösség (külföldön így szeretik emlegetni: asztalközösség) tagjai ismerjék, szeressék, segítsék egymást, azaz élette, hétköznapi cselekedetekké váltsák a liturgiában való belső részvételt.

Az egyház többi tevékenysége közül ki kell emelnünk a *szeretetszolgálat*, a diakónia pasztorális jelentőségét. És itt most nem is a hívó emberek testvéri, egymást segítő szeretet-szolgálatáról van szó, amely az alap, hanem a *világ szolgálatáról*. Arról, hogyan szolgálja az egyház a világ üdvösségét a szeretet által, példát véve az Isten szeretetéről, „aki úgy szeretette a világot, hogy egyszülött Fiát adta érte”.

A II. vatikáni zsinat egyik nagy teológiai „felfedezése” volt, amit az egyháztól kijelentett, hogy az egyház „sacramentum mundi”. Tudjuk, hogyan kell ezt érteni. Az egyház a világ üdvözítő szentsége elsősorban tagjai által, azoknak szentsége által hatékony jel, kegyelem, amely a világ üdvösségét munkálja. Nem akarok most részletesen belemenni ebbe a kérdésbe, bármennyire is csábító lenne kifejezni, hogy a keresztények személyükben is kegyelemközlítő jelek a világ-

ban. Csak arra szeretnék rámutatni, hogy a mi körülményeink között különösen három módja van a szolgáló szeretetnek, mindhárom rendkívül fontos pasztorális feladat. Az egyik a *szekularizált karitás tudatos támogatása*, fejlesztése, s részvételünkkel való megszentelése. Arra gondolok, hogy a hajdani nagy egyházi szeretetművek szekularizálódtak. Nem az egyház monopóliuma a kultúra, a kórház, a szociális segítség stb. Ez nem jelentheti azt, hogy bárki hívő is sértődötten visszavonul, vagy úgy érzi magát, hogy „munka nélkül” maradt. Az egyháznak örülnie kell, hogy az állam, a társadalmi szervek átvették az intézményes gondoskodás, a szociális szeretet műveit, és támogatnia kell ezeket. Ez a világgal való együttműködés, a világért való szolgálat nagy lehetősége az egyház számára. A másik terület a segítő szeretet megnyilatkozására már *személyesebb*. Tudjuk, hogy a szociális biztonság terjedésével sohasem szűnik meg egészen az igény az irgalmasság cselekedeteire. „Szegények mindig lesznek veletek” — mondotta Jézus. Az emberi szegénység, a rászorultság sok esetben — spiritualizálódik. Az egész nyugati kultúra bizonyítja ezt. Az ún. jóléti államokban egyre több a szerencsétlen, lelkiileg tönkrement ember. Ezeket a lelki betegeket legtöbbször nem lehet kollektív módon kezelni, hanem a személyes szeretet tetteire van szükség. Az irgalmasság lelki cselekedeteinek gyakorlására talán sohasem volt ilyen igény, mint napjainkban. Elidegenedett, sérült lelkű, vigasztalan, magányosságban vergődő stb. emberek visszavezetése a szeretet közösségébe ma a pasztorális feladatok egyik legszebb része. Harmadik nagy területe a szolgáló szeretet megnyilatkozásának a világ iránt — s ez szintén a zsinat ajánlata! —: a *dialogus*, amely az „Ecclesiam suam” eredeti értelmében gyakorolva igen nagy jelentőségű pasztorális feladat. Bizonyára nemcsak nálunk, hanem külföldön is, — de ebben mi nagyobb gyakorlatról adhatunk számot. Sajnos, a dialogus értelmezése több helyen jelentésben leszűkült, s vannak, akik a vitát, a megbeszélést értik ezen. Világos, hogy a dialogus — a zsinati értelemben — sokkal több: a kölcsönös szeretet megnyilatkozása. Gyakorlati síkon annak keresése, hol és hogyan tudunk a közös érdek, a közös jó hasznára együtt dolgozni, hogyan lehet a koegzisztenciából proegzisztencia. Nálunk a gyakorlati dialogus terén számos lehetőség kínálkozik (békemozgalmak, szociális mozgalmak, hazafias célkitűzések, közös társadalmi programok stb.), s a hívők túlnyomó többsége örömmel veszi tudomásul, hogy XXIII. János pápa kezdeményezése, az egyház nyitottsága nálunk ilyen nagyarányúan kibontakozik. A mai ember nem szeret gettóban élni. A dialogus a szabadság érvényesülését, a szeretet szabad megnyilatkozását is jelenti az egyházban, s mindenképpen az emberiség fejlődését, felemelkedését szolgálja.

Végül beszélnünk kell az egyház harmadik nagy tevékenységi területéről, a *tanúságtételről*. Ide tartozik az igehirdetés, a keresztyén nevelés és számtalan más feladat. A részletezésre jelenleg nincs helyünk és időnk, most csak a tanúságtétel pasztorális jelentőségéről, a tanúságtétel tudatos vállalásának fontosságáról szeretnék szólni. Szent János evangéliumában, az utolsó vacsora történetének leírásában van egy részlet, amelyre mostanában kezdünk felfigyelni igazában, illetve most kezdjük átfogóan megérteni, mit jelent. Júdás Tádé azt kérdezi Jézustól: „Hogyan van az, hogy nekünk nyilatkoztatod ki magadat, és nem a világnak?” (Jn 14,22). Egy pillanatra meghökken az ember, amikor ezt olvassa, aztán megvilágosodik előtte Jézus válasza, az ő szándéka: a világ számára az apostolokban, az egyházban nyilatkoztatja ki önmagát. Eszerint a tanúságtétel — bizonyos értelemben — állandó, tovább élő és fejlődő kinyilatkoztatás a világ végéig. Elsősorban a szeretet új parancsának teljesítésében: „Úgy szeressétek egymást, ahogyan én szerettelek titeket.” Jöhetnek teológiai viták, változó pasztorális elméletek, nagyszerű elgondolások az egyházban, de nekünk tudnunk kell, hogy mindennél többet ér és mindennél fontosabb pasztoráció: a megélt keresztyénység, a bennünk és köztünk tovább élő Krisztus bemutatása hétköznapijainkban, a családban és a társadalomban, személyes és egyházi közösségi életünkben. A tényekkel nem lehet vitázni. Az egyház tanítása esetleg nem érdekli az embereket, de az életforma, annak kérdése, a „miért”: igen. A világ részéről mindennap felhívás érkezik a keresztyénekhez, mutassák meg az Atyát és Jézus Krisztust, akit ő küldött. Krisztus búcsúzó szavai is naponta megújuló felhívást jelentenek a világ végéig: Tegyetek tanúságot rólam... Nem szabad, hogy valamikor ismét elhangozzék Krisztus szájáról a panasz: „Annyi éve vagyok veletek, és még mindig nem ismertek engem?”

KERESZTÉNYEK „MARXIZMUSA”

„A szocializmus mellett történt döntésünk nem lehet a kereszténység lényegétől idegen — írja Gerald Götting *A keresztény a szocializmust választja* című művében. — Nagyszerűek voltak a haladó keresztényeknek azon kísérletei, amelyek — a keresztény tanítás elveiből és követelményeiből kiindulva — a korábbi évszázadok mindenkori osztályhelyzeténél és osztályuralmánál igazságosabb, embe-ribb arcú társadalmi rend tervét és perspektíváit rajzolták fel s készítették elő megvalósulását.

Ezek a kereszténység fejlődéstörténetében megszakítatlan láncot alkotnak az ősi közösségek első keresztényeitől és az ókeresztény egyház vértanúitól, a letűnő ókor és a kezdődő középkor egyházatyáin és Morus Tamáson át a szocialista és nemzeti felszabadító mozgalmakig, az újkor fordulójáig, ahonnan nyílegyenes út vezet az utópistákhoz, a szociálreformerekhez, akik az ipari forradalom kezdetén léptek fel...”

1.

Franz von Baader, a modern gépkorszak hajnalán fellépő szociálreformerek és utópisták egyike már százötven évvel ezelőtt hangsúlyozta, hogy a kereszténység és a szocializmus a társadalmi eszmék és a szekularizált elkötelezettség tekintetében rokonságot mutat, ezt bizonyítja, hogy „a hithű keresztényeket mindig megtalálni a mindenkori társadalmi haladásért küzdők élvonalában is”. Bizonyos egyházi és állami körök hivatalos bojkottja és üldöztetése ellenére Baader élete végéig kitartott „a kereszténység és a szocializmus elválaszthatatlanságának” gondolata mellett, melyet — mintegy a történelmi folytonosságot igazolva — az evangélium közösségi felelősségtől áthatott kijelentéseiből vezetett le. A keresztény kötelességeként jelölte meg az egyházon belül és a világi szférában egyaránt, hogy rajta keresztül az emberek szolgálata, a szeretet kollektív szervező és összekapcsoló erővé váljék (Baader több helyütt „emberbaráti közösségről” beszél, sőt „humanizált társadalomról”, amelynek egyetlen célja az állampolgárok „testi, lelki és szellemi jólétének, fejlődésének és általános harmóniájának biztosítása”). A valódi kereszténység bizonyossága ugyanis nemcsak a belső meggyőződés megvallása, hanem a tetterős segítség, a köz javáért vívott harc is. Fontosnak tartotta, hogy egy eljövendő új társadalom a szükséges gazdasági és politikai tevékenység mellett (a bányák és nagyüzemek köztulajdonba vétele, a nemzetközi munkásszövetség megalakítása stb.) az egyház szociális átalakulását is előmozdítsa és a „csaknem a szociális nulla szintjére lesüllyedt klérust a diakonátus hivatalának visszaadja”. Baader szerint a kereszténység mindenekelőtt humanizmus, a szociális igazságosság törvényét képviseli: mindenki kapja meg a gazdasági javakból azt a részt, amely őt teljesítményei alapján, a közös kíváncsalmainak megfelelően megilleti.

A progresszista Lamennais könyvéről (*A vallás dolgaiban való egyenlőségről*, 1826) írt kritikájában meggyőzően fejtegeti a Konstantin előtti kereszténység forradalmi, dinamikus fejlődésének jellemzőit, és számos példával bizonyítja, hogy az egyház később is — éppen alapítójának tanításai és személyes tanúsága nyomán — megtehetette volna, hogy a társadalmi változások résztvevője legyen, sőt társa a feltörekvő néposztályoknak, vagy legalábbis e változások ösztökéje legyen. Az egyház vezető testületeinek társadalmi tagadása és a krisztusi tanok társadalmisága között fennálló „botrányos ellentmondást” az 1835-ben kiadott *A vagyontalanok vagy proletárok jelenlegi egyenlőtlensége a vagyont birtokló osztályokkal szemben* című munkájában tárgyalja részletesebben. Erősen támadja a korai kapitalista gazdaságpolitikát, mely nem „szociális harmóniához”, hanem egy társadalmi osztály tartós elnyomorodásához vezet. E művével honosítja meg a német nyelvhasználatban — és Marx tőle veszi át — a *proletár*, *kisajátított*, *kisajátítás* stb. szavakat.

Baader érdeme, hogy — jöllehet nem ismerte fel, hogy a társadalmi viszonyok radikális rendezéséhez egzakt társadalomtudományi analízis és az elnyomott osztályok mozgósítása szükséges — elsőként emlegeti a keresztények legfontosabb morális feladatáaként az egyházi élet permanens reformját és a társadalmi haladás elősegítését. Ilyen értelemben ostromozza a „pápiizmus” visszasságait, a más hiten lévők rágalmazását és kiközösítését, a kúria hatalmi törekvéseit és a túlzott dogmatizmust. 1831-ben veti papírra a következő profetikus mondatot: „A vallás és az egyház csak akkor lesz szabad és erős, ha nem áll a világ irányítása alatt, s nem irányítja a világot.” Százötven évvel a II. Vaticanum előtt „a kereszténység kozmikus jelentőségéről”, a felekezetek leibnizi ihletésű — azaz a kiegyenlítődésre, toleranciára és a jövő optimista szemléletére támaszkodó — kapcsolatáról s az egyház struktúrájának szükségszerű „átépítéséről” beszél. Nem véletlenül tartják ma Baadert Teilhard előfutárának, az ökumenizmus és a laikus katolikus nagykörűség egyik elszánt védelmezőjének.

Wilhelm Emmanuel Ketteler mainzi püspök (1811—1877), akinek — mint ellenfelei terjesztették róla — „egész eljárása arra mutat, hogy egyetért a forradalmi pártokkal”, egyenesen az állam gazdasági szerkezetének gyökeres megváltoztatásában látja az alsóbb néprétegek felemelkedésének és kizsákmányolástól való megszabadulásának egyetlen biztosítékát. Csakis a jelenlegi gazdasági alapokkal és a javak elosztásának módjával magyarázhatók a társadalom konfliktusai, mert miként volna különben lehetséges, hogy „míg egyik oldalon gazdagokat és vagyonosokat találunk, akik a legegyszerűbb természeti erkölcszörvények megvetésével fecserlik el vagyonukat, másfelől pedig a szegények éhenhalnak s gyermekeik elvadulva nőnek fel — minekünk még csak a lelkiismeretünk sem rázkódik meg bele?” (*Die Arbeiterfrage und das Christenthum*, 1863).

A „szociális püspök”, vagy ahogy főként kortársai nevezték: a „streitbarer Bischof” így vall tevékenységéről és a munkásság iránt érzett szolidaritásáról: „Azt hiszem, a nyilvánosság előtt már annyiban is jogom van a munkáskérdésről nyilatkozni, amennyiben az a keresztény nép anyagi szükségleteivel foglalkozik. E szempontból a szociális kérdés egyúttal a keresztény szeretet kérdése is. Isteni Megváltónk a keresztény vallást mindenkorra összekötötte mindazzal, ami az emberek testi-lelki nyomorának enyhítését szolgálja. S ugyanezen oknál fogva minden kérdés, mely a nyomor valamely nemének megszüntetésére irányul, szükségképpen keresztény és vallási kérdés is, melyből az egyháznak és minden élő tagjának részt kell kérnie... A munkások java engem mint püspököt is érdekel, mert érdekel szeretett híveim jóléte, akik a munkásosztály tagjai, sőt messze e szűk körön túl is, érdekel a világ valamennyi munkásának a java, akikkel Krisztusban egy családba tartozom” (*Freiheit, Auctorität und Kirche*, 1862).

Nézeteire nagy hatást gyakorolt a korabeli német munkásmozgalom Lassalle-féle irányzata, mely Hegel filozófiájából kiindulva az ellentétek harcával szemben az ellentétek egységét tekintette alapvetőnek, az államot osztályfeletti intézménynek fogta föl és arra törekedett, hogy a polgári társadalom keretei között létrehozza az ún. szabad népiállamot, amely — mint Ketteler írja — „megakadályozza, hogy a nagy tőkepénzesek a munkásnépet önző módon és irgalmatlanul a saját hasznukra kiszípolyozzák”. „A kapitalisták nemcsak azért nyúzzák a munkást, mert profitéségük csillapíthatatlan, hanem mert hitük sincsen, istenük sincsen, lelkiismeretük sincsen, és ha a munkásság nem fog össze és nem követeli tőlük a maga jussát, előbb őket bocsátják áruba, utána a hazájukat és a világot is, mint ahogy már a vallásukkal, erkölcsükkel és becsületükkel megtették” (*Liberalismus, Sozialismus und Christenthum*, 1871).

Az 1871-ben kihirdetett pápai tévedhetetlenség dogmájával szemben — száz évvel Hans Küng és Karl Rahner igazságkereső vitája előtt — Ketteler (aki egy számottevő ellenzék vezére volt, melyhez többek között csatlakoztak — mindegy, milyen okból — az Osztrák-Magyar Monarchia püspökei is) kitart amellett, hogy semmiféle etikai vagy hittel összefüggő döntés nem kíván csatlakozhatatlan kijelentéseket. A helyes lelkiismeret ugyanis nem zárja ki a tévedést, de az ész íté-

lete is tartalmazhat téves elemeket. Az emberi megismerés állandóan veszélyeztetett, folyamatos korrekciókra szorul, mert a történelemben szüntelenül új igazságok és új szituációk keletkeznek, s ezért az egyház igazságai és dogmái is téves tételekkel keveredhetnek, anélkül, hogy ez bármit is változtatna az egyház lényegén és az igazsághoz való hűségén. Az egyházfők feladata a kormányzás, nem pedig a tanítás kérdéseiben felmerülő kételyeknek a tekintélyelv alapján történő elhallgattatása. A tévedhetetlenség kiváltsága egyedül az Istené (*Das unfehlbare Lehramt des Papstes*, 1872).

Baaderrel és Kettelerrel egyidőben fejti ki munkásságát Olaszországban Antonio Rosmini katolikus teológus és filozófus. Az ő nevéhez fűződik a keresztény bölcsélet itáliai megújítása. De nemcsak jelentős gondolkodó, hanem nagy emberbarát és korának eszméit értő és alkalmazó egyéniség is. Megalapítja az Istituto della Carità nevű (és Rosminiánusok néven ma is működő) szerzetsszerű intézményt, amelynek tagjai az önmegszentelés mellett a mindenkor adódó szeretetmunka korlátlan szolgálatára kötelezik magukat. Rosmini ugyanakkor bekapcsolódik a függetlenségre irányuló olasz nemzeti mozgalmakba is, olyannyira, hogy alkotmánytervezetet szerkeszt a létrehozandó önálló és egységes Olaszország számára, és az ügy érdekében elvállalja a Torinóban megalakult kormány római képviselőletét is. Az *egyház öt sebe* (Le cinque piaghe della Chiesa) című — a Szent Officium által indexre tett és csak 1966-ban rehabilitált — könyvében a kereszténység szenvedéseit és válságait okozó öt fájdalomgócot a következőkben jelöli meg: 1. a klérus elszakadt a keresztény néptől; 2. a klérus műveltsége hiányos; 3. a püspökökből kiveszett annak tudata, hogy egyetlen testet alkotnak, élükön a pápával; 4. a világi uralkodók illetéktelenül beleavatkoznak olyan ügyekbe, amelyek kizárólag az egyházra tartoznak; 5. az egyház lemondott a kezdeti szegénységről, s ezzel kiszolgáltatta magát e világ erőinek.

A századforduló nagy katolikus szociál-avantgardistája Wilhelm Hohoff, August Bebelnek, a német szociáldemokrácia és a II. Internacionálé egyik legkiválóbb, népszerű vezetőjének barátja, akinek olyan társai voltak és olyan gondolkodók valolták mesterüknek, mint Theodor Steinbüchel, Robert Grosche, Ernst Michel, Josef Wittig, Marcel Reding és Cornelius Rossain. August Maria Knoll bécsi szociológus Hohoffot „az első katolikus marxistának” nevezte, aki a marxizmust nélkülözhetetlen társadalomtudománynak tekinti, „iránytűnek a történelemben és a gazdasági életben”.

Az 1902-ben megjelent munkájában (*Az áru értéke és a haszon*) Marx fő művéről, *A tőkérről* mint kiemelkedő tudományos teljesítményről beszél, amely mintapéldája annak, hogyan lehet a dialektikát, mint „a valóság vizsgálatának módszerét helyesen alkalmazni a politikai gazdaságtan területén”. „Ki akarná tagadni — írja —, hogy a szellemi és a társadalmi élet szféráiban az „anyagi” vagy „gazdasági” az ösztönző? A gazdasági struktúra az egész társadalmi felépítmény reális bázisát képezi, s ez a felépítmény eltartatja magát vele.”

Marx eszmerendszerében két kifejezetten vallássalenes tendenciát lát: a materialista történelemszemléletet és az osztályharc fogalmát, amit azonban „semmi esetre sem szabad a keresztény vallásról és erkölcsről hangoztatott vulgármaterialista nézetekkel összekeverni, ezeket már Marx is elutasította. Marx tapasztalati tényekből vonta le következtetéseit, elsősorban a francia restauráció viszonyaiból. Napóleon bukása után visszaállította és megszilárdította hatalmát az egész feudális francia főpapság, a kilencven százalékban arisztokrata püspökök testülete, s létrejött a trón és oltár hírhedt szövetsége, melynek eredményeként a vallás politikai eszköz lett a Bourbon-uralom fenntartására. A papság zöme nem értette meg a forradalomban felnőtt tömegeket és szembefordult a fejlődés új irányjaival. A Bourbonok bukása azután tömeges aposztáziához és a polgárság hitetlenségéhez vezetett. A polgárság és a kizsákmányolt munkásság osztályharcában a munkásság rokonszenve eleinte a liberális, ateista polgársággal szemben határozottan az egyház felé fordult, onnan remélt szeretetet és megértést. Az 1848-as párizsi forradalom nem egy fölemelő jelét mutatta annak, hogy a feltörekvő negyedik rend és az egyház között alighanem az egyetértés szálai szövődnek. És mi történt?

XIII. Leó, majd XI. Pius pápa szerint a tizenkilencedik század legnagyobb botránya a munkásosztály elvesztése, egy új szövetkezés trón és oltár érdekeinek kifejezésére, most már polgári színekben, III. Napóleon égiske alatt. A következmény: Franciaország a század végére missziós terület lett."

Az 1848-as februári párizsi forradalom győzelmét kiharcoló munkásság még keresztény volt. Akkor a munkásság vezetői így szónokoltak: „A munkás is pap, mint a szocializmus alapítója, Jézus Krisztus volt”; „Az evangéliumtól nyílegyenesen vezet az út az 1789-es forradalomhoz. A rabszolgák felszabadítása után most eljött a proletárok felszabadításának ideje”; „A kereszténység az új társadalom boltozatköve” stb. Akkor még az ateista szó a munkások tudatában egyet jelentett az arisztokráciával, a voltairianus nagypolgársággal, a reakcióval. S a kereszténység iránt érzett tiszteletüket csak fokozták a kor nagy katolikus forradalmár írói: Lamennais, Ozanam, Lacordaire és Foisset, a „vörös demokraták”. De e rövid találkozás után tökéletes szétválás és nyílt ellenségeskedés következett, mert az egyházi vezetés kiegyezett a bonapartistákkal, később pedig a burzsoáziával, és kiszolgálta őket. Úgy tűnt, igaza van Marxnak, aki szerint a nép ámítására alkalmas csillapítószerül legjobban a vallás felel meg.

Hohoff a történelmi materializmust az ember történelmi tevékenységének vizsgálati módszereként értelmezte, szociológiának, amely e tevékenység eszméi indítékainak analizisét is elvégzi a társadalom mozgástörvényeinek feltárásakor. Az osztályharcot szintén nem Karl Marx, még csak nem is a szocializmus találta ki, mert nyilvánvaló gazdasági és történelmi jelenség, amely végighúzódik az emberiség történetén. „Aki mindenfajta osztályharcot mindenkor tagad — állapítja meg —, az következképpen előmozdítja a hatalmon lévő osztály uralmát, tehát a birtokló osztályt védelmezi.” Különös energiával fordult a kereszténység és szocializmus összeegyeztethetlenségének dogmája ellen. Úgy vélte, hogy a szocializmus eszméje a kereszténységtől származik, s bizonyos mértékig „érthető és igazolható reakciója számos keresztény címkéjű társadalom kudarcának”. Visszatartja, hogy szocializmus és ateizmus azonos fogalmak lennének; „csak notórius demagógok tarthatják a modern hitetlenséget a szocializmus specialitásának”.

A kereszténység bírálóinak általános tévedése — folytatja —, bár ezért a tévedésért csak részben felelősek, hogy az egyházat azokból a jelenségekből ítélik meg, amelyek a kereszténység egy szűk rétegének gyakorlati magatartásából következnek. Az egyháznak, mint a hívők közösségének nem lehetnének politikai céljai, de bizonyos körök és intézmények gyakran éppen ezeket várják tőle, vagy arra szorítják, hogy ilyen célokat vállaljon. Egy társadalmi rendet azonban nem lehet keresztény szempontból sem másképp vizsgálni, mint hogy az közelebb hozza vagy eltávolítja-e az embereket egymástól, közösségivé és igazságossá teszi-e a gazdasági és társadalmi viszonyokat, tehát a marxizmus módszereivel, és ami e kérdés többlete: mindezeket át vagy mindezeket túl a hívő ember szabadon választhatja és elérheti-e Isten országát, tudván, hogy az intézményesült egyház maga is nemegyszer pusztán földi érdekek mérlegelésével döntött uralmi rendszerek mellett, amely érdekek nem mindig feleltek meg Isten országa követelményeinek.

Baader, Ketteler és Hohoff korukban alig találtak meghallgatásra. Megelőzők korukat, a társadalmi-történelmi fejlődés azonban messzemenően igazolta őket az egyház életében is. Urs von Balthasar, a neves svájci teológus, aki a „hierarchia világi befolyásának megtöretését” tartja az egyetlen megoldásnak, hogy a klerus politikai tévedéseitől végleg megszabaduljon, Renan szavaira figyelmeztet: „A nagy tagadó egy évszázaddal ezelőtt írta, hogy az egyház kiközösítettjei és mellőzöttjei egyúttal mindig az egyház elitjét is jelentik. Elébe mennek az időnek. Mégis, a ma eretnekeiből lesznek a jövő ortodoxai.” Romano Guardini ehhez hozzáteszi: „Mit sugallnak ma nekünk Renan cinikus megállapításai? Azt, hogy az elitnek mindig meg kell haladnia az adott intézményt, a gondolkodó főeknek a jövő talaját kell előkészíteniük a szántáshoz és a vetéshez — bármilyen feszültség keletkezik is az egyház és eszméje között —, és az intézménynek mindig készen kellene állnia a megújulásra.”

Baader, Ketteler és Hohoff igazságait fogalmazza újra Clemens Brockmüller, amikor az atomkor holnapjának kereszténységét megrajzolja, Nell-Breuning, amikor szót emel a szubszidiaritás elve mellett, olyan gyakorlat kialakítását sürgetve, amely szociális intézkedéseket fogantat, Chenu, amikor kidolgozza a munka új teológiáját, Yves Congar, amikor a laikusok első világkongresszusán védelmébe veszi a forradalom teológiáját és Marcel Reding, amikor *Karl Marx és a mai világ teológiája* című előadásában leszögezi, hogy lehetséges, sőt szükséges „a békés és az együttműködés terén bővülő közösség” keresztények és marxisták között.

Wilhelm Hohoff „szellemi utódainak” nevezik magukat a Gonzales Ruiz és Ruiz Gimenez páter köré gyűlt spanyol teológusok, akik félreérthetetlenül az elnyomó kormányzat értésére adták: „Nem tudjuk tovább tagadni, hogy számos katolikus teljesen elfogadta a marxista kérdésfeltevést. Most már csak arról van szó, hogy kéz a kézben harcoljunk-e a marxistákkal egy igazságos és testvéri társadalom felépítéséért.” Gonzales Ruiz szerint „az emberiség szabadságáért és haladásáért vívott harcban a munka világa foglalja el az első helyet”. Ruiz Gimenez pedig a *Témoignage Chrétien*nek írt cikkében hangsúlyozza: „Az egyház kétszáz éves késéssel vált liberállissá. Meg kell akadályoznunk, hogy ugyanazzal a kétszáz éves késéssel váljék szocialistává!”

2.

Suhard bíboros, Párizs érseke nem sokkal halála előtt, 1949. január 31-én nyilatkozatot adott a *Le Monde*-nak, melyben ez a történelmi jóslat hangzik el: „Kétségtelen, hogy bekövetkezhetnek olyan körülmények, melyek a katolikusokat arra indítják, hogy tevékenységüket a kommunistákéval párhuzamosan fejtsék ki a közérdek szolgálatában, meghatározott és megbízható célok elérése érdekében.” Ada Alessandrini a *Rinascita* című olasz folyóiratban Suhard kijelentését ekképp kommentálja: „Egyetlen intelligens ember sem tagadhatja vagy utasíthatja vissza állításait, mert ezek immár történelmi jelentőségűek. Valójában senki sem tarthatja apriorisztikusan kizártnak, hogy a társadalmi igazságosság követelményeként a hívők a marxistákkal szót érve cselekedjenek.” A továbbiakban Affre érsek példájára utal, aki az 1848-as párizsi forradalom idején jól tudta, „miképp kell kiengesztelődnie a változatlan katolicizmusnak azzal, amit az idő hoz magával mindennap az emberi társadalomba.”

Páter Riquet, ez a széles látókörű, nagy tudású pap Suhard bíboros gondolatait követi: „Nem a katolikus egyház feladata, hogy a társadalom politikai és gazdasági megszervezésével foglalkozzék; azt a rendszert fogadja el, amely nem sérti az ember erkölcsi és szellemi jogait, ezen túl pedig gondoskodik anyagi jólétéről. Elítél és elutasít viszont minden olyan társadalmi berendezkedést — legyen az akár a kapitalizmus, akár az egocentrikus liberalizmus vagy fasizmus —, amely az emberi egyéniség jogait és méltóságát lábbal tiporja, erőit kíméletlenül kizsákmányolja és mind erkölcsi, mind anyagi jólétének előmozdítását semmibe veszi.”

André Mandouze tanulmányában (Elfogadni a kinyújtott kezet, *Les chrétiens et la politique*, Temps Présent, 1948) így ír: „A dolgozó tömegek sokkal egészségesebben gondolkodnak a kereszténység—szocializmus problémáiról, mint a polgárság, a teoretikusok vagy a teológusok, mégpedig azért, mert a gyárakban, üzemekben, lakónegyedekben stb. jobban megismerték egymást, a más világnézetű embert... Nincs szándékomban kommunista kereszténységet vagy keresztény kommunizmust alapítani, de nem tudom a jövőnket elképzelni másként, mint hogy a kommunistákkal kéz a kézben menetelünk, ami egyúttal azt is jelenti, hogy ketten vagyunk, vagyis különbözünk egymástól... Igaz, nem minden nehézség nélkül jutottam erre a meggyőződésre. De ugyanakkor tudom azt is, hogy nem az én kereszténységem elhalványulása vagy megcsonkítása árán érlelődött meg bennem ez az elhatározás, hanem egy olyan kereszténység növekvő igényei miatt, amely magát integrálisnak kívánja látni.” Számunkra ugyanis nincs más út —

fejezi be sorait —, csak az élet útja; a marxizmus pedig ma ezt az utat kövezi ki. Csak ezen az úton haladva igazolhatjuk Salinas abbé szavait: „A demokrácia az a mozgalom, amit az evangélium indított el”, és Lamartine lelkesedését: „A forradalom a kereszténység kiáradása, a Kálvárián született, hogy összes leendő bűneitől megmentsse a világot”.

Montouclair, a neves dominikánus teológus úgy véli, hogy „nem lehet valaki hitében korszerű, ha ugyanakkor nem az társadalmi nézeteiben is. A haladás és béke kérdésében, éppen úgy, mint mások, a Francia Kommunista Párt oldalán foglalok állást.” Nem véletlenül jut tehát Martin Chauffier erre a következtetésre: „Ozanam időszerűsége mindaddig jelentős marad, amíg egy új társadalmi rend véget nem vet annak, hogy az egyház tovább aludjon, amikor Krisztus agonizál a nyomorultakban, az igazságért szomjazókban és a szabadságért küzdőkben. A szocializmus természetesen nem fog sohasem tetszeni a gazdagoknak, a machiavellistáknak, az egyházban a tekintély-kultuszt imádóknak, mert semmit sem nyerhetnek a testvériség új rendjén, mert nem tudják megbotránkozás nélkül hallgatni sem az evangélium *Vae divitibus*át, sem Szent Jakab fenyegetéseit a szegények tipróival szemben... Amikor Lamennais az elnyomottakat ellenállásra buzdította, a jövődőt féltette; az egyházat attól, hogy a történelem periferiájára szorul, a keresztényt attól, hogy nem tudja majd megoldani egyház, hit és valóság ellentmondásait. Ezért idézik őt is: szerte a világon, mindenütt, ahol a nép kenyérben és igében szükségét szenved: „Amidőn szenvedéseitek mérhetetlensége arra kényszerít benneteket — szölt annak idején a párizsi munkássághoz —, hogy követeljétek elnyomóitoktól azokat a jogokat, amelyektől megfosztottak titeket, rendezavarással vádolnak mindnyájatokat és mint lázadókkal bánnak el veletek. Kivel szemben lázonganátok? Nincs más lehetséges lázadás, mint az egyetlen igazi szuverén hatalommal, a néppel szembeni lázadás. De hogy lázadhat fel a nép a nép ellen? A lázadók azok, akik a nép bőrén igazságtalan előjogokat szereznek maguknak, legyenek bár az egyház alkalmazottai is, akik ármánykodással vagy erőszakkal a népet leigázzák. A nép nem lehet rendbontó; ellenkezőleg — helyre kívánja állítani a rendet és akarata mindig igazságos.”

Talán a legradikálisabb a francia munkáspapok megfogalmazása, akik 1954 elején a következőképpen foglalták össze tapasztalataikat a Feltin bíborosnak ajánlott *Zöld könyvben*:

„Megtanultuk, hogy a munkásosztály szervezett és tudatos cselekvéséhez szükség van a szabadság megszerzésére ott, ahol a kizsákmányolás körülményei között az egyéni szabadság csalétek csupán. Most már tudjuk, hogy a munkásság magára hagyatva, osztályöntudat és mozgalom nélkül sohasem lesz képes legyőzni a minden oldalról támadó ellenséget, amely százszoros fölényben támad rá, ha nem is létszámát és minőségét, de az elnyomás és megtorlás eszközeit tekintve, amelyek a nyílt és brutális harctól a kétszínű jóindulatig és a vallás narkotikumáig terjednek. Úgy véljük, kötelességünk részt venni az osztályöntudat és a szervezett cselekvés kialakításában, s hogy ez a jótékonyásnak éppolyan szükséges és következetes formája, mint az egyéni segítség.

Megtanultuk, hogy az osztályharc nem erkölcsi fogalom, amit az ember elfogadhat vagy elutasíthat, hanem nyers valóság, amelyet rákényszerítenek a munkásságra; ez a birtokosok egységes harca a munkások ellen, s pillanatnyilag a dolgozók szemében az egyház is a birtokosok közé tartozik. Részt kell vennünk nekünk is e harcban a dolgozók anyagi és szellemi felszabadulásának érdekében.

Megtanultuk, hogy a politika nem ugyanazt jelenti a hatalmon levőknek és a munkásnak. A hatalomnak csak szabad művészet, erejének gyakorlása, de a munkásnak a kenyerét, a bőrét és a jövőjét jelenti; következőképp a munkásosztály politikáját kell folytatnunk, ha becsületes munkások akarunk maradni...

Megtanultuk, hogy ezt a harcot ugyanúgy megköveteli az emberi méltóság igénye, mint a pusztán anyagi követeléseké, mert ebben a harcban egyforma fontossággal bír az új emberi kapcsolatok kialakítása, az életviszonyok átalakítása és az emberiség kollektív felemelkedése.” (Éditions de Minuit, 230—232. oldal)

Emmanuel Mounier francia filozófus, a perszonalizmus egyik jeles képviselője a világ két legnagyobb emberformáló erejének a marxizmust és a kereszténységet tartotta, melynek közösen kell az emberiség legveszedelmesebb ellensége, a kapitalizmus ellen fordulnia. „Amikor az egyház megszervezése napirendre került — írja egyik tanulmányában 1949 végén —, az intézmény a körülmények folytán összefonódott az államok politikájával. Súlyosan megterhelték és gyakran eltérítették útjából a reakciós hatalomnak tett szolgálatok. A kereszténységnek, hogy egészséges maradjon újra meg kellett testesülnie a hierarchián kívül, a keresztény népben, a széles tömegekben, hogy a megújult test megmentse a kereszténység lelkét és jövőjét. Egyrészt a nehézkes, önmagát marxistának valló dogmatizmus, amely azzal fenyegeti, hogy megfojtja, másrészt a kereszténydemokrácia betegségei között kell ezt a keresztény népnek ma elvégeznie. Arra várunk, hogy új emberekkel és cselekvőképességgel együtt élő és szigorú szocializmus szülje újjá Európa népeit. A mi feladatunk, hogy erre buzdítsunk. De ne fáradt és kimerült szívvel fogjunk ehhez, mint valami utolsó lehetőséghez, hanem fiatalos lelkesedéssel, mint egy széles körű és mélyreható reform kezdetén, amelynek során nem mondunk le arról, hogy segítsünk a marxistáknak kiűzni a maguk démonait, mint ahogy ők is segítettek és segítenek nekünk, hogy kiűzzük a mieinket... A kereszténység jogosan kívánja, hogy minden államforma ismerje el a vallás helyét azoknak az életében, akik élni akarnak vele. A szocializmus és a kereszténység akkor fog csak igazán tartósan együttműködni, ha a társadalom sem a vallásnak, sem az ateizmusnak nem biztosít kiváltságot a másik rovására...”

3.

A marxizmus tudományos világnézetnek vallja magát, ezért elméletét függetlenítette a vallástól. Az ateizmus a marxizmusnak szerves része, enélkül Marxnak a totális emberről alkotott képzetét és a kommunizmusról vallott felfogását nem tudnánk megérteni. A marxisták ma általában nem-hívók, de a keresztény ember számára fennáll a lehetősége annak, hogy a marxizmust úgy fogadja el, mint társadalomtudományt és a történelmi-gazdasági változások vizsgálati módszerét. S azt is állíthatja, hogy e módszer nélkül a mai valóság megismerése és feltárása lehetetlen volna, és korszerű gondolkodás nem képzelhető el. Aki így vélekedik, az természetesen nem azt kívánja bizonyítani, hogy a keresztények számára ez az egyedül elfogadható álláspont, hanem azt, hogy a keresztény hittel összeegyeztethető és lehetséges álláspont, követhető magatartás (mint a Vigilia is vallja).

„A világ, miközben egy ideig hol jobb, hol szélsőségesen bal irányba tájékozódott — mondja Franz Werfel —, megfeledezett arról, hogy van még harmadik dimenzió is: fölfelé és lefelé”, azaz a fejlődésnek mindent állandóan meghaladó vonulata, amely az adott viszonyokon, a kész, befejezett állapotokon túlmutat és minőségileg új viszonyokat és új állapotokat vetít előre, hiszen az ember egyúttal mindaz is, ami túllép rajta, vagyis csírájában az egész holnapja, s egy történelmi pillanatban lezajló külső vagy belső mozgás mérhetetlenül kicsi és semmitmondó lesz a filozófia rendszereket és korszakokat átfogó, egyetemes magasságokat meghódító s onnan letekintő nézőpontja és új szintézisei mellett.

Egy ilyen marxizmus a keresztény világlátásnak is természetes tartozéka lehet, különösen a szocialista társadalomban, amelynek a hívő ember maga is résztvevője, alakítója és fejlesztője. Beépül abba a transzcendens irányultságú tudatba, amely úgy értelmezi az ember földi rendeltetését, mint szabad és felelős teremtetést. Ez a szemlélet — melyet a *Pacem in terris* és a *Populorum progressio* enciklika is tükröz — minden területen megköveteli és feltételezi eredetünk és végünk, realitásaink és álmaink újra meg újra történő feldolgozását és értékelését (sohasem vehetjük a dolgokat önmagukban lezártaknak és határozottan megismerteknek). Nem tekinti az embert önmagában és önmagának elégséges lénynek, és ezért elengedhetetlennek tartja — legalábbis a hívő számára —, hogy kitáruljon a végtelen Isten felé. Ennek állítása egyet jelent annak tagadásával, hogy az egyes ember bármikor is teljesen realizálhatja magát életében.

Amikor akár a keresztény világnézet, akár a marxizmus képviselői a múltban is, ma is „keresztény marxizmus”-ról vagy „marxista kereszténység”-ről beszélnek, e félreérthető definícióval nem elvi egyezséget kívánnak kötni, mintegy „megkezesztelve” vagy identifikálva ellentétes kiindulópontú és végcélú — bár közös értékekben gazdag — ideológiákat, hanem arra próbálnak rámutatni, hogy nincsenek és sohasem voltak steril, szintisza eszmék és hogy minden korszakos gondolatrendszer táplálkozik más gondolatrendszerekből, azokkal konfrontálva fejlődik és azoknak részeredményeit felhasználva — mint Lenin említi *Materializmus és empiriokritikizmus* című művében — tovább építi szintézisét. „A különbözőeknek látszó filozófiák — mutat rá Hegel — egy filozófiát alkotnak a kialakulás különböző lépcsőfokain.” Ami pedig ebből következik és amit gyakran szem elől tévesztünk: „...egy filozófiai rendszert cáfolni nem azt jelenti, hogy elvetjük, hanem hogy továbbfejlesztjük, nem azt, hogy helyettesítjük egy másik — egyoldalú — elmentéses rendszerrel, hanem hogy belefoglaljuk valami magasabbba” (Lenin).

Ahogy a kereszténység a maga képére gyúrta át a „pogány” filozófiákat, mindenekelőtt Platón, Arisztotelészt és Averroást, hogy belőlük új minőséget hozzon létre, ugyanúgy tett Marx és Engels, amikor korának összegező és kapcsolatokat kereső filozófiáit, tudományát és a történelmi tényekből adódó tanulságokat minőségileg új szintre emelte és új eszmerendszert alkotott. Munkáikban kétségtelenül kimutatható — Hegel, az utópista szocialisták és az angol közgazdászok mellett — Baader és Ketteler hatása, a kor keresztény reformmozgalmainak szocialista tendenciája és valóság-feltárása. Ez azt jelenti, hogy a keresztény gondolkodók egy része Marxszal egyidőben, vele párhuzamosan ugyanazokra a törvényszerűségekre és ugyanarra a lényegre bukkant, de vagy más konklúziókhöz jutott, vagy a dolgok megoldását másképp vetette fel.

Ez azonban fordítva is igaz. A XIX. század végétől kezdve a marxizmus mindmáig termékenyítő hatással van a kereszténységre, különösen társadalmi nézeteire és állásfoglalására, s ez természetes is, hiszen minden nyitott és felfrissülni képes gondolat merít a meglévőből, a jelenkort meghatározóból, ha egyetemesnek tudja magát. A hívő ember elkötelezettsége a szocializmus mellett nem rákényszerített választás, hiszen „a konkrét értelemben vett politikai meggyőződés, társadalmi felelősség nem az egyházi hierarchia ügye, hanem a katolikus hívéké” (König bíboros), inkább saját társadalmi tapasztalataiból, a valósággal mérkőző hitéből és érett, világosan differenciáló tudatából következő szabad választás. A keresztény egyetemesség és közösségiség gyakorlati megnyilvánulása.

Felhasznált irodalom: 1. Kannengiesser—Hérics—Rudnay: A német katolikusok (Győr, 1896). 2. O. Pfülf S. J.: W. E. Freiherr von Ketteler (Herder, Freiburg, 1899). 3. Louis Martin—Chauffier: L'homme et la bête (Paris, 1946). 4. Henri Guillemin: La vie intellectuelle catholiques (Paris, 1947). 5. P. A. Szorokin: The Basis Trends of Our Times (New Haven, 1964). 6. Robert Coffy: Teilhard de Chardin et le socialisme (Lyon, 1966). 7. P. A. Baran: Das Engagement der Intellektuellen (Rotbuch, Berlin, 1968). 8. Egy „keresztény marxizmus” felé? (Világosság, 1970/8—9.). 9. Lenin Művei 38. köt., 151. old., 10. Hegel: A filozófiai tudományok enciklopédiájának alapvonalai (Bp., Akadémiai Kiadó, 1950).

Valkó László:
Meditáció
(tusrajz)

BENCZE JÓZSEF VERSEI

Kicsorbult késem

Kicsorbult késem
erős fogam közt,
vért haraptam
búza-kacaj közt.
Jéggel ékeljétek
kék tudóm dongáját,
csillag öklendezik
az ég tüzes száján.

Tegnap hamuból
ki keleszt ki lángot?
ki ad bánatomra
csöppnyi vigaszt?
Eltorzultan élek,
mint kicsorbult kések.

Szívórházi vers

Itt angyal vigyáz a
betegek kanálára
folyosón ha járok
támaszt angyal vállá
s könnyfeltörő ronggyal
jár utánam angyal.

Gyász

Anyámnak valaki elmondta,
hogy hiszek a szerelemben.
Anyámat elfogta a sírás.

Csák Erzsébet

Csák Erzsébet gyere velem,
udvarunkba kegyelmesen,
bimbózik már az almafa,
párban mi ülünk alatta,
szívünk szépen ott időzön
egész nyáron, egész őszön,
s tél ha jön, tán föl se keljünk,
lassan hóban ünnepeljünk.

Swierkiewicz Róbert:

B u k á s

(rézkarc)

NÉPÉNEKEINK AZ ÉLŐ SZÁJHAGYOMÁNYBAN

Az európai zeneélet nagy találmánya, a *hangjegyzírás*, rendkívüli jelentőségű a többszólamú zene, a zenetörténet és a zeneelmélet szempontjából. Művelt zenész ma nem képzelhető el a hangjegyzírás ismerete nélkül; s a zenei írás-olvasás elsajátítása egyre inkább bekerül az általános műveltség feltételei közé is. Így látta legálabbis nemzetünk nagy zenei nevelője, Kodály Zoltán, aki sokoldalú munkásságának szinte aránytalanul nagy részét szentelte annak, hogy a nagy tömegek „zenei írástudatlanságát” megszüntesse, s így a zene ez által is valóban „mindenkié” lehessen.

Am ugyanaz a Kodály Zoltán, aki oly szívósan szorgalmazta a zenei írás-olvasás elsajátítását, egyben világosan látta annak korlátait is. Népzenei és zenetörténeti kutatásai egymást kiegészítően győzték meg arról, hogy az *egyszólamúságban* kivirágzott nagy énekes kultúrák *szájhagyományban*¹ élő dallamai olyan gazdagságot tartalmaznak, amihez képest az írás mindig szegényes marad. Már 1933-ban, „Néprajz és zenetörténet” című előadásában² hangsúlyozta, hogy „a legjobb nyomtatott forrás sem tárja fel a dallam igazi életét.”³ Ő, aki Bartókkal együtt akkor már évtizedek óta fáradozott azon, hogy gépi hangfelvételek alapján készült, addig még soha nem tapasztalt tudományos pontossággal jegyezzen le szájhagyományban élő dallamokat, jól tudta, hogy e dallamok „igazi mivoltát” még a hangfelvétel alapján „nagy fáradsággal készült, aprólékosan pontos lejegyzés” sem adhatja vissza, mert „ez a zene nem csak íratlan, hanem végeredményben leírhatatlan”, hiszen „mindig marad benne valami, amit a legfejlettebb kottairás külön e célra konstruált jeleivel sem tud ábrázolni.”⁴

Magyar egyházi népeinknek anyaga — amint ez az egyes dallamok zenei stíluselmzéséből azonnal kitűnik — igen vegyes: a legkülönbözőbb zenetörténeti korszakok nyomait viseli magán. E dallamok *terjedési módja* azonban, szinte kizárólag, egyformán a *szájhagyomány* maradt, még ha a XVII. századtól rendszeresen megjelenő ének-gyűjtemények egy részüket írásban rögzítették is. „Jellemző — írja Kodály —, hogy mind a katolikus, mind a református kottás énekeskönyvek minden újabb kiadása újabb sajtóhibákat hozott. Nem javították, senkit sem zavart, mert nem kottából énekelték, nem annak révén terjedt. A kotta csak nélkülözhető könyvdísz.”⁵ Ez a helyzet nagyjából változatlan mind a mai napig: a kottát általában csak a kántorok használják, a nép nagy tömegei, ahol még — vagy már — énekelnek, hallás után énekelnek.

A hallás után való éneklés azonban ma már kétféle lehet: 1. a több évszázados hagyomány átvétele, tovább-éltetése; 2. e szájhagyomány ismerete nélkül, kottás énekgyűjteményből játszó-éneklő személy tanítása alapján.

Melyek a leglényegesebb különbségek e kettő között?

1. A szájhagyományban élő dallamok lényegéhez tartozik — ismét Kodály Zoltán szavaival élve — a „proteusi változás”. A hagyományból táplálkozó énekes emlékezetében pontosan él a dallam váza: ennek alapján teremti meg minden egyes előadásban a „kidolgozott képet”, de „talán soha kétszer egyformán”.⁶ Minden dallamnak megvannak a maga lényeges pontjai, amelyekhez többféle módon is el lehet jutni — s a hagyományból élő előadás szabadon változtatja e lehetőségeket. Ezzel szemben az írás egyetlen egyet ragad meg — rendszerint találmásra — e számos lehetőségből, ezt az egyet rögzíti; s így már magát a dallamvázatot is jóval szegényesebben mutatja be, mint amilyen az valójában.

2. A hagyományból élő előadás nem ismer mereven egyforma ritmusképleteket, egyforma negyedeket vagy egyforma nyolcadokat: az egyes hangok hosszúsága természetesen igazodik a megfelelő szótagok hosszúságához; e hosszúság vagy rövidség azonban különböző időtartamú aránypárokban jelenik meg, főként 2:1 vagy 3:2 arányban, tehát a lágyabb, hármas vagy ötös egységekben (rendkívül ritka az éles, pontozásnak megfelelő 3:1 viszony).

Ennek a „kötetlen” ritmusnak semmi köze sincs a szótagok cigányos, régi-kántoros, önkényes összerángatásához, ami kifejezetten hangszeres jellegű; ellenkezőleg, a vokális zenének megfelelően, a szöveghez igazodás formálja e váltakozó, gyakran aszimmetrikus, gazdag ritmusképleteket.

E ritmus lényegének nem ismerése szülte azt a végzetes félreértést, amely e könnyed, lebegő dallamokat katonás merevségű egyenletes negyedekbe sorakoztat-

ta nyomtatott kiadványainkban, majd minden ilyen negyedét a hangszerkíséretben külön harmóniával is megterhelt, olomlábakat rakva így a dallamra. (Pedig ha már mindenképpen kísérni akarunk, e dallamokhoz is legfeljebb egy-egy támasztóakkord volna stílusos, mint a gregorián dallamok esetében.)

3. A hagyományos előadásmód jellegzetes ismertetőjele továbbá, hogy „a dallam élő előadásban díszítő hangokkal bővült”.⁷ E díszítő hangok a dallam egy-egy fő hangjához kapcsolódva, annak szótagjával kiejtve, de annál kisebb intenzitással és kisebb hangjegyértékben hangzanak fel, s szerepük valóban az, hogy a dallamvázatot ékeesebbé, virágzóbbá tegyék. A XVIII. század végéig az európai műzenében is elevenen élt ez a gyakorlat, s a XVI—XVIII. század elmélet-írói közül többen is megpróbálták írásba foglalni e gyakorlatból ismert ékesítéseket. Ha ezeket az elméleti írásokat összevetjük a magyar népdalok gyakorlatával, meglepve tapasztalhatjuk, mennyire azonos díszítés-formákat találunk a XVI—XVIII. századi európai, s a mai magyar népi előadásmódban. E díszítés-formulák itt is, ott is két alap-törékvésre vezethetők vissza: 1. a dallamban levő ugrásokat kitölteni átmenő hangokkal; 2. a lépcsőzetesen haladó dallamot megtörni beugró és elugró váltóhangokkal. Ezek a dallam eredeti vonalával ellentétes törékvésű díszítőhangok tehát állandó mozgásban, hullámlásban, s egyben kiegyensúlyozódásban tartják a dallamot. E gyakorlatról azonban a nyomtatott énekeskönyvek általában mit sem tudnak.

Mi következik mindebből? Ne gondoljuk, hogy az énektanítás legtökéletesebb módja jelenleg a nyomtatott gyűjtemények alapján történik, s hogy az, aki ezekből felkészült, most már az írástudók göggyével nézhet az egyszerű, „tanulatlan” népre. Ehelyett: azokban a községekben, ahol még él az énekes szájhagyomány — és sokkal több helyen él, mint gondolnánk —, a zenei „írástudók” hallgassák figyelemmel az „énekes asszonyok” mise, litánia, rózsafüzér *előtti* és *utáni*, vagy halottvirrasztáskor szokásos énekeit, olyan alkalmakkor tehát, amikor csak ők maguk, kántor nélkül énekelnek.

E megfigyelések alapján próbálják ezt az éneklési stílust minél jobban elsajátítani. Mégis: e dallamok tovább-tanítását lehetőleg ne ők maguk végezzék; vállalják ehelyett inkább a híd, az összekötő kapocs szerepét a hagyományt még őrző egyének és az újabb nemzedék között. Teremtsenek lehetőséget, hogy a jó énekes asszonyok taníthassák az énekeket a gyermekeknek s a templomi gyülekezet népének; az „írástudók” szerepe szorítkozzék e találkozások megszervezésére, a fegyelmezett légkör biztosítására, s a megfelelő kezdőhang megadására (oktáv-törések elkerülése végett).

Ahol már nincsenek hagyományos módon éneklő asszonyok, ott legalább hangfelvételekről kellene megismerni, elsajátítani és elsajátíttatni a hagyományos éneklési stílust. Mai technikai lehetőségeink mellett ez egyáltalán nem megvalósíthatatlan.

Akár így, akár úgy, de tennünk kell egy lépést ez irányba, ha nem akarunk öncsonkító módon tudatosan hozzájárulni népének-kincsünk elszegényítéséhez.

Jegyzetek: 1. A népi terminológia értelmében az „ének” mindig vallásos tárgyú, ún. „szent-éneket” jelent; ha nem erről van szó, népünk a „dal” vagy „nóta” kifejezéseket használja. Ugyanígy: „énekes asszony” az, aki e szent énekekből sokat és jól tud, s így előénekes szerepet tölthet be. 2. Ez az előadás 1933. márc. 23-án hangzott el a Magyar Néprajzi Társaság közgyűlésén, majd megjelent az Ethnographia-Népelet 1933. XLIV. 1–2. számában (4–15. o.), ill. külön tanulmányként a Kodály Zoltán által szerkesztett Magyar Zenei Dolgozatok 10. számaként, Bp., 1933. Újabb kiadásban megtalálható a „Visszatekintés” c. gyűjtemény II. kötetében, 225–234. o. 3–7. Visszatekintés. Összegyűjtött beszédek, nyilatkozatok. Sajtó alá rendezte és bibliográfiái jegyzetekkel ellátta: Bónis Ferenc. Zeneműkiadó Vállalat, Bp. 1964. II. 229. old. — 231. old.

Tetemrehívás

*Gyöngéden erős kezével
nyúlt hóna alá. Ölelve
tartotta a szárnyas angyal
ernyedt tetemét a holtnak.*

*Roncsolt sebe most megindult,
láttam hűledezve. Vére
öt ágra szakadt sugárban
szállt sárg-arany kehelybe.*

SZEDŐ DÉNES

TOLDALAGI PÁL VERSEI

Anyám halála

Százkettyű évig lobogott,
aztán kihuny; sokáig sírtam.
Hiszem, megdicsőült, de a
teste ott van a hideg sírban,

a gyermektestté lett öreg:
voltaképpen csak csontok és bőr.
Ötvennyolc évig éltem én
erőt adó szeretetéből,

megfürödtem a mosolya
napsütötte, meleg vizében.
Mi lesz velem most, jaj, mi lesz?
Oly sokáig belőle éltem,

és nem fogyott ki sohasem
vigasztaló, nagy gazdagsága.
Ő meghalt, én pedig bele-
zuhantam a nagy árvaságba.

Hogy megkövessék

A rőt arcú halottöltöztető
letépte szegényről a hálóingét.
Mi lehet az ilyen emberben? Ezt,
ha tudnánk is, hiába, el se hinnénk.

Talán az állati vadság, a szív
zord tompasága, megkövesedtség.
Az kellene most, hogy az emberek
helyette az anyámat megkövessék;

emlékét láthatatlan ibolyák
vegyék körül, és láthatatlan lepkék
színeiben tündököljön szegény;
ne jelképezze őt az elesettség,

a kiszolgáltatottság, hanem őt
ringassák emberfölötti erők.

XX. század

Hova süllyedtünk, milyen mélységekbe
vetett minket ez a huszadik század?
Őseink inkább álmodoztak, édes
reménykedések és pipiske vágyak

félhomályos lugasában; a farkas
valóság aztán minket rémített meg,
hullák tömege, zord száműzetések
és felülmulthatatlan, szörnyű tettek

kísértének nappal is, nemcsak éjjel,
és újak jönnek és újabbak rájuk,
tűzet nyitnak az embertömegekre,
elsütik a puskákat és az ágyút,

és milliókat máshova terelnek,
hogy éljenek ott, ahogy tudnak, vagy hát
pusztuljanak el, és arcára fátyolt
terít a bús, megszégyenült szabadság.

Átváltozás

Azt mondta, a siralom völgye
az ő világa, és kezét
szívére tette, fájt a kinnal
megszületett, csupasz beszéd,
ezért a számjegyekhez fordult,
osztott és szorozott évekig,
kőd alakban jelentkezett csak
tudatában, hogy létezik,

aztán valaki megszerette
és előhívta őt, akár
egy negatívot. Most, ha sétál,
mellette megy egy szép agár.

A VIGILIA GALÉRIÁJA

ORSZÁG LILI

„Az a négy festő, akinek művészete a legizgalmasabban pendíti meg képzőművészetünk új problémáit, Gruber Béla, Csernus Tibor, Kondor Béla és Ország Lili” — írja — *Modern magyar művészet* című könyvében (1968) — Németh Lajos. E sorok megérdemelten jelölik ki Ország Lili helyét az újabb magyar festőnemzedék élvonalában.

Ország Lili Ungvárott született, művészeti stúdiumait a budapesti Képzőművészeti Főiskolán végezte 1945 és 1950 között; mestere Szőnyi István volt. Tanulmányainak befejezése után az Állami Bábszínháznál helyezkedett el; bábokat készít — mind a mai napig — a színház számára.

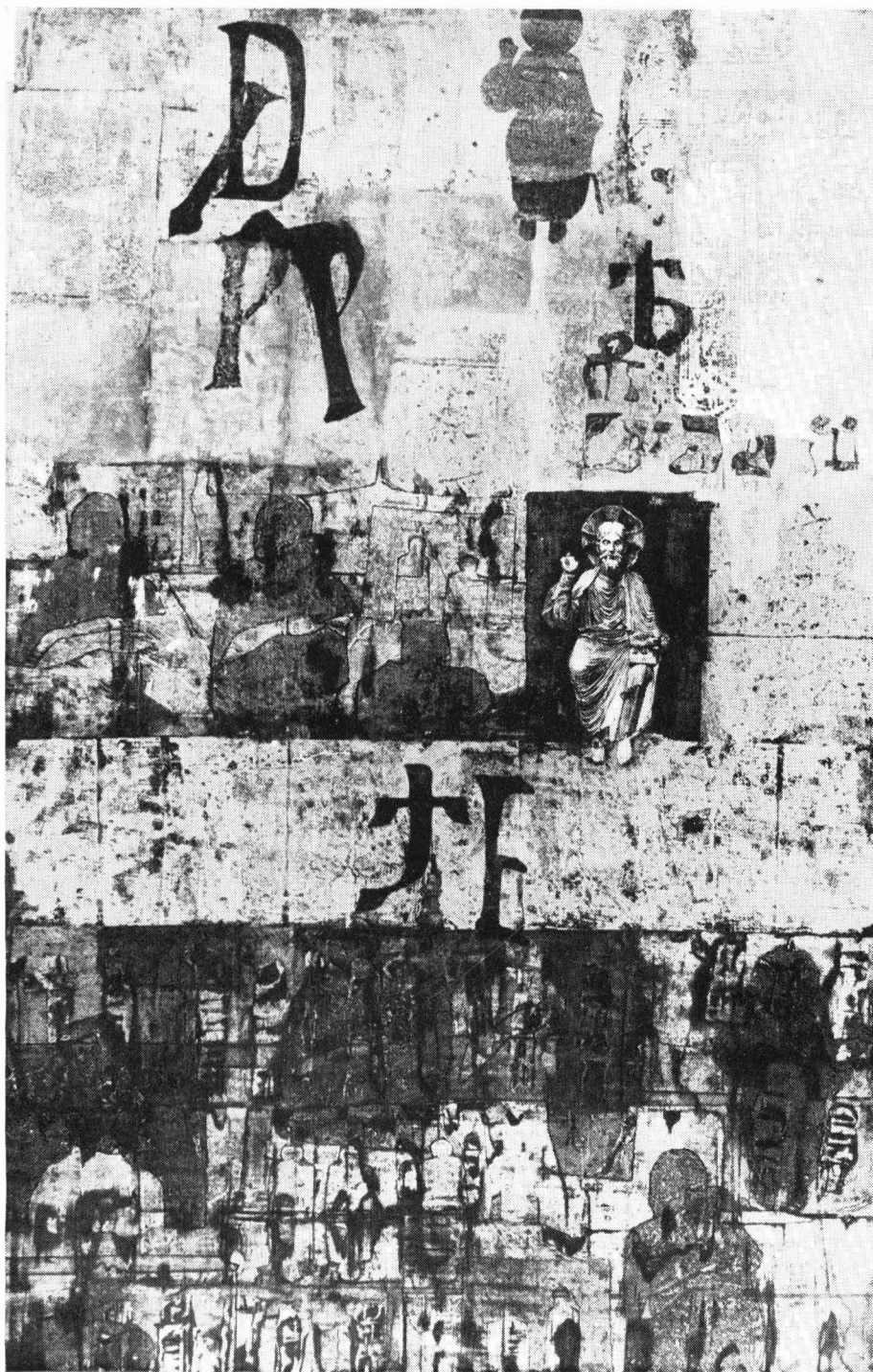
A művész eddigi munkássága négy — meglehetősen világosan elkülönülő — szakaszra oszlik. A főiskoláról kikerülve — Chirico és Max Ernst hatása alatt — *szürrealista* képeket festett; fotomontázsokat is komponált ebben az időszakban. Az 1957-es — művészettörténeti nevezetességű — Tavaszai Tárlaton feltűnést keltett egy munkája, amelyen ortopéd cipők sokasága volt látható. E korszak — amely „fanyar, ironikus, keserű szemléletről tanúskodott” (Szabadi Judit) — 1957-ben ért véget. Ország Lili 1958 és 1960 között az ikonok világa igézte meg, így a második alkotó periódusára az „ikonos” jelzőt alkalmazhatjuk. A bizánci és a pravoszláv szakrális művészet és a középkori kódexek élénk színű miniatúrái voltak a művésznek ihletői ezekben az években, melyeknek fő művei a „Betlehem”, a „Három királyok”, a „Pietà” és az „Iszraháni mese”. 1960-tól 1966-ig tart a harmadik, a „városok”-korszak, amelynek darabjain málló falú ókori városok, utcák, katakombák, kapuk, palotaromok, erődítmények, temetők motívumai jelennek meg („Város a királyok korából”, „Jeruzsálem falai”, „Persepolis”, „Mezopotámiai est”, „Nekropolis”). A festőnek a mitikus és legendás korok iránti nosztalgiáját azonban át meg át-

szövi a modern történelem áldozataival való együttérzés, a XX. század tragédiái, kataklizmái feletti megrendültség, a humanisztikus elkötelezettség („Temető Urban és Hirosimában”, „Rekviem az erőszakkal elpusztított városok és emberek emlékére”). 1966–67-ben kezdődik Ország Lili negyedik — mindmáig tartó — alkotói periódusa, amelynek jellemző sajátossága különböző *ősi* — óhéber, perzsa és kopt — *íráselemek* felhasználása („Megkövült panasz”, „Az írás születése”, „Lamentáció”, „De profundis”, „Írások és jelképek Babelben”). E művek — alapítja meg Ország Lili piktúrájának szentelt szép esszéjében Kolozsváry Ernő — „a megtisztulás élményét váltják ki az elmélyült szemlélőből... A mi ajkunkon is felhangzik az ősi zsoltár: De profundis, ad Te clamavi...”

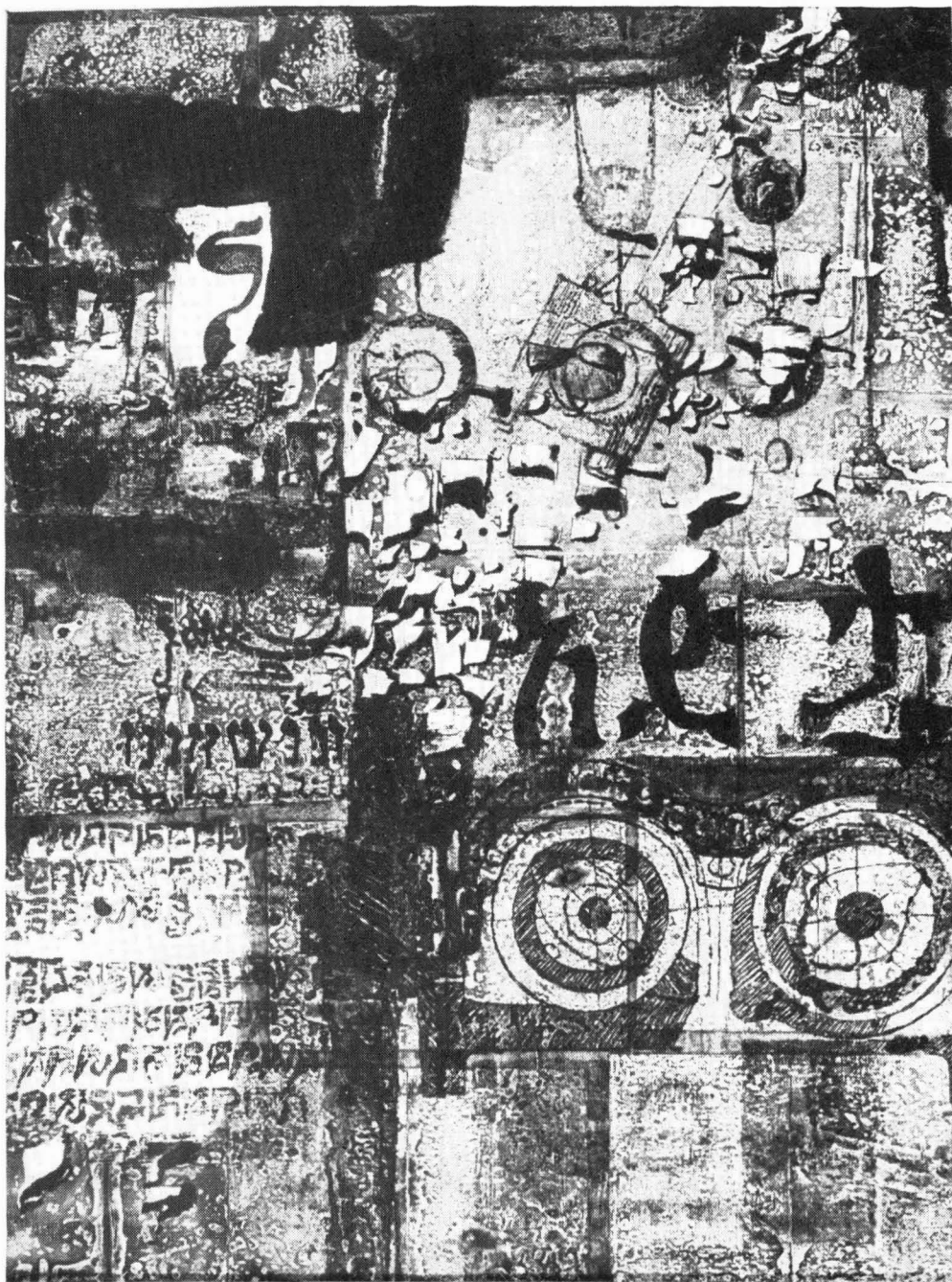
A Zádor Anna és Genthon István által szerkesztett Művészeti Lexikon III. kötete „a nonfiguratív festészet képviselőjeként” említi Ország Lilit. A művész kétségtelenül merített az absztrakt (elvont, nem-ábrázoló) művészet vívmányaiból, — munkásságának egésze azonban nem nevezhető nonfiguratívnak, hiszen alkotásai („Alvó nő”, „Szárnyas kapu”, „Ikonosziáz”, „Látomás a falon” stb.) mindig többet nyújtanak a szín- és formajátékok artisztikumánál.

Ország Lili — bulgáriai, jugoszláviai, szovjetunióbeli, izraeli, prágai és itáliai tartózkodásai során — behatóan tanulmányozta a keleti és a nyugati kereszténység művészetét (Rubljov-ikonok, román-kori mozaikok, gótikus katedrálisok, Cimabue-, Duccio-, Giotto-festmények), a régi zsidó kultúra emlékeit (Palesztína, Prága) és a XX. század avantgarde mozgalmainak, irányzatainak alkotásait. E sokféle forrásból merítve — s e sokféle inspirációt feldolgozva és összeötvözve — alakította ki a magyar festészetben társtalan — talán csak Vajda Lajos és Bálint Endre világával rokon — művészetét, amelyet „súlyos és ünnepélyes mondanivalók jellemeznek, s amelyből csend és emelkedett hangulat sugárzik” (Passuth Krisztina).

Ország Lili festményeiből 1966-ban Izraelben, 1967-ben a székesfehérvári I. István király múzeumban, 1968-ban Rómában (Galleria d'Arte il Babuino), 1971-ben pedig Győrött és Zágrábban nyílt kiállítás. 1970-ben részt vett Párizsban az „Art Hongrois Contemporain” című tárlaton (Musée Galliéra),

Ország Lili: *Román kori Krisztus (ikonosztáz)*

Ország Lili: *Jelenlévő múlt* (ikonosztáz)

majd — ugyancsak 1970-ben — a Dávid Katalin által rendezett, az „Egyházi gyűjtemények kincsei” című emlékeztetés kiállításán is (Magyar Nemzeti Galéria). Ország Lili művészetéről több alapos elemzés és méltatás íródott az elmúlt esztendőkből, — ezek közül első sorban Pilinszky János, Bálint Endre festőművész, Szabadi Judit és Kolozsvár Ernő esszéi emelkednek ki. (Pilinszky írása Ország Lili római tárlatának katalógusában, Bálint Endre cikke — amely Ország fotomontázsaival foglalkozik — a Fényképművészeti Tájékoztató 1965. évf. 2—3. számában jelent meg. Szabadi Judit elaborátumát a Képzőművészeti Almanach 1969 évi 1. kötete, Kolozsvár Ernőét pedig a szombathelyi Életünk című folyóirat 1971 évi 5. száma közölte.)

Ország Lilinek — a jelenkori magyar festészetet egy sor maradandó értékű művel megajándékozó festőnek — tartalmasságát, szuggesztív és hiteles munkásságából nagy örömmel nyújtunk ízelítőt a Vigilia olvasóinak.

DÉVÉNYI IVÁN

Ü z e n e t

En már csak táncolni szeretnék,
ugrándozni és énekelni.
Mondjátok,
mért baj, ha valaki boldog,
s otthon van a mezőkön, a madarak közt?
Mért irigylitek a pásztort,
akinek háza sincsen,
mert mindig azt a barlangot keresi,
ahol a Gyermekeket látta?

Nem ismerem a ravasz hallgatást,
hát intetek meg fecsegésemért.
S ha már nem jöttök velem,
hallgassátok meg üzenetemet
és énekemet a hegyekből.
Ha egyszer mégis útra keltek,
keressétek ti is azt a várost,
mely csak falain kívül nevezetes,
mert barlangjában lakott az Isten,
és ott laknak ma is a szegények.
Keressétek aztán azt a másikat is,
amelynek kapuján nem léphettek be
csak a Koponyák Hegyén keresztül.

CSANÁD BÉLA

SZEDŐ DÉNES VERSEI

Patmosz

Keresztbe rakva lábfejét,
tenyerébe hajtja fejét
Patmosz szigetén.

Mit lát a vén?
E lábat mosta mestere;
ura mellén pihent feje
a végvacsorán.

És azután?
A Bárány holtában is él,
az Ige szótlán is beszél.
János pedig ír,

tintája vér,
s hangot hall: Itt a könyvtekercs:
nyeld el! Minden mást elfelejts!

Keservét ne nézd:

a magva méz.

A z a j t ó

Ez hát a rejtekajtó,
mely kivezet a bajból.
Nyitatlan nyílt. Be nem
csukhatja senki sem.

Karunk tartotta így rég
az aranykapu ívét.
Átbújván alatta,
kiléptünk a napra.

Szita, szita péntek,
szerelem csütörtök,
dob szerda.

H á z

Széljárta ház,
zegzug lakás,
üvegfalú. Kisértet
üli az üres széket.

Fény, ánderengő.
Hallgat a csengő.
Hol a mennyasszony?
Befalazott asszony

hunyt szemmel les:
„Válts meg, kedves!
Fény húz, fal nyom,
meg kell halnom.”

LENGYEL MONTÁZS

Írta VASADI PÉTER

Az alkotói időszámítás szereti meglepetések elé állítani az embert. *Látni* a valóságot, ami az élmény oka és *kihordani* ezt az élményt, két dolog. Ami e két dolog között van, az érési idő ugyanis zavarba ejtő módon önálló; mintha valami boszorkánykonyha receptje szerint lehetne egyetlen pillanat — az élménybe „át-tűnés” pillanata — vagy akár tizenöt esztendő is. És mélységben, súlyban a két idő között nincs semmi különbség: de éppen abban van valami elkerülhetetlen és igazságos, hogy ezek az idők ilyen különfélék lehetnek.

Gyanús időeltolódás ez: mintha törvényt rejtene. Lehet, hogy valamilyen időntúli állandóság érdeke szerint mindig télnék kell lennie, vagy soha nem szabad télnék lennie, vagy éppenséggel nem fontos, hogy tél van-e vagy nyár — bizonyítandó a szellem szuverénitása?

A szellem belső szabadságával így kifogunk a zúzmarás ablakon, meg a kánikulán, de közben mégis mindennek megadjuk az árát: izzadunk is, fagyoskodunk is, amikor kell, s ezzel a pusztá ténnyel könnyen agyon lehetne csapni okoskodásunkat, s a haszontalan ideák világába utasítani, de való igaz; a téli, lengyel tájon átrobogó gyorsvonat itt és most rengeti alattam a behavazott földet.

Az utazás elsősorban nem helyváltoztatás, valami más: radikális vedlés, az ember elhányja szokásainak megráncosodott felhámját, s új tájak, események, szavak, építmények, égboltok és visszautasíthatatlan emberi korlátok szorítójába kerül, s ebben a szorosságban frissebben reagáló énjére bukkan. Az utazás beletart az ismeretlenbe. Egy új országba nemcsak figyelmes csodálkozásunkat visszük el, hanem létünk egész addigi „zengését”. Ez a város nemcsak az, ami, hanem az is, ami bensőmet továbbzengeti. S minél inkább ez, ilyen, annál valóságosabb, annál mélyebben földerített, annál inkább önmaga. A föld minden szépsége és esetlegessége az emberen torlódik föl, s róla hullik vissza, mint forró szikláról a tengerár.

Igy ér össze bennem mindaz, amit lengyelnek ismertem meg a vallásról és a költészetről ejtett néhány gondolattal.

(Ebben az írásban ezek a gondolatok majd újra és újra fölűnnek, akár a sólymok, akiket megropttunk a táj fölött; mikor eltűnnek, elhalványodnak bennünk, mégis, mire visszatérnek, emlékezzünk rájuk.)

A költészet eredetét s minden mástól megkülönböztethető erejét — megfoghatatlanságát, önmaga felé hajló mozdulatát, általánosságát, szelidségét és forróságát, valamiképpen szent felelőtlenségét, mert mindenki ajkára odamerészkedik, lágyan átadja magát s mégis bírhatatlan marad — ezt az erejét nekem Szent János apostol evangéliumának első sora, első sorának töredékessége, egyszerűsége és világos titoktartása mutatja meg: „Kezdetben volt az Ige, ez az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige.”

Az Ige Jézus Krisztus, mint Isten szava, már volt a kezdetben. De ahol az Ige van, ott kell lennie a szónak, a hangnak, a betű ösmintájának, az ember igéjének is ott kell lennie az örök Ige szívéhez közel, ha éppen nem a szívében — milyen kényszerítő ereje van az ember nyelvének a Mindenhátóra az Öszövétségben: ahhoz, hogy Isten közölje magát az emberrel, be kell tartania az emberi szó szigorú nyelvtanát, fogalmi körét, értelemszabta határait, amikor hangba öltözik. Az emberi szó így, mint valami fényes csatorna, emberinél s isteninek találkozhelye.)

A föld az emberi találkozások végtelen lehetősége. Most a Nyugati Beszkidek északi lejtőjén fut velünk a vonat. A fülkében egyetlen útitársam van, egy bárázdált arcú lengyel parasztasszony. Időnként rám mosolyog, én vissza rá, háborús emléket idéző, rossz kiejtésű, rossz szörendű némettel kísérletezik, de inkább csak mutogat; ha az időre kíváncsi, a karórámra, ha a tájjal dicsekszik — minden csupa hó, jeges, törekeny hófelület borít házat, dombot, távolságot —, az ablakban kalamol csontos kezefejevel, ha meg álmos, tenyerébe hajtja a fejét s meg-

ereszkedett, öreges szemhéja s ráncai közül kipillog. Apró szemében közlékenység s barátság fénylik. Aztán ölébe ejti a kezét, fejét a kabátja mögé rejtí és elalszik.

Állomások mellett robogunk el, derékig érő hóban házacsákák szerénykednek. Falaikat megrohanja a dübörgés, és puhán futunk tovább. Késő délután fölszakad a felhőzet. A kék ég felélénkíti a tájat, s egyszerre jelentős lesz minden, ami havas.

Balról egy mély, fenyvesekkel körülvelt lapály nyílik. A lejtőn halványszürke pontok mozognak, s gyorsan távolodnak. Mintha a kerekek alól ugrott volna ki, vagy harminc nyulacska szalad szerteszét. Egyszerre elborul a fülke, sűrű erdőbe érünk, majd a mindkét oldalon messzire elnyúló hómezőktől ismét kivilágosodik. Aztán újra egy fenyveserdőn robogunk át. Jobbra-balra dőlnek a vagonok, s különös, hűvös világosság uralja a fülkét. Átsugárzik rajtunk a hó fénye, mintha vastag üvegből volnának a kocsik falai. A hang is olyan tompán vergődik a kerekek között, mintha a tengelyeket vattával pakolták volna. A lélek utazása ez?

A lengyel föld fenyvesei elhúznak mellettünk, hosszú, csupasz fenyőtörzseken fent egy bokornyai lomb. A farengeteg mögött ott villog a nap. Most egy mély völgy következik, csemetékkel beültetett domboldal, hatalmas fakarámok a szarvasoknak; széles, fába vágjt özetetők, egy apró faházás falucska, most egy havas síkság, melyen nagy csapat fácán lépeget. Befutunk egy mély és sötét horhosba, s mire újra kibukkanunk, beesteledik.

Éjjel, Katowicében, az állomáson. Az érkező vonatok ontják a kialvatlan embereket, akik hazafelé igyekeznek. Hamar rákapat bennünket a hideg a lengyel teára: egy pohár forró vízben addig emelgetjük a kis tasak teaport, amíg a víz teaszínű lesz, kinyomjuk a szelet citromot, s letapogatva a meleget a pohárról, kikortyoljuk a teát.

Egy fiatal apáca hozza mellém a poharát a pultra, egy idősebb testvére kíséri. Már-már leplezetlenül figyelem őt. Különös arca van, éles álla, egyenes orra, szemgödrei az arcába mélyednek, homloka magas, nyílt, sima fal. Ami ebben az arcban csodálatos, az kifejezetten a részletek elutasítása az egész javára, az összhang zárt fegyelmézettsége, ami mögött ott, a csendben él az igazi elevenség. Nem „lesüti” a szemét, csak éppen lefelé néz a teára, amit lassan keverget; nyugalma igazi, mély, természetes. Egyszer fölpillant, tekintetében diszkrét érdeklődés van, s olyan félreérthetetlen nyíltság, hogy azon kapom rajta magam, én is teljesen azonos módon, szeretetteljes érdeklődéssel és kitartóan nézem őt. Tudomásul vesszük ittlétünket, de mintha megértenénk valami nagyon lényeges egységet, azután mindketten elnézünk és tovább kavargatjuk a teánkat.

(Az ember igéje örökölt erővel teremti az ember szellemében. A szónak ezt a teremti potenciáját hívjuk költészetnek. Ott élt ez az erő Isten telített hallgatásában, s amikor az ember megszületett, a szó kirajzott az isteni hallgatásból, ebből a tökéletes beszédből.

Így a mi szavunknak természetfölötti érzékenysége van. Az ember bukása a szónak csak természetfölötti erejét fokozta le: új értéket nem tud ugyan teremteni, de megidézheti a romlatlan rend képét. Ezért a remekmű „quasi teremtett személy”, találkozni fogunk vele a paradicsomban. Szavunk a szellem földjébe barázdát vés. Ha az agyonhasználatban kicsorbul, műhelybe kerül, ahol jelentése, fénye megújul. A költészet műhelye ez.

A szó — más részről — teremtett lény. Nem a szellem öltözéke, maga a szellem. A költészetben — nem mint műfajban, hanem mint alapélményben — szétbonthatatlan egységben jelenik meg, mint lényeg, kifejezés és szépség. A költészet ereje mindig erre az eredeti egységre utal.)

Krakkó — „est le coeur de la Pologne. Cette ville, ou regne la beauté...” — Polonia szíve, ahol uralkodik a szépség. Valóban, ez nekem egy téli nap látomásában igazolódik.

Sűrű ködben áll a Rynek, a főter, amikor először megpillantom. Egy robusztus torony homálya látszik, s a köd mélyén egy csipkés gerincű épület árnya. Itt, mellettem, kis saroképületben, sötét mélyedésben egy középkori vaskapu áll. Fölötté két apró torony között kámszás, meggörnyedt törpe fintorog. Egy rendház épülete ez, belül a csöndes énekszó láthatatlan élőkről ad jeleket, itt kint, a halottak rendjét látom a falon, a kapu mellett egymásra ragasztott gyászjelentéseken. Kereszt-kereszt hátán, név mellett név, s ahol a papírréteg elválik a faltól, olyan vastag, mint a fakéreg.

Az utcákon igen sok fiatalal találkozom. A karcsú nők — tudják, hogy a szerelem nagyhatalom — hosszú szőrű, hímzett bundát viselnek. Mindenfelé a lengyel arc lágy, s mégis mélyen megformált, szláv intellektusa fogad. Akit megkérdeznek, kedvesen válaszol. Amikor megmondom, hogy magyar vagyok, karonfognak, és csak ott eresztnek el, ahová igyekszem. Szavaikat elhadják, a más-salhangzók susogva, mint valami lebbenékeny háttér, átlengenek e szavakon; a lengyel hanglejtés váratlanul fölszökik, mintha a beszélő folyton csodálkoznék.

Kis üzletek, cukrászdák, süteményes boltok mellett haladok el. Mögöttem régi patika ajtói csukódnak. A történelmi kapualjak stukkós mennyezetű termeket, vagy pincébe épített, vörös téglafalás, fehér fűgás „barlangokat” rejtnek. Faragott kariatidák kanyarodnak a belső, szűk udvarok loggia-lakásaihoz.

Mikor fölszáll a köd, a Rynek bemutatkozik. Gyönyörű kéttornyú katedrálisának, a Podgorskinak ott van a téren az ellenpontja, egy apró lengyel templomocskája. A tér közepén áll a Sukiennice, az árka-dos posztócsarnok, benne a sok-fülkés bazársor, ahol művészien megmunkált fa, bőr, s hímzett remekek kaphatók, bőrmellények, ostorok, papucskok, babák, nyergek, stólák, hatalmas fakanalak, kupa-k, kosarak, filczekék, karimás filckalapok.

A tér szélén állók. Egyszerre megragad a város történetisége, s az az egyen-súly, amit a Podgorski és a tér igazi éke, megépített, tágas üressége között meg-pillantok.

(És a vallás? Mi más a vallás, mint az egésznek, a teljes létnek a megvallása? Annak, hogy Isten van, ő az, aki egészen van, és a létfokokatok csökkenése szer-int minden van, ami Istenen kívül van?)

A vallás hajlam a teljes valóság vállalására. Ez a hajlam elismeri a létezők létét. Átéli a „nem-kirekesztést”. Elismeri, hogy a legelőbb az, ami a leglétezőbb. Vállalja, hogy a vallásos ember összefoglalásra oly fogékony emberi szerkezeteket mindig újra, s mind szélesebbre tárja, mert valóságos ismereteinek, fölismeréseinek, de mindenekelőtt hitének egyenes követelménye ez.

A vallás és a költészet egyaránt az egész fölismerésére tör. Nem is lehet más-keppen: a teremtés óta szétválaszthatatlanul egybefonódva mindkettő tanúja egy-más történetének. Őa ahogy előre haladunk az időben, folyton kölcsönzik egymás-nak legjobb javaikat.

A vallás bölcsességét, a költészet látomását. A vallás az időtlenséget, a köl-tészet a művekben az idő metszeteit. A vallás a tökéletesség fokozatait, a költé-szet az önfelédtt bocsánatot. A vallás az irgalmat, a költészet az ember szomját az irgalomra. Egymás felé zuhogó két áramlás ez; az egyesülés habjából remekmű-vek emelkednek ki, mint a romlatlan rend paradicsomi szigetei.)

A lengyel nép itt, Krakóban, s másutt is számontartja történelmét. Számon-tartja anyagi kincseit is, s megépítette Lengyelország ipari „éléskamráját”, Nowa-Hutát. Hatalmas anyagi forrás ez, a szellemi forrástól lépésnyi távolságban.

És forrás az a fehér asztal is, amely mellé letelepszünk lengyel barátaim-mal. Van egy pillanat, amikor a nyelvek makacs választófalán átnyúlhatunk, és egy gondolatban, vagy amikor egyszerre fölnevetünk, a testi érintés erejét s mele-gét érezzük. E pillanatban megszületik a barátság.

Azután egy másik lengyel tér — történetesen francia — neve, amikor meg-értem, váratlanul, akár egy csapóajtó, föltárja előttem a háború ma már képbe, műemlékbe, múzeumi tárgyba merevedő iszonyatát: „La place des Héros du Ghetto” — a gettó hőseinek tere a Visztula partján. Talán nincs könyv Lengyel-országban, amelyben egy sor, egy kép, egy utalás ne emlékeztetne a háború ré-mületére. A francia forradalom lengyel nyelvű könyvét forgatom, s a történelmi alakok rézkarcai közül, mint egy logikus örület konok érvelése, fénykép hull az ölembe: egy lengyel írótt kiszabadítanak a KZ lágerből. Az arcára, mint a per-gament. A nyaka lefogyott csuklónyira. Besüppedt arca szinte világít. Amikor fogságából kiszabadult, mondják, órákon át nem szólt semmit, csak bólogatott. Milyen irtózatoss, tengeremélyi, sötét és ártatlan monotonía lehetett az.

(A költészet mindenről szólhat. Mielőtt a misztikában elérné a csúcst, semmi emberi nem idegen tőle. Igénye van a világ minden lényére, tárgyra, dolgára. A misztikának már nincs. Ő, akár a madár, amikor utolsó szárnycsapásában be- vonja kiterjesztett szárnyát, a lebegés vágyáról lemond, a szétterjesztett szárnyak

élményét tökéletesen elfelejtve, szorosra zárt, elnyúlt testtel, tehetetlenül a célba zuhan, a misztika, mint ez a madár, már csak annak él, amiben Isten közvetlen jeleivel találkozik. A misztikában elhalnak a költészet utolsó léptei.

De addig minden az övé. A költészet nem moralizál, szemében tehát nemcsak az él, ami jó. Abból terem, amihez hozzájut. Hasonló egy kozmikus mohóságú szájhöz, amely cet-étvággally emészti föl a feléje sodródó létet. Valóban, sárból terem szellemet.

S mégis, miről szól? Ugyan mi az az emberben, vagy az ember körül, amit kihagyhatna? S megfordítva: ugyan mi az az emberben, vagy az ember körül, amit meg kell említenie? Amit, ha elhagyna, a teljességről mondana le?

A költészet nem leltároz. Titokzatosan hűséges és szuverén. Így, különös el-lentmondásban önmagával, szinte létezését kockára vetve áll a megszólalás foly-tonos készütségének és a teljes csöndnek a határán. Egyben ez a szabadsága is: egyaránt szólhat, s hallgathat mindenről. Ha ugyanis beszél az adott dologról, úgysem róla szól, inkább az ürügyén — mégis, amit róla mond, abból korrekt módon fölismerhető.

Ha pedig hallgat a világ dolgairól, az, amit mond, csak látszólag egészen más: a mindig új teremtés reményeiben igazabban él a világ is. A költészet szavaiban rejtőznek a világ tárgyai, s megrendítő tisztaságban várnak születésükre. Így a világgal szüntőlégig töltve áll a költészet önmaga állításának és tagadásának határ-mesgyéjén, mint akit megigéztek. Állításának, mert a költészet lényege az, hogy megszólaljon, s tagadásának, mert folytonosan csak készül a tökéletes szóra. Vár, hogy szárnyra kapjon. De ha ideje elérkezik, egy sorban, egy képben, egy pillanat-ban föllobban, hogy az egész létet megkísértse.

E kísértés ára nagy: a semmi tölti ki, amennyiben a semmi a minden lehetősége. Amennyiben éppen a valami az, ami üres bölcsőre áhítozik. A víz az, ami mederre vágyik. A tökéletes meder az üres meder. Így a költészet a szó szoros értelmében — várakozásban — „fölfegyverzetlen”, mint az ércedény, amit csak egy jól irányzott kő, egy fölkiáltás, vagy egy tétova rajzú karcolás zenget meg erőteljesen, vagy alig hallhatóan. Fölfegyverzetlen — várakozásában; de teljes erejével fölkészült mesterségében. Ércedény, nem üvegedény.)

A német SS alakulatok Krakkóban egész városnegyedeket szálltak meg, s a legsűrűbben lakott házakat pirkadattól reggelig kiürítették. Az SS komor és fegyelmeztetett oszlopban fősorakozott a kapu mellé, folyosót alkotott, melynek a másik végén ponyvával letakart gépkocsik hosszú sora állt. Azután felpörgetett motorral megindult egyik kocsi a másik után.

A kiürítést a legfelső emeleten kezdték, s ez általában nem volt túl hangos. Elfojtott zokogás hallatszott és a szapora „schnell, schnell” kiáltás. Az SS főtisztjei kijelentették, hogy Krakkó minden tornyán — igen sok tornya van a városnak — horogkeresztes zászlót fog lengetni a katowicei medence szele, és a szépség városából új Berlin lesz. Mint tudjuk, nem így történt.

Egyszerű, parkettás szobám falára üveggel fedett, lapos, bársonybéléses kazetták vannak fölakasztva, s kissé előrebuktatott, sötét alapszínű olaj arcfestmények. Az apró vitrinekben avított, vörös-fehér selyemszalagon 1830-ból való császári kitüntetések, csapatkeresztek, aranygyapjas rendjelek, lovagkeresztek függnek, s amikor az utcában elhalad a kékre festett villamos, ezek az érmek remegni kezdenek. Különös látvány: az idő fölégette mögöttük a cselekedetet, az érdemet, a ténylegességet, s végül viselőjét, az embert. Az a világ, amely adományozta, porrá omlott; illuzórikussá lett az idő, amelyben súlya volt, a hely, amely a stabilitását adta, a társadalmi keret, amely szentesítette.

Van valami megdöbbentő abban, hogy minden élet túléltek ezek az élettelen tárgyak. Így azonban, kiszakadva az időből, amelyet szimbolizáltak, egymagukban jelentéktelenné váltak, akár a varázsige a halott varázsló ajkán. Egyetlen mentességük az, hogy figyelmeltetnek: ami elmúlt, csak úgy tud ránk visszatekinteni, ha engedelmesen belesimul a pusztulásba. A pusztulás ugyanis része a történelemnek. A pusztuló idő olyan, mint a viselős anya: az elhomályosulás és a fölragyogás ritmusában pedig épp az a legszebb, hogy megállíthatatlannak látszik.

Mielőtt elindulnék Wrocławba, még egyszer meglátogatom a Wawelt és a székesegyházat. Azután lassan elmarad mögöttem a királyi vár három árkádsoros épülete, fölötte a ködön átvöröslő nap és a lustán keringő varjak.

Elmarad mögöttem a székesegyház is, és az egyik baloldali mellékoltár alatt, üvegtábla mögött egy Krisztus-szobor. Kihűlt, halott test, Krisztus hullája. Sár-gásszürke, kivérzett, az arca egészen sárga. Ajka nyitva van, a szemét lezárták.

Két elnagyoltan faragott kezét egymás mellett nyugtatja a mellén. Embersorsa teljesen beérett. Egy valami nyugtalanító rajta: éppen a békessége, ez a vonakodás nélküli csend, ami a halott testet nem evilági egységbe zárja. Nemcsak az ajka hallgat, hanem az egész teste, a lábszárok, a kéz szorosra zárt ujjai, a beesett ágyékok. Hallgat az egész test — az egész test fog ragyogásában föléledni egy kiszámíthatatlan pillanatban.

(Jézus elérhetetlen pillantása, érzékenysége s türelme. És a költőé, e legnagyobb árnyékában? Mi az övé?)

Az érzékenysége, amellyel fölfog s visszahat. A pillantása, amellyel az arányokat keresi. A gyanúja, amellyel fürkészi a csöndet. A türelme, amellyel kivár. A figyelve, igazi szenvedélye.

Madárpillantású, tiszta figyelem ez. Nem úgy figyel, mint aki kikényszeríti az eseményekből azt, amit látni akar. Nem úgy, mint a bíró, aki tudja, része van a vallomásban. Nem valamit figyel, hanem mindenben azt, ami belőle következik. Nem szuggerál, figyel. Nem vallat, várakozik. De minden szelidsége ellenére is van ebben a figyelemben valami az angyal szigorából. Az angyal eltéríthetetlen: küldetése köré kristályosodik. A költő is érzi arca bőrén az eltéríthetetlenség feszességét, s érzi a dolgok felületén, hogy eseményektől terhesek.

Igy él, így figyel. Figyelemével elébe megy a közeledő egésznek, de attól karnyújtásnyira megáll és csak az egyetlenért nyúl ki. Ez az egyetlen, amitől teljes nyugalma megzendül. Égboltja eltávolodik, és a valóság körében hozzáfog egy vers megírásához. Más most nincs a szívében, csak a hallgatag elszántság, hogy merje mérni azt, amihez nincs mércéje. Az élmény öröme helyett a pallér, vagy a szénhordó konokságával rak, s lapátol.

De a várakozása várakozás marad: sosem a mű garanciája, hanem a kockázata. A költő olyan, mint a csatorna. Befogadja azt, aminek ki kell folyni belőle. Igaz, ami a csőrendszer mikrokozmoszában, visszhangzó széljárásában történik, termékeny titok. A várakozás az ő alázatossága.)

A wroclawi gyorsvonatot vékony jégréteg borítja, amit a sebesség, mint az acélgyalu, tükörsimára csiszolt. Ahogy elhagyjuk Krakkót, hóborította mezők között futunk, a szürkésfehér ég a szürkésfehér hótól elválaszthatatlan, s a távoli fák fekete hajszálér ágaikkal az égbe fagytak, csupaszon, mereven. Az ember, aki lassan törí a havat a mozdulatlan fák alatt, különös, de nem zuhan alá.

Azután a fehér mezőket latyak-szürke foltok éktelenítik, majd sűrű hóesésbe kerülünk. A száguldó vonat megőrjíti a nyugalmas szállingózást, a hulló hó eszevesztet táncba kezd, rohan velünk, visszafut, majd mintha egy óriási tölcserből süvítene elő, alulról fölfelé zuhog, azután egyszerre megszűnik, a kocsik átmelegszenek, s mire befutunk a wroclawi pályaudvarra, esik az eső.

Elkedvetlenítő, szürke, csatakos zsúfoltság mindenütt. A magas, emeletes házak alatt — a fehér és magányos utazás után — a benyomásoknak oly tömege fogad, hogy bemenekülök a szálloda szobájába s nyomban az ágyba.

Krakkó? Mintha egy történelmi pannót tartana elem valaki: íme, egy lengyel csoportkép. A csoport tagjai már nem viselnek medvekucsmát, ezüstsujtásos bundát, rókaprémes tarisznát, hanem színes farmert, vörös csizmát, hímzett kisbundát. De az ég, a tornyok, a kövek rajza ugyanaz.

Wroclaw? Mindjárt az első estére meghívást kaptam a katolikus intelligencia klub összejövetelére. Útközben megálltam az Odera köfalánál. Egy mély, szürke árokban piszkos hóval fedett jégtükrök alatt lehetett a folyó, de oly ismeretlen maradt nekem, hogy hihetném azt is, egy városokon átkanyargó üveglap alatt óriási, tengerzöld angolna rejtőzik.

Háború-kiégette s újjáépített templomokban jártam, ahol meglepett a tervezők leleményessége és művészete. Egyszerű, lesimitott s fehérre meszelt falfelületet láttam, érdes oszlopok között az eredeti freskók bámulatos szépségét, mint térképen a szárazföld foltjait. Az a mód, ahogyan egy-egy ilyen szemcsés cementfelületből kihajol egy középkori, áhítatos kő-angyalarc vagy kősuveges egyházatya feje, valóban csodálatos — megőrzi és vádol egyszerre. A brutalitás elpusztította fal, szobor, árkád hiánya így bepótolt hiány marad, s mint valami öröklétre kiszemelt antikvitás, ebből a hiányból „kifigyel” a múlt.

Wroclaw a templomoknak, de a háború őrzöngésének is a városa. Egyik templomból a másikba lépek át. Ezt csak régi háznak véletem, pedig egy hétszáz éves templom. A katedrálisban a kaputartó kőoszlop tövénél kezd fölfelé tekeredni egy remek domborművű szalag, amott meg egy félig romos épületből ki-nyúlik egy román boltív, alatta gyönyörű kápolna.

„Itt úgy égett az utca, mint a zsir” — mondják. A német katonák a szétbombázott útestre fagerendákat fektettek, hogy a gumikerekű csapatszallító gépkocsik átgurulhassanak a gödrökön. S amikor kivonultak a városból, a gerendákat leöntötték benzinnel s felgyújtották. Napokon át lobogott a tűz a katedrálisban is.

Megismerkedem egy fiatal orgonistával. Sápadt, fehér arca van s kesze székely. A katedrális orgonája mögött ülve búgítja hangszerét, háttal a szentmisének, s tükrökből figyeli az oltár eseményeit. A szentbeszéd alatt váltunk néhány szót.

Van Thomas Dylennek egy csodálatos kis könyve, serdülő korom egyik legszébb olvasmánya, mely az író „kölyökkutya koráról” szól. Ez az ördögös, jószímatú, játékos „kölyökkutya” az időtlenségbe tolta át egész gyermekkorát, mint valami üvegmozdonyt. Az áthancúrozott alkonyi találkozásokat a pajtásaival, az átcsatangolt, holdsütötte éjszakákat, a heveréseket a fél eget betöltő eperfa alatt, s azt az ígérő s ásitó emeleti ablakot, amelyből a kedves lány zongorabillentései kihallatszottak. Ez a kis könyv merő kaland, merő költészet: lobo-gó békesség.

De amikor azt mondja lengyel orgonista barátom, hogy hetéves korában ő nem az írói képzetet szülötteként volt kölyökkutya, hanem igazi kutyasorban élt, hitetlenkedem. Hogyan?

Koncentrációs táborba hurcolták őt is, a szüleit is. Őt kinevezték a tábor kutyájának, s odaláncolták a táborkapuhoz. Ha a kapun áthaladt egy kocsi, az volt a dolga, hogy ugasson. Négykézlábra ereszkedett, hangosan vakkantott, nagy nevetés s térdcsapkodás közepette. Naponta egy tányérnyi ételmaradékot s káposztatorzsát kapott, amit kutyamódra csak a nyelvvel kikanyarintva s behabzsolva ehetett meg. De mivel megtudták, hogy igen jó hallása van, időnként leoldották a láncáról és a zenész legények behívták a barakkjukba, hogy megadja a normál áhangot, aztán mehetett vissza ugatni.

Túlélte ugyan a tábor-t, őrzött is, de azóta úgy érzi, mintha a mája és a gyomra között valami hús-kampóféle kalimpálna. Néha oly erősen ver, hogy beleájul, ilyenkor fölmosás, de utána is, mintha viselős lenne a rettenetes megszűlhethetetlen magzatával. Az orvosok semmit sem találnak testének e tájain, így hát emlékenemű lévén a dolog, megfoghatatlan marad. Igen, csakhogy az ájulása, a remegése és a felejthetetlen „kutyasága” él, úgy él és lélegzik, akár egy lény, megfoghatóan öbenne. Hogy mégis mosolyog s barátságos, ez a szeretet törekény túleréjétől van.

(A költészet „túlerő”: az előtt élőbbnek ábrázolja, az esett embert éppen esettségének ábrázolásával teszi emberivé, a gyengét azzal magasztalja föl, hogy meghagyja gyengének, a brutalitást azzal bélyegzi meg, hogy olyannak mutatja, amilyen, a fogyatékos „csökkent létében” mutatja teljesnek. Ha a költészet ezt műveli, vagyis minden látható mögött a láthatatlan teljességre utal, s ezzel megteremti a hibátlan létezés lehetőségét, akkor az emberi szférában Isten mintájára cselekszik.)

Az új égben, az új földön valamikor ismét minden egész lesz, minden ismét tökéletességének, „töltöttségének”, „hozzá-már-nem-adhatóságának” szépségében fog ragyogni. Nem lesz többé törés, bukás, elégtelenség, töredékes fájdalom.

Amikor a költészet teremti, ennek a megsejtett tökélynek az előérzetét fejezi ki: így ad hírt a teljességről a társunkká formálódott világban. Ezért a költészet hivatásból vállalja a világot; ám nemcsak a látható, hanem a létező világot.

Ebből ered, hogy a költészet nem a témán múlik, hanem az érzékenységen átütő erején; azon, hogy milyen mélységbe ér le ez a hatóerő, hogy a költő képes-e megsejteni az emberi lét szomjúságát?

A költészet erre a szomjúságra íható választ tud adni — magát az ígét. Ezért — azonosulva az emberrel — folyton vallomást tesz.)

Wroclaw: a katolikus intelligencia klubestje. Én sem tudom megfejtetni, mi az oka népeink szeretetének. Vannak ismert történelmi érintkezéseink, sőt egybeesések, de énnekem most, itt ez fontosabb, ez a felém áramló, személyes érdeklődés.

Megragad egy idős professzorasszony okossága és türelme, egy lengyel fiatal ember, akiben folyton szót kér a magyarok iránti lelkesedés, de nem lángolóan, hanem egy mai mérnök barátí, pontos és mértéktartó módján, aki nemcsak emlékezik, hanem jól emlékezik; egy lengyel fiatalasszony utánozhatatlan kedvessége, aki nyíltan kéri és figyeli a magyar szót, hogy ízelelgesse, építgesse magának a félig sejtett, alig értett magyar mondatokat.

Nem azt tartom e szeretet fokmérőjének, amit mondanak róla, hanem amire engem képessé tesz: még soha nem beszéltem ilyen lassan, ilyen tagoltan, így zengetve, ilyen értelmesen, élénk s finom mérlegeléssel „produkálva” anyanyelvemet, mint ezen az estén.

Körülülünk egy hosszú asztalt. Velem szemben, az asztal túlsó végén egy sóvány, szemüveges lengyel pap ül, majdnem mozdulatlan, sűrűn dohányszik, néha ránk pillant, majd elnéz mellettünk, arcán azzal a málázó kedvességgel s okossággal, ami a töprengő embert jellemzi.

A kérdés, ami szavaink nyomán kibontakozik: mit tegyen a ma keresztény papja, a ma kereszténye, hogy feloldja elszigeteltségét. Ha egyáltalán van kereszténységből eredő, kereszténység miatti elszigeteltség — rövidesen kiderül, hogy csak gyöngén megélt, rosszul értelmezett, az ember mélységeitől visszariadozó keresztény magatartás elszigetelődéséről van szó —, egyetlen dolgot tehet: emberek közé kell mennie, fogalmazta meg egyik asztaltársunk.

Akkor, talán kissé hevesen, azt válaszoltam: én nem hiszek abban, hogy egyáltalán lehetséges emberek „közé” menni. Azért nem, mert aki erre képes, az nem ember, másrészt, mert valami módon az is emberek között él, aki úgy képzeli, hogy neki sikerült „falakon kívülre” helyeznie magát. Hiszen a levegő, a távolság, a tér maga is telített az ember üzeneteivel és műveivel, hogy a hívásáról ne is beszéljünk. Az embernek emberrel való találkozása elkerülhetetlen.

De — tegyük föl — ha lehetséges volna emberek közé menni, csak embertelen pozícióból volna lehetséges: s el lehet-e képzelni ennél lehangelőbb, bizonytalanabb s szorongatóbb találkozást? Aki emberek „közé” menne, ember letére, mintha csupán szűrőpróbát venne, kószolgatná az emberi létet, amit csak alámerüléssel lehet megízlelni. S alighanem sietve visszahátrálna arisztokratikussá tompult érzékszerveivel hideg és steril magányába.

Aki emberek „közé” ereszkedik, arról első pillanatban látszik, hogy nem él emberek „között”. Mit is jelent emberek között élni? A „csorda melegét” (J. Osborn), de „hideg tumultust is” (S. Weil). Biztonságot, de a súrlódás forrását is. Növekedést, de a kopás hiányát is. Ám az emberi hivatás oldaláról: jelenti mindenekelőtt azt, hogy az adott ember életéből vállalom a rám eső részt. Azt a mondatot, amit én kell, hogy kimondjak neki. Azt a cselekedetet, amit tőlem vár, tőlem és nem másától, mert másától — éppen életünk szereposztása szerint — más cselekedetet vár. Jelenti a figyelmet, amellyel talán éppen e pillanatban segítem őt élete fordulópontjához. Jelenti készenlétemet a megszólításra. Fegyelmemet a hosszú hallgatásra. Az a tény, hogy vagyok, mellette vagy mérföldekre tőle, bár éppen önmagamba zártan és szótlanul, mégis, az a tény, hogy vagyok, számára lehet figyelmeztetés, talán korlát, hogy áttörje, örömeinek oka, esetleg intés, vagy mély biztatás arra, hogy végre cselekedjék. Kell, hogy lássa a vidámságot is. Talán a keserűségemet, mely kívül az arcomra, vagy a dadogásomra. Kell neki, hogy tanuljon belőlem, hogy elviselhessem, hogy földérljön. Kell, hogy miattam éljen.

De tud-e miattam élni az a keresztény, aki nem így él az emberek „között”? Ismeri-e a kínjaimat, aki csak ünnepi pillanataimat ismeri? Ha nem, úgy már az sem elég, hogy az emberek között éljen, *velünk* kell élnie.

Annyira velünk, hogy összetéveszthessenek bennünket egymással. Hogy azt mondják ránk: már nem is prédikálnak, csak forrón beszélnek. Nemcsak hirdetik, elosztják az igét. Nem bizonyítják, hanem megélik. Nem díszeikről lehet őket felismerni, hanem igaz életük belső szépségeiről. Nem a hanghordozásukról, hanem emberszolgálatukról — minthogy istenszolgálatuk vitathatatlan.

Ha így él közöttünk a mai keresztény, el kell vesztítenie különbözőségének külső jegyeit. E jegyekkel szegényebb lesz ugyan, de velünk gazdagabb. Aki így él az emberekkel, az az együttélésből fakadó természetes tapasztalatok útján eljut a megértésig, ami nem az ítéletre sarkall, hanem a szeretetre.

Aki így él közöttünk, lehet, hogy elveszíti a lélek Sinai hegyeinek a magányát — ami nem azonos a lélek megküzdött békéjével, mely béke marad a békétlenségben is —, és az emberek völgyében sokfajta lármával találkozik. De ez a láрма maga az élet.

Nem tudom, hogy holnap mi ér. De egyben biztos vagyok: mielőtt a nap felkelne, a Gondviselés már felkelt.

Lacordaire

Szerb Antal eserkésznaplójához

Az apa, aki gyermekét a „gettóból” akarja kiszabadítani, apró fiával, feleségével együtt megkeresztelkedik. A jó, zsidó családapá gondol gyermeke jövő-jére, ügyel arra, hogy a kereszt fölvétele ne csak formális legyen, gondja van arra, hogy a gyermek számára a katolikus vallás tartalmát is kapjon. Tudja, hogy jól kell megválasztania a keresztapát, nagyra tör, s nem tudni hogyan, megnyeri e tisztségre Prohászka Ottokárt. S hogy a még bölcsőben fekvőnek előre elképzelt karrierjét tovább egyengesse, adott pillanatban majd egyházi iskolába íratja, a piaristákhoz. Minden szépnek és jónak, bölcsen elrendezettnek tűnik ahhoz, hogy a tehetséges gyermek jövője előtt ne legyen gát — a származása.

A gondos, a nagyon szerető édesapa a századelő liberalizmusának a beolvadásba vetett hitében bízva nem mérhette le, hogy milyen — a halálán túl is hordott — keresztet rakott a gyermek gyöngé vállára. Milyen, már eleve adott ellentmondás örökhette az emancipált, felvilágosult polgári zsidó családból származó —, de az egyházi iskola tanításait is komolyan vevő kisfiú lelkét!

A katolikus egyház méltósága, pompája, a lelkek megnyerését szolgáló hatalmas apparátusa lenyűgözték, egész lényét áthatották. A templomok barokk fénye, misztikus rendje, vele született esztétikai érzékét elégitette ki. Feltétlenül hitt nevelői bölcsességében, tanításait és saját kötelességeit mélységesen komolyan vette. Kétegy még nem kísértette: szüleit, nevelőit fenntartás nélkül tisztelte.

A paradicsomi állapot: egynek lenni a többivel, nem tartott soká. A piarista atyák nem túrték a „házon belüli” antiszemitizmust, de a sérelemnek nem kell darvának lenni ahhoz, hogy elviselhetetlenné váljék. Elég egy összenézés, egy-egy — talán nem is személyének szóló — zsidózás, s máris összedől a hamis építmény, amellyel az édesapa körülbástyázní igyekezett a nagyon féltett gyermeket.

A barokk pompa fénye elfakult, új és más szellemi élmények jöttek, de a hit, a belső tartalom, amely minden hívő számára, és származásától függetlenül adott, az megmaradt. Katolikusnak lenni: magatartássá vált. De ez sem segített helyzete kétértelműségén; védtelen és kiszolgáltatott lett.

Nyíló értelme, kutató szelleme és szinte egyedülálló irodalmi műveltsége végül is átsegítik az első kamaszkor buktatóin a tágabb világba lépő ifjút. De a „kitértés” amúgy is nehéz alaphelyzetei újabb problémákat hoztak a fehérterror idején tizennyolc éves félkamasz életébe. Az ellenforradalom egyik legkomiszabb trükkjével a proletárforradalmat „zsidóügy”-nek nyilvánította. A mesterségesen és nagyon tudatosan szított zsidógyűlölet különösképpen a zsidó értelmiséget marasztalta el a forradalom „bűnében”. Ekkor következett a még szinte kamasz Szerb Antal életében az a fázis, amelyet ő maga „neokatolikus” korszakának nevezett. A környező világ zavarossá, áttekinthetetlenné, kétértelművé vált számára, és mert tanulni akart, rendre vágyott. Hajlama a rendre, a békés munkára, az örök tanulásra, olyan világképet igényelt, amely megmenti őt a kor aktuális káoszától. És ami nagyon lényeges: olyan világképre volt szüksége, amelyben egyenértékűnek tudhatja önmagát embertársaival —, éppen mert megbélyegzett lett. A szilárd pont a katolicizmus volt, amelynek világokat átfogó közösségében a maga emberi egzisztenciáját sebezhetetlennek vélte.

A közösség nem fogadta be, s nem véletlen, hogy legszűkebb baráti köre ebben az időszakban — az egy Szabó Lőrinc kivételével — egytől egyig katolizált zsidókból állt (Juhász Vilmos, Sárközi György, a Szedő-testvérek...). Akkor még nem tudhatta — de élete végén megértette —, hogy az ellenforradalom Magyarországon tisztább lelki képlet zsidónak, mint konvertitának lenni.

E korszakának végét már csak az egyház lenyűgöző hierarchiájának enyhén ironikus tisztelete, a művészi formák gazdagságának, esztétikumának elismerése jellemzik. És körülbelül itt ér véget kapcsolata a katolicizmussal.

De Szerb Antalnak élete végéig barátja maradt Sík Sándor, aki a kisdiák példaképe, első nevelője és mestere volt. A kis naplót áthatja iránta érzett szeretete. A publikált levelek pedig élete végéig tartó tiszteletéről, és hozzá való hűségéről tanúskodnak.

Szerb Antalnak

SZERB ANTAL PIARISTA CSERKÉSZ FELJEGYZÉSEI

Napirend

Hétfő: Felkelés 7-kor. Imádság, mosdás, öltözés, szájmosás. Iskolába menés. 1-kor hazajövetel. Ebéd. 2— $\frac{1}{2}$ 3 olvasás. $\frac{1}{2}$ 3—3 algebra (esetleg latin). $\frac{1}{4}$ 4-ig természetrajz. $\frac{1}{2}$ 4-ig pihenés. Utána I. Történelem. II. Latin mondattan. III. Toldi. $\frac{1}{2}$ 5 uzsonna, utána séta vagy korcsolyázás. Ha nem korcsolyázom, 1 $\frac{1}{2}$ óra szabad idő. Ezalatt olvashatok, vagy tanulmányaimmal foglalkozom. (Versolvasás, Zalán futása, Mértani rajzok, Történelem.) 8-kor vacsora.

Kedd: Reggel, mint előbb. 1-kor hazamegyek. 3-ig Algebra, Latin. Indulás francia órára. $\frac{1}{2}$ 4— $\frac{1}{2}$ 5 francia óra. $\frac{3}{4}$ 5 érkezés haza. Esetleg egyenesen korcsolyázni megyek. $\frac{1}{4}$ 7 indulás. Itthon esetleg Latin, Német tanulás. Lelkiismeretvizsgálás.

Szerda: Mint előbb. $\frac{1}{2}$ 3-ig olvasás. 3-ig Algebra, $\frac{1}{4}$ 4-ig Természetrajz, $\frac{1}{2}$ 4-ig pihenés, $\frac{3}{4}$ -ig Latin, $\frac{1}{2}$ 6-ig Hittan, Toldi. Uzsonna, utána séta, korcsolyázás, tanulmányok. Lelkiismeretvizsgálás.

Csütörtök: $\frac{3}{4}$ 3-ig olvasás, $\frac{1}{2}$ 4-ig Történelem, Német, utána tanulmányok, készülés az ősri órára. $\frac{3}{4}$ 4 indulás szolgálatra. 4—6-ig szolgálat. $\frac{1}{4}$ 7-től vacsoráig tanulmányok, olvasás.

Péntek: 12-kor jövünk az iskolából. Délelőtt megtanulom a statisztikát. Ebéd után készülés a franciára. Latin fordítás. $\frac{3}{4}$ 3 indulás francia órára. 3—4-ig Francia. Utána korcsolyázás, séta 6-ig. Hazaérkezés után Magyar (vers). Hittan. Olvasás vagy tanulmányok.

Szombat: 12-kor jövünk. Tanulmányok. Ebéd után 3-ig olvasás és készülés az ősri órára. $\frac{1}{2}$ 4—5-ig ősri óra. Utána uzsonna, séta estig.

Vasárnap: 8-kor szentmise. Utána exhortatio vagy csapatgyűlés. Délelőtt tanulás. I. Természetrajz (negyedóra) II. Stilisztika (félóra) III. Latin (n. ó.) IV. Történelem (félóra) V. Német. Délután látogatás.

Lelkiismeretvizsgálat

Nem hazudtam? — Nem voltam alattomos? Nem hizelegtem? — Nem vétettem a hazaszeretet ellen? — Szigorú voltam magammal szemben? — Uralkodtam nyelvemen, cselekedeteimen? — Nem voltam udvariatlan? — Nem voltam lusta? — Nem kínoztam állatokat? — Nem bántottam az öcsémet? — Engedelmeskedtem? — Szüleimnek engedelmeskedtem? — Jókedvű voltam? Nem vagyok valakivel haragban? Nem estem kétségbe? Nem sértettem meg egy társamat? — Nem mérgelődtem? — Nem pazaroltam? — Nem beszéltem „csúnyát”? — Megtettem a napi jótettet? — Nem vétettem a IV. törvény ellen? — Nem mulasztottam el egy alkalmat a segítségre? — Vonakodás nélkül engedelmeskedtem? — Elvégeztem kötelességeimet? — Tornáztam? — Elveimhez hű voltam? — Önálló voltam? — Nem vétettem barátaim ellen?

Önállótlanág

1. Nevetni, mikor a többiek nevetnek. — 2. „Ordítani a farkasokkal.” — 3. Más véleménye által, ha az nincs megokolva, befolyásoltatni. — 4. Az égre nézni, ha más odanéz. — 5. Hátrafordulni, ha más odanéz. — 6. Jókedv elvesztése rosszkedvű társaságban. — 7. Külső befolyás alatt ásítani. — 8. Megvetni valakit vagy valamit, mert a többiek megvetik. — 9. Állításunkat feladni, ha nem is vagyunk teljesen meggyőzve az ellenkezőről. — 10. Elvet elhagyni, mert a többiek nevetnének.

Napló

1914. XII. 30. Őrsi óra. — Gondolkodjunk az őr külön jellegéről. Cserkész-szeretet. Apolhatjuk ezt: I. Ha gondolunk cserkésztestvéreinkre. — II. Ha össze-jövünk velük. — III. Ha segítünk cserkésztestvéreinken. a) áldozatok árán is, b) kötelességteljesítésből, c) jutalom nélkül. — IV. Ha védencet választunk.

1915. I. 3. Segítettem. Cél: Horváthnak megmutatni, hogy barátja vagyok. Megírom a felvételi vizsgára szükséges dolgokat.

I. 4. Őrsi óra. — Szó volt a munkáról. — Cél: Dukovicsal és Hauerral be-szélni. — Nem fogok egyáltalán vizet inni.

I. 5. Mi a hasznom a cserkészetből? I. Javulok. (L. alább.) — II. Erősödöm testben és lélekben. — III. Edzem magam. — IV. Sok fiúval megismerkedem és ezek mind jó barátaim lesznek. — V. Megismerem a természetet. — VI. Tanulok engedelmeskedni. — VII. Tanulok tanulni. — VIII. Tanulok dolgozni. — IX. Meg-tanulom az időmet helyesen beosztani. — X. Szolgálatokon segíthetek másokon, esetleg a hazának is szolgálatot nyújthatok. — XI. Jól mulatok. — XII. Sok hasz-nos gyakorlati dolgot tanulok meg.

Mennyivel lettem jobb, mióta cserkész vagyok? — I. Önállóságra törekszem. — II. Elveim vannak. — III. Udvarias lettem. — IV. Jókedvű vagyok. — V. Mun-kámat lelkiismeretesebben végzem el. — VI. Kész vagyok másokon segíteni. — VII. Lelekiismeretvizsgálatot tartok, és ha egy hibát fedezek fel, igyekszem le-szokni róla.

Cél: Bakonyival foglalkozni.

I. 6. Segítettem. Nem teljesíthettem célomat, ezt tehát újra kitűzöm, azon-kívül beszélek Dukovicsal. Ma lettem a felvételi vizsgát. Mihelyt lesz alkalmam, fogok térképet rajzolni. Azt indítványoztam, hogy vegyünk őrsi pénzen őrsi Bi-babót. Indítványom megbukott. Elhatároztam, hogy ha hét koronánk lesz, újra fogom indítványozni. Meg fogom kérni Budayt, hogy elmélkedjünk együtt a mun-káról. Elhatároztam, hogy reggel átolvasom a leckét. Elhatároztam, hogy cserkész-jegyzeteimet magammal viszem az iskolába. Elhatároztam, hogy Borossal nem foglalkozom többet, lévén ez hiábavaló időlopás. — Cél II: Nem fogok mérgelődni. Elhatároztam, hogy nagyobb napi jótettet csinálok.

I. 7. Segítettem szüleimnek, barátaimnak. Első célomat ma sem valósíthattam meg. Elhatároztam, hogy udvarias leszek és vonakodás nélkül fogok engedelmes-kegni. Elmélkedés: Miért szükséges a munka? Mert munka nélkül nem tudnánk élni. A küzdelem minden normális embernek életszükséglete. Mindenkinék célja tökéletesedni. (Almásytól hallottam.) Munka nélkül ezt nem éri el. Az elmélke-dés is munka.

Cél: Udvariasnak lenni, vonakodás nélkül engedelmeskedni, Bakonyival be-szélni, elmélkedni a munkáról. (Almásyval beszélni erről.)

I. 8. A mai nappal nem vagyok megelégedve. Nem végeztem el eléggé köte-lességeimet. Nagyobb jótettet nem csináltam, amint azt elhatároztam. Céljaimat nem teljesítettem eléggé. Ezért ezeket ismét kitűzöm és iparkodni fogok teljesí-teni ezeket. Örömet fogok szerezni szüleimnek. Elmélkedés: Miért szükséges a munka? Mert örömet nyújt. Mert élvezet a munka eredményét látni. Meg fogom látogatni a második tízpercben Almásyt. Verset fogok tanulni.

I. 9. Egy hölgynek a villanyosban helyet adtam. Ma délelőtt feledékenységem-nek, felületességemnek szomorú következménye volt. Igyekezni fogok, hogy ez többet ne forduljon elő. Délután gyóntam. Holnap áldozom. Cél: Méltón áldozni. Mértani rajzokat rajzolni.

I. 10. Ma áldoztam. Délelőtt nagyon szomorú voltam, anélkül, hogy ennek okát tudtam volna adni. Elhatároztam, hogy fogok erről beszélni Majorral. Holnap beszédek őrsi díjat. Cél: Bakonyival beszélni, lehetőleg szombati hibákat jóvá-tenni, figyelni, szüleimnek örömet szerezni. Megkezdem az új napirend írását.

I. 11. Egy embert útbaigazítottam. Őrsi órán szó volt a mentésről. Rájöttem, hogy miért voltam szomorú. A Bakonyival kapcsolatban levő cél lassan teljessül.

Cél: Hibámat jóvátenni, Dukovicsot kikérdezni. Most már végleg fölmegek a III—IV. B)-be. Megmondom Almásynak, hogy kérdezze ki ő is Erőst, mint én Dukovicsot. Adományok az őrsi pénztárba elfogadtatnak.

I. 12. Öcsémet megtanítottam geometriára. Bakonyival ünnepélyesen kibékültem. Gyakorlatom igen sok cserkészbarátot szerzett. Cél: Almásyval beszélni, elmélkedni, hogy hogyan kell dolgozni. Lelkiismeretesen, jókedvvel, kötelességteljesítésből.

I. 13. Ma nagyon üres nap volt. — Cél: Egyik barátomnak nagy örömet szerezni.

I. 14. Ma sétálni voltunk a „barlangban”. Cél: Ami tegnap. Továbbá: Megfigyelni, milyen problémák fordulnak elő az iskolai életben.

I. 15. Segítettem otthon. Problémák: Hogy’ kell viselkedni a cserkészgyűlölökkel szemben? Hogy’ kell viselkedni a romlott cserkésztestvérrel szemben? Cél: Dukovicsot kikérdezni. Königet a II. oszt. vizsgára oktatni.

I. 17. Ma ismét áldoztam. Elhatároztam, hogy ha lehet, minden héten fogok áldozni. Holnap beszédem a tagsági díjat. Cél: Vonakodás nélkül engedelmeskedni, önállónak lenni.

I. 18. Öcsémnek segítettem tanulni. Őrsi órán átismételtük a tanultakat. Elhatároztam, hogy Engelt megkérem, hogy figyelmeztessen, ha lusta találnék lenni! Elhatároztam, hogy megtárgyalom Engellel a „romlott” cserkészárs megjavításának tervezetét. Elhatároztam, hogy nem fogok törődni a cserkészgyűlölökkel. Ez a cél holnapra.

I. 19. A mai nap már jobb volt valamivel, mint az eddigiek. Írtam magyar gyakorlatot, a tanultak felhasználásával. Cél: A „romlott cserkészárs”.

I. 20. Öcsémet ápoltam. Holnap megkezdem kitűzött célokat. A „vonakodás nélkül való engedelmeskedés” már egész jól megy. Most jön az udvariasság.

I. 21. Ma voltam szolgálaton. A kitűzött feladatot ez alkalommal pontosan végrehajtottam, ámbar ez nehéz volt. A célom is halad. Holnap Dukovicsal is fogok foglalkozni, továbbá Horváthot vigasztalni. A mai nappal meg vagyok elégedve. Belátom, hogy minden napomat ki kell használni ily módon.

I. 22. A mai nap egyike legszebb napjaimnak. Nagy célom, melyről azt gondoltam, hogy egy évig tart, míg sikerülni fog, már majdnem kész van. A „romlott cserkészárs” rájött célomra, ez őt fölötte meghatotta (úgy látszik, mégsem olyan elvetemedett, mert akkor kinevetett volna), azt mondja, hogy már javul, új életet kezd, azóta, amióta Sík tanár úr felhívta a szobájába. Így nem az enyém az érdem, de én mégis boldog vagyok, hogy ő a helyes útra tért és egy igaz baráttal többem van. És ha ígérete nem igaz, újra kezdem munkámat. Eredményt fogok kivívni. És ez Winnetoui munka lesz! Remélem, hogy nem lesz szükség rá. Éljen Sík tanár úr!

I. 23. Ma ismét voltam a misszióban és ott segítettem az „iskolát” berendezni. Célom mintha nem egészen teljesült volna! Csak kitartás!

I. 24. Célom, úgy látszik, mégis teljesült. Eszerint Majornak nem volt egészen igaza, mikor azt állította, hogy nem jól csináltam. Dolgozom tovább. Horváth segítőtársam lesz.

I. 25. Őrsi óra: Nagy vérzések. Az ütőeres vérzésnél csipesszel be lehet fogni az eret, esetleg ujjal. Azután az Essmann-féle pólyával elköttjük. De két óránál tovább nem célszerű a pólyát fenntartani. Ha két ér van elvágva, alul is, felül is el kell kötni. Horzsolásnál fertőtleníteni kell. Égési sebek. Hájjal bevont vagy hideg borogatást tenni rá. Hólyagot ki lehet szúrni. Ha a tűz leviszi a bőrt, a sebhelyet bekenjük olajjal vagy bőrvazelinnel. Ha az égési seb vérzik, akkor mint vérzési sebet gyógyítjuk. Ha az ember több, mint egy liter vért veszített, akkor elvérzik. Égési sebre Wismuth-pólyát teszünk. Az őrsi önképzőkör megalakult, én majdnem elnök lettem.

I. 26. Semmi új.

I. 27. Semmi új.

II. 3. Hosszú betegség után holnap reggel megyek először iskolába. Nagy céllal egyelőre nem fogok foglalkozni. Holnap egész különös lesz találkozni is-

kolatársaimmal. Szociális célt most egy évig nem fogok magamnak kitűzni. Holnap folytatom „izoláló munkám”-at. Fogok magammal foglalkozni. Így például megfigyelem magamban a gyermeki szeretetet és fejlesztem.

II. 4. Holnapra mégis ígérkezik valami szociális feladat. Ui. Tóthnak bátyja meghalt, őt kell vigasztalni. Sokat fogok magammal foglalkozni.

II. 5. Ma voltam először iskolában. Sok bajom volt Bakonyival. Hja, ezek a makacs civilek. Tóth nem volt iskolában. Cél: Udvariasnak lenni, segíteni különösen édesanyámnak.

II. 10. Ma a hülyeség (paralyzis) előjelei mutatkoztak rajtam.

II. 11. Ma voltam szolgálaton. Egy breslaui lányt kalauzoltam. A villanyosban egy hölgynek helyet adtam. Nil novi, a kémrendszer működik.

II. 17. Ma próbáltam levelet írni Sík tanár úrnak. Napjaim most üresen telnek el. Érzem a tavasz jövetelét.

II. 18. Ma kezdődött Anglia blokádja. Voltam sétálni.

II. 22. Ma az őrsi órán könyvet kötni tanultunk.

II. 23. Ma meglátogattam a beteg Dezsőt. Ő figyelmeztetett a következő rossztulajdonságaimra: egyáltalán himbálódzom, monoton hangon beszélek, cinikus vagyok.

II. 21. Csapatgyűlés volt. Schütz tanár úr igen szépen beszélt.

II. 24. Ma Hatvani tanár úr nagyon furcsa dolgokat mondott nekem.

II. 26. Ezentúl az udvaron lesz őrsi találkozó 10-kor, a kútnál.

II. 27. Horváth cserkész lett.

III. 1. Őrsi óra. A mérgezések. Levegő útján történő mérgezések: széndioxid-mérgezés, fulladást okoz minimális idő alatt. Léghuzatot kell csinálni. Ha be kell menni, nagy lélegzetet veszünk. Ha a mérgezettet kihoztuk, mesterséges lélegzést végzünk. Szénoxid: ua. négykézláb megyünk be. A beteget izgatjuk.

A mérgező egy anyagi test. Vannak maró mérgek (helybenhatók) és más (általánosan ható) mérgek. A maró mérgek: a savak: a salétromsav, vitriol, sósav, királyvíz. Ilyenkor olajat teszünk a külső sebekre, először itatóssal leitatjuk a sebekről a savat és krétaporral behintjük. Tejet és olajat adunk az illetőnek. Szapánosvizet is lehet adni, ez megköti a savat. Lúgmérgezés: ecetet, borkövet v. citromlevet itatunk vele, ez neutralizálja a bázist. De csak oldatot adunk be. Vagyis három mozzanatot különböztetünk meg. 1. A külső sebek kezelése. 2. A mérgező neutralizálása. 3. Az enyhítés. Vízet is adhatunk neki egyhítésül. Általánosan ható mérgek: foszformérgezés. A foszfor vízben nem oldódik, de zsírban igen. Ilyenkor könnyen hány az ember, de azért hánytatni is kell. A beteg hányadéka a sötétben csillog. (Hánytatószerek: toroksiklandás, szappanos víz stb.) Csillapítót adhatunk be. Az általánosan ható mérgeknél általában hánytatunk. Hogy legyen mit hányni, vizet stb. adunk be. A foszformérgezésnél előtt kálium-hipermangan 2/00-es oldatot adunk be, vagyis egy fél liter vízbe teszünk egy kristályt. Az arsenmérgezés: az arsen = patkánymérgező. Hánytatunk stb. Van arsen-ellenmérgező. De ezek nem nagyon jók, mert pl. a só is mérgező. Az ólommérgezés: hánytatunk, tojás fehérjét adunk be. A rézmérgezés: ua.

III. 8. Elhatároztam, hogy igyekezni fogok ügyes lenni. A tízóraira is elhatároztam valamit. Ma egyébként igen nagy kellemetlenségem volt a Krizsala cserkésztestvér miatt, és kellemetlenségeim lesznek. Elhatároztam, hogy a csapásokat férfias lélekkel fogom tűrni és Krizsalát lelkemből meg fogom vetni.

III. 11. Ma voltam rődlizni. Pál kifecamította derekát, a cserkészek vitték el. Ez nagy tiszteletet szerzett a cserkészeknek az osztályban. Egyébként meg fogom látogatni a Pált és fogok vele foglalkozni. Pintér és Horváth betegek.

III. 19. Elhatároztam, hogy részletesen fogok naplót vezetni. Azért hagytam ki egy részt, mert egészen más vagyok, mint akkor voltam, mikor naplóm előző részét írtam. Sok minden történt velem. Foerster is nagy hatással volt rám. Igen lényeges az, hogy tegnapelőtt elváltam esetleg örökre legjobb barátomtól. Nézeztünk között már szörnyű nagy különbség volt. Erről persze egyikünk se szólt, de mind a ketten éreztük. Mikor elváltunk, azt mondta, hogy majd egyszer értem

jön. Tudtam, hogy ezt ugyan várhatom. Csodálatos, hogy nem búsultam rajta. Talán azért, mert én veszttem volna össze vele, ha tovább együtt lettünk volna. Tegnap voltam sétálni. Major igen érdekes dolgokat mesélt a pedagógiáról. Hazafele menvén elpanaszoltam Oláhnak, hogy milyen nagy lelki harcom lesz magamban, vajon elismerjem-e Buday Lacit egyenfokúnak, vagy magasabb fokon állónak és jobb tanulónak nálam. Tény A) hogy Budaynak jobb volt a bizonyítványa, mint az enyém. Nem ül hátul. Bizonyosan tiszta jeles lesz év végére. Mátyás tanár úr őt jelölte ki, hogy az igazgatóhoz menjen. B) Öneki volt engedélye elmenni a gödöllői kirándulásra. Major őt intelligensebbnek tartja nálam stb. Erdemes tehát, hogy legjobb barátom legyen. De vajon nem áll felettem?!? Ma délelőtt Major felköszöntötte az igazgató urat. Mielőtt bementünk Hatvani tanár úr megkérdezte, hogy miért én jövök föl az igazgató úrhoz. Hisz én az utolsó padban ülök. Kérdezte, hogy szégyenlem-e magamat. Én nekem az az álmom jutott eszembe, melyben Hatvani a Stesselrel verekedett. Ezért elfeledkeztem, hogy tanárral vagyok szemben és azt feleltem, hogy nem szégyenlem magamat. Ezen szörnyen dühöngött. Elhatároztam, hogy algebrából jól fogok készülni. Nagyon meg vagyok zavarodva. Három kellemetlen eset és nem tudom, melyik kellemetlenebb.

III. 20. Hatvani tanár úrnál gyóntam bűnbánatom jeléül és elhatároztam, hogy nem bántom többet őt, sőt! jól fogom magam viselni. Gyónás után Horváthtal beszéltem, de nem sikerült komolyabb dolgokat szóba hozni.

III. 21. Ma áldoztam. Áldozás után csapatösszejeövetel volt. Major tisztté lett kinevezve, aminek nagyon megörültem. Schütz tanár úr visszatért Foerster szavaira és buzdított minket, hogy otthon, a családi életben is mutassuk meg, hogy cserkészek vagyunk. Összejeövetel után Tóthtal sétáltam, vele már beszéltem kissé komolyabb dolgokról is. Délután meglátogattam Pált. Itt találkoztam Gönczivel. B. cserkész akar lenni. Én helyesletem szándékát és buzdítottam, hogy tanuljon jobban. Ez egyike első cserkész-szónoklataimnak és elég jól sikerült. Holnap szólok róla Majornak. Sok gondolatlanul gyarapodva fejezem be a mai napot. Cél: Új napirendet csinálni.

SZERB ANTAL LEVELEI SÍK SÁNDORHOZ

Budapest, 1935. március 29.

Igen tisztelt Professor Úr,

nagyon nagy dolog ez a számomra és még nem is tértem egészen magamhoz. Képelem, mennyi fáradságába, idejébe, alkalmatlanságába került ez az eredmény. Nagyon ügyetlen dolog, így levélben hálálkodni, pedig minden frázis, ami az eszembe jut, ezúttal őszinte tartalmú. Csak annyit: nemcsak a leendő habilitációnak örülök, hanem annak is, hogy éppen Professor Úr volt az, aki kiállt értem. Mert, hiszen tetszik tudni, diákkorom óta mindig a Professor Úr rólam való véleménye volt az, amire minden racionális mértéknél nagyobb fokban adtam, vagy pontosabban, amitől legjobban féltem, még álmaimban is. Egy-egy rosszálló megjegyzése hónapokra letörte az önbizalmamat. Hogy most, egy ilyen ünnepélyes és nyilvános alkalomból, mellém áll, sok mindent igazol bennem, visszamenőleg is, az ifjúságomat. Bár tudom, hogy jó véleménye súlyos kifogásokat is magában foglal, és hogy azokat csakugyan megérdemlem, egy magasabb nézőponttól, mint ahogy általában szemlélni szoktam a dolgaimat. És tudom, hogy a dolog azzal nincs befejezve, hogy habilitálnak — akkor következik az én részem, hogy megmutassam, hogy megérdemltem a kitüntetést.

Igyekezni fogok, hogy ne csalódjanak bennem.

A viszontlátásig üdvözli hálás és igaz híve,

Szerb Antal

Igen tisztelt Professor Uram,

megkaptam a Pázmányt, nagyon-nagyon köszönöm. Még csak nézegettem — de máris megvan a jó véleményem róla. Irhatnék róla a Nyugatban,* vagy valaki már igényt tart rá?

Egyébként — az élet csak nem akar könnyű lenni. Irodalomtörténetemben a szentatyáknál tartok, sokszor gondolok ebből az alkalomból is Professor úrra, eszembe jutnak dolgok, amiket dogmatika- és egyháztörténet-órákon magyarázott. Talán ezért, hogy Tertullianus és Agoston olyan személyesen érdekel. Mikor jön Pestre?

1939.

Mély tisztelettel igaz híve
Sz. Tóni

Budapest, 1939. november 7.

Igen tisztelt Professor Uram,

megint egy nagy kéréssel háborgatom, mint már annyiszor, — de remélem, ezt a kérésemet könnyen teljesíti, ha jónak látja.

A napokban ismét beszéltem Basch Lóránttal és érdekklődtem, hogy milyen reményem lehet Baumgarten irányában. B. L. azt mondta, hogy nagyon sok szől amellet, hogy megkapjam, minthogy az „esszéista nemzedékből” én vagyok csak, aki nem kaptam meg másodszor, és Cs. Szabó, aki azonban nincs is rászorulva. Ezúttal azt a tanácsot adta, kérjem meg Professor Urat, hogy legyen hivatott szöszölóm ebben az ügyben. Szerinte az támaszthatna nehézséget, hogy az utóbbi érben nem jelent meg új könyvem, egyébként is kevésé szerepeltem. Ezt a nehézséget, mondja, talán eliminálni lehetne azáltal, ha Professor Uram megemlítené, hogy egy év óta egy nagyobb könyvön dolgozom, világirodalomtörténetemen, annak egy jelentékeny része már nyomdakészen áll és kívánatra nagyon szívesen bemutatam Babits Mihálynak. (Másik nehézség — ezt én mondom —, hogy mit fog Babits Mihály szólni ahhoz, hogy én is világirodalomtörténetet írok. Meg kell mondani, hogy ez egészen más célú, mint az övé: informatív jellegű, kézikönyv, aprólékos és adatokban gazdag.)

Nem folyamodnék a Baumgarten-alapítványhoz, ha a körülmények nem kényseríténének. Tisztában vagyok vele, hogy a díjat egyszer megkapni kitüntetés, de másodszor már anyagi körülmények kell, hogy megokolják. Az én anyagi helyzetemet egyszer már elpanaszoltam Professor Uramnak, amikor Baumgarten-díjra még nem is gondoltam. Havonta 300 pengőt kapok kézhez, mint tanári fizetést, a többi különféle adósságaimra levonják. Ezenkívül még az Athenaeumtól kapok előleget most készülő művemre és cikkeimmel keresek valamit. A Rádióban, a Népművelési Bizottságnál nem szerepelhetek, fordításra nincs kilátásom. Jövedelmemből el kell tartanom teljes egészében apámat, anyámat, feleségemet, állástalan öcsémet és első feleségemnek tartásdíjat kell fizetnem. Igyekszem legalább kifelé fenntartani bizonyos polgári életnivót, mert nagyon nehezen viselném el, ha az emberek tudnák, hogy milyen rosszul megy nekem. Mindennek következtében adósságaim is vannak, ha nem is nagyon sok és nem is nagyon kellemetlen természetűek. Hozzájárul mindehhez az a kilátás, hogy tíz hétre be kell talán vonulnom katonai kiképzésre, erre az időre családom minden mellékkeresetemtől elesnék.

Professor Uram, nem szeretném Önt elszomorítani. Én ezek között a körülmények között is nagyon jól érzem magam, amikor más, nem anyagi természetű dolgok nem nyugtalanítanak, nem is megy rosszul a sorom és újabban bízom benne, hogy megy majd jobban is. Csak nagyon nehéz, küzdelmes. Elseje körül olyan komplikált pénzügyi műveleteket hajtok végre, hogy már-már azt hiszem, pályát tévesztettem és a bankszakmára kellett volna mennem. És egyre nehezebb

* Szerb Antal: Pázmány Péter. Sík Sándor könyve. Nyugat, 1939. II. 111—115.

lesz: az Athenaeumtól lassankint felveszek minden előleget és a hitelforrásaimat is lassankint kimerítem. Úgyhogy legjobb lelkiismerettel állíthatom, hogy a Baumgarten-díj támogatását, legalább is anyagilag, megérdemlem, bizonyára vannak nálam sokkal szegényebb írók is, de nincsen valamennyinek ennyi kötelezettsége.

Úgy tudom, Babits Mihálynak sem ellenszenves a gondolat, s a tanácsban Rédey Tivadar is támogatni fogja.

Igyekezni fogok, hogy Professor Uram legközelebbi pesti tartózkodása alkalmával élőszóban is elmondhassam ezeket a dolgokat s ami talán még szükséges. Addig is bocsánatot kérek ezért a hosszú levélért és maradok, Professor Uram

örökre hálás tanítványa,
Szerb Antal

Professor Uram,

csak azért írok, mert olyan rég nem beszélünk egymással és mert reggel a villamoson eszembe jutott valami.

Egyyszer azt mondta, én vagyok az a tanítványa, aki a legkevesebbet vittem magammal az iskolából. Hát most tiltakozom.

Azt is Professor Úrnak köszönhetem, hogy befejeztem azt a Világirodalom-történetet, nemzedékem legvastagabb könyvét. Talán még emlékszik rá, diákkoromban olyan fiúnak tartott, akiben nincs semmi kitartás, aki mindent abbahagy. Azóta állandóan azt igyekszem megmutatni, főképp önmagamnak persze, hogy nem vagyok olyan hisztérikusan állhatatlan, befolyásolható és megbízhatatlan, amilyennek Professor Úr gondol. Azt hiszem ezért írok mindig vastag könyveket.

És a tanári pályán is már tizenhatodik éve dolgozom. És ha az első házasságom bolond is volt, a második nagyon komoly dolog. És nincs ugyan valami sok meggyőződésem, de azt a Keveset már nem igen változtatom.

Ugye megkomolyodtam, Professor Úr?

Budapest, 1942. V. 9.

Öreg tanítványa,
Szerb Antal

Igen tisztelt Professor Uram,

azt hiszem, Radnóti Miklósék említették már Professor Uramnak, hogy egy többnyelvű antológia összeállításával foglalkozom és ebben szeretném Professor Úr néhány műfordítását felhasználni. Nevezetesen a köv. fordítások közléséhez kérnék engedélyt:

Assisi Szent Ferenc Naphimnusza, Leopardi: Passero solitario

Azonkívül szeretnék egy vagy két latin himnuszt is bevenni, talán egy ó-egy-házit és egy középkorit — esetleg egyet a liturgia révén közismertek közül, a Dies Irae vagy az Adoro Te Devotét. Úgy hallok, hogy Professor Uram újra foglalkozik himnuszok fordításával, nagyon hálás volnék, ha eljuttatná hozzám néhány fordítását, amelyet (és amelynek az eredetijét) a legalkalmasabbnak tartja arra, hogy az antológiába beveggyük.

Nagyon hálás volnék, ha Professor Uram legépeltetné a számomra a Naphimnusz és a Passero Solitario olasz szövegét, mert mostani „erős elfoglaltságom” mellett nem igen jutok hozzá, hogy könyvtárakban utána járjak és Professor Uramnak bizonyára kéznél van.

Egyébként a fiúk bizonyára arról is informálták Professor Uramat, hogy nincsen túlságosan rossz dolgom, kertészkedem, erősödöm, lebarnultam és a szabadságom elvesztésén kívül inkább csak azt fájjalom, hogy olvasni nincs időm. De hát a szabadság elvesztése magában is...

Azt mondják, hogy most már nem tart soká az egész és remélem, hogy nem-sokára ismét szabadlábom és abban a helyzetben leszek, hogy Professor Uramat viszontláthassam. Addig is régi ragaszkodással üdvözlöm és minden jókat kívánok,

Budapest, 1943. szept. 19.

örök hive,
Szerb Antal

A Vigilia BESZÉLGETÉSE

JANCSÓ MIKLÓSSAL ÉS HERNÁDI GYULÁVAL

IGY JÖTTEM

Hegyi: — Mit jelentetek egymásnak? Van-e közöttetek világnézeti azonosság?

Jancsó: — Azt hiszem, igen, de mindekelőtt barátság van.

Hernádi: — Az a véleményem, hogy a barátság tulajdonképpen a választott értékrendszer azonosságát kell, hogy jelentse. Ha mi vitatkozunk egymással, az lényegében családi vita. Pedig sokszor vitatkozunk kétségeesetten részletkérdésekben, mert a barátság nem azt jelenti, hogy mindenben feltétlenül egyetértünk. A lényeges dolgokban igen, és ez mindenképpen világnézeti azonosságot jelent.

Hegyi: — Hogyan realizálódik ez a közös alkotómunkában? Hogyan egészítitek ki egymást?

Jancsó: — Gyuszi találja ki a történetet, megadja az alapot a filmkészítéshez, ő az agytröszt.

Hernádi: — Azt hiszem, az én szerepem mindössze a művészi amplifikátoré, a művészi erősítőé, ahogyan a kommunikációban adva van. Számomra a film és Miklósnak ez a vizuális-konstruktív agya, állandóan korrigáló gondolkodásmódja nagyon hasznos az irodalomban.

Hegyi: — Valóban rendkívül filmszerű, amit írsz, mintha már eleve filmre komponálnád.

Hernádi: — Nyilvánvaló, hogy Miklósnak is van haszna abból, hogy én állandóan az ontológiai lényeget kereső kérdésfeltevéssel közelítem meg a valóságot.

Jancsó: — Úgyhogy nem lehet mellé menni, vakvágányra, és az igazságot elteríteni.

Hegyi: — No de te a forgatókönyvet mégiscsak kiindulási alapnak, pusztá inspirációnak vagy katalizátornak tekinted.

Jancsó: — Számomra az is.

Hernádi: — Pontosan ezért. A forgatókönyv ugyanis nem olyan dolog, mint azt az irodalomcentrikus magyar közvélemény tartja. Azt hiszik, hogy ha valaki megír egy forgatókönyvet, az már maga a film.

Jancsó: — Ez a klasszikus felfogás a forgatókönyvről, ami a hollywoodi filmgyártásra jellemző. Hollywood irodalomcentrikus, bár abszolúte nem irodalmat dolgoz fel, hanem általában szemetet.

Másodrendű irodalom ez, mert valódi irodalmat majdnem lehetetlen visszaadni filmen.

Hernádi: — A leírt szöveg szerint.

Jancsó: — Tehát tulajdonképpen bestsellert vagy úti-lektúrt szoktak vászonra vinni, mert így a forgatókönyvet a producer jobban tudja ellenőrizni, hiszen a film kéziratként a kezében van. Tehát inkább forgatókönyv-centrikusságról beszélhetünk, nehogy félreértsék.

Hegyi: — Mikortól datálódik a barátságotok?

Hernádi: — Nemeskürtynek köszönhetjük. Amikor a Magvetőnél lektorként dolgozott, s ott egyik könyvemet szerkesztette, felhívta a figyelmemet Jancsóra, „egy igen értékes emberre”, aki velük szerinte azonos struktúrában gondolkodunk és jól megférnénk egymással. Amikor aztán kinevezték a Budapest Filmstúdióba játékfilm csoportvezetőnek, arra buzdított, hogy írjunk közösen forgatókönyvet. Ez 1958–59-ben meg is történt. Belekezdünk a cigányokról szóló forgatókönyv írásába.

Jancsó: — Ez volt az első, amit nem engedélyeztek. Utána még sok következett.

Hernádi: — Akkor azért nem lehetett, mert a cigánykérdés még tabu volt.

MINDENNAPI FÉLELEM

Hegyi: — Igaz-e az a pletyka, hogy a producerrel összevesztél a *Mindennapi félelem* forgatása közben, mert nem ragaszkodtál az eredeti forgatókönyvhöz? Ennek következtében állítólag szerződésbontásra került sor.

Jancsó: — Nem egészen így áll a dolog.

Hernádi: — Röviden mondd el, hogy a pletykáknak véget vessünk.

Jancsó: — Sajnálatos módon a főszereplő, Monica Vitti ragaszkodott a leírt szöveghez, annak ellenére, hogy barátsággal kezdődött a forgatás, hiszen a film azért készült el, mert ő akart filmet csinálni velem. Abban egyeztünk meg, hogy úgy fogjuk forgatni, ahogy Antonioni szokta, tehát hogy közben változtatunk. Egyszer csak megijedt, rájött arra, hogy ez nem olyan film lesz, amelyet ő szeretne. Ő néhány év óta, amióta egyáltalán nem azon az úton halad, amelyen elkezdte az életét, alkalmi komédiázásban őrli fel erejét és

idegeit. Nem rossz színész, de nem mély egyéniség, felszínes tehetség. Akkor, amikor rájött arra, hogy én más filmet csinállok, mint amit elképzelt, féltetni kezdte a hitelét egy bizonyos fajta közönség előtt. Én ugyan megpróbáltam meggyőzni arról, hogy talán jobban ismerem ezt a világot, mint ő, s hogy az ilyen fajta közönség nem „hivő”, az ilyen fajta közönség a pillanatnak él és nem egy koncepciónak. El is veszítheti a kedvencét. S ez történt vele is. Kétségbeesett helyzetben van, mert senki sem akarja filmen szerepeltetni: három filmje bukott meg egymás után. Mégis — miután belement a változtatásokba, a rögtönzésekbe — külön szerződést kötött a producerekkel a háttam mögött, hogy ellenőrizhesse a filmet, amiről én nem tudtam, akkor még amatőr voltam ebben a világban. Végül is a film az ő kezébe került. Először csak a producerek vitatkoztak rajta egymás között, mert ez egy erősen baloldali film. Az egyik, akiről később kiderült, hogy a legnagyobb összeggel vett részt a vállalkozásban, különösen nagy hangadó volt. Vizsgálatot indított Monica ellen és ellenem, aminek az lett az eredménye, hogy először is átvágták a filmet, ezután pedig betiltották.

Hegyi: — Akik látták a filmet, azt állítják, hogy nem sikerült, ezért a visszhangja sem igazán jó.

Jancsó: — Valóban nem nagy sikerű film. Valószínűleg azért, mert nem annyira érdekes, mint más filmem, annyira szélsőséges, bár azt hiszem, az olasz körülmények között mégis figyelemreméltó.

Hernádi: — Miért nem sikeres? Amiért Antonioni *Zabriskie Point*-ja nem sikeres Amerikában. A lényege a dolognak az, hogy az olaszok meg vannak sértődve, amiért egy keleti országból jött filmrendező pregnánsan táalta a saját problémáikat. Ezt a kritikát ők nem voltak hajlandók elfogadni.

Jancsó: — Nem neorealista film. Minden olasz film ugyanis még ma is neorealista. Ők azt szeretik, amikor ketten szemben állnak egymással az utcán, ordítóznak és jó vicceket mondanak. Ma már nemcsak vicceket mondanak, hanem disznó szavakat is, mert ez a divat.

Hernádi: — És ma már szabad: engedélyezett...

Jancsó: — Nem idézem. Az nem igaz, hogy már mi mindent el lehet mondani filmen, és ezen mindenki nagyokat röhög. A mi filmünk az egyik olasz lényegről szól: a szélsőbal és a szélső-

jobb összeütközéséről, és a kettő között valakiről, aki egy viszonylagos emberi utat keres, nem kötelezi el magát az erőszak mellett, de elbukik, annak ellenére, hogy a végén ő is erőszakot alkalmaz az erőszak ellen.

Hegyi: — Nincs ebben a filmben ultrabalos tendencia? Itthon ugyanis felvetődött, hogy maoista filmet csináltál.

Hernádi: — Be kéne mutatni ezt a filmet, ha másutt nem is, a Filmmúzeumban.

Jancsó: — Természetesen még azok is, akik a filmjeinknek hívei, az érzékenyebb kritikusok sem tudták első látásra megítélni a filmet, hogy mit is jelent. Többé-kevésbé elhiszik, hogy mivel Hernádi és én csináltam, lehet benne valami, mégis, először azt mondták, hogy ez most önmagunk paródiája. Ha azonban még egyszer megnézik, rájönnek, hogy nem az, és mit is akar mondani valójában. Elképzelhető ezek után, hogy az olaszokat mennyire zavarta, hogy ez a film reális környezetben játszódik, az utcákon felvonulni látnak maoistákat, anarchistákat, fasisztákat, és egyszerűen nem kerekedik mindeből világos kép a számukra, nem tudják a gondolatot kihámozni belőle, mert nálunk meg kell szokni, hogy mi nem úgy mondjuk el a gondolatot, mint például a *Doktor Zsivagó*-ban vagy a hozzá hasonló filmekben szokás, az ún. szájbarágós filmekben, ahol többször is bejelentik, hogy most ezt és ezt fogom elmondani nektek, buta közönség.

Hegyi: — Sokat írnak erről a filmről, bizonyára azért, mert nem fogják bemutatni. Kevés szó esik azonban másik filmetekről, az *Attiláról*, ami az olasz televízióknak készült. Ki ez az Attila? Isten ostroma? A hatalom megszállottja? Milyen figura lett?

Jancsó: — Nem. Ez kamarafilm. Nem sok embert mozgat. Talán harminc ember vesz részt benne. Attila egy manipulátor tulajdonképpen, aki az ellenségeit és a saját barátait is manipulálja, a végén pedig, miután az általa teremtetett körülmények között megölik a testvérét, Budát, halottnak tetteti magát a bátyja és a barátai előtt. Azok öngyilkosságot követnek el, mert nélküle reménytelennek és kilátástalannak látják a helyzetet, annyira egy emberhez kötődik az életük.

Hegyi: — Tehát diktátor.

Jancsó: — Nem egészen. A film végén Attila elmondja a *Buda halálának* egy részletét olaszul, szabad versben. Madaras Jóska mondja sírva. Hogy is van Arany Jánosnál? „Csillag esik, föld

reng: jött éve csudáknak! / Ihol én, ihol én pörölyje világnak! / Sarkam alá én a nemzeteket hajtom: / Nincs a ke-
rek földnek ura kívül rajtam!"

Hernádi: — Na tessék, Jancsó még ezt is tudja!

Hegyi: — Ez azt jelenti, hogy megbán-
ta tetteit?

Hernádi: — Dehogy. Meghatódik a saját
hatalmától, nagyságától.

SIROKKÓ

Hegyi: — Ma hogyan nézel vissza, Az
erőd és a Száraz barokk után, a Péntek
lépcsőjére?

Hernádi: — Mint egy kötelező iskolai
dolgozatra.

Hegyi: — Az olvasók egy része miszti-
cizmust, a mai ember transzcendencia-
igényét látta benne megfogalmazva.

Hernádi: — Akkor ezek az olvasók fél-
reértették. Én pontosan azt akartam
elmondani, hogy a megszorított kisem-
ber milyen válaszlások elé kerül, med-
dig áltatja magát, milyen nehézségek-
kel küzd, mivel kénytelen szembenézni.
De úgy látszik, nem sikerült, talán mert
a stílusa olyan volt és első személyben
íródott, bár kellő távolsággal. Akkor a
stílusa is újnak, száraznak tűnt, de ma
már túl nedves. Én nem tartom keresz-
ténynek. Persze, érthető volt a közön-
ség reagálása, mert akkor másfajta
igényt kielégítő könyv nem nagyon je-
lent meg. Ebből származhatnak a bele-
magyarázások is.

Hegyi: — Melyik a kedvenc novellád,
van-e ilyen?

Hernádi: — Nincsen. Mint ahogy a két
lányom közül sem tudom megmondani,
melyiket szeretem jobban.

Hegyi: — Mi az oka annak, hogy leg-
több írásodat félreértik?

Hernádi: — Akárcsak Jancsó filmjeit,
persze azokhoz is van némi közöm.

Hegyi: — Meglepő, különösen a kritika
magatartása.

Hernádi: — Engem is meglep.

Hegyi: — Néha úgy hordoznak körül,
mint elrettentő példát.

Hernádi: — Engem is meglep, mert én
nagyon szelíd, szolid, jovialisnak mond-
ható ember vagyok.

Hegyi: — Én is úgy veszem észre.

Hernádi: — Ez egyébként az ideálkép-
zésnek, a tényképzésnek a szociológiá-
ban és a csoport-pszichológiában ismert
módszere. Mindig kell valaki, aki kívül
van, s ha nincs kívül, kitaszítják. Ahogy
a gyerekek játszanak a szőnyegen, ki-
alakul a csoportézés, az összetartozás
érzése, ami saját közösségük tudatát
erősíti, s aki e csoporton kívül van,

azt megtámadják, összefognak ellene.

Hegyi: — Mit gondolsz, mi az oka en-
nek a te esetemben?

Hernádi: — Valószínűleg az, hogy a
csákós verebét mindig megverik. Biztos
ismered a példabeszédet a csákós ve-
rébről, akit mindig kinéznek a többiek
maguk közül.

Hegyi: — Azért, mert különbe?

Hernádi: — Azt nem tudom megítélni,
hogy különb-e, legfeljebb azt, hogy más,
szokatlan, mert az eddigi kategóriákba
nem sorolható, más mint az általában
elfogadott.

Hegyi: — Mert nem egykönnyen ska-
tulyázható.

Hernádi: — Valószínűleg. De van itt
egy furcsa személyi probléma is: nem
ismernek. Én az irodalomba mint out-
sider jöttem, nem voltam bölcész, mint
a többiek. Akkor jelentkeztem, amikor
már lényegében megszilárdultak az iro-
dalmi klikkek, a klant áttörni éppen
ezért nagyon nehéz volt. Úgy néztek
rá, mint a szennyes ruhára: ki ez?
Ez a közgazdász mit akar közöttünk?
Miért nem marad a kaptafájánál?

Hegyi: — Tehát berobbantál a klikkbe?

Hernádi: — Ha nem is robbantam be,
de kissé meglazítottam a megmereve-
dett irodalmi kapcsolódásokat. Kényte-
lenek voltak tudomást venni rólam. De
még mindig nem ismernek. Valakit nem
ismerni, mentséget jelent a gyalázko-
dásra. Tudniillik kiről lehet írni? Főleg
olyanokat, mint rólam? Ha te személye-
sen megismerkedel velem, nem létezik,
hogy leírjad. Az emberek majdhogy-
nem tartanak attól, hogy velem szemé-
lyesen megismerkedjenek, mert akkor
vége a feltételezéseiknek.

Jancsó: — Ezáltal az ellenségképzés leg-
alábbis mérséklődne, vagy nem éleződ-
ne tovább.

Hernádi: — Ha az illető velem reggeli-
zik és együtt szüröcsöljük a teát, vagy
este pörköltet vacsorázunk csevegve,
másnap nem fogja leírni rólam, hogy
fasiszta. Vagy ha leírja, megint nem
ehetünk együtt pörköltet hosszú ideig.

Jancsó: — Igen, mert akkor nem ezt,
vagy nem így írja le. Ez a Mao-prob-
lematika: testvérek egymás között ve-
szekedhetnek és elintézhetik a vitás
kérdéseket.

Hegyi: — Külön izgalmat keltett iro-
dalmi berkekben az *Élet és Irodalom*-
nak adott interjúd, melyben kissé „le-
kezeled” az újságírókat és „valamiféle
ideológiák feletti álláspontokról nyilatko-
zol, mintha nem ennek az országnak
a törzsvendége volnál”.

Hernádi: — Csak azt mertem elmon-

dani a marxizmusról, hogy nem dogma, hanem a mindennapi gyakorlat nyelve és eszköze, és hogy nem lehet a marxizmust élni vélemény szabadság nélkül, kalodába zárva. A marxizmus nem megkövesedett tételek gyűjteménye. Ez ellen már Marx is tiltakozott: Nem vagyok marxista! — mondta. Azaz nem akart semmiféle izmust csinálni.

A HARANGOK RÓMÁBA MENTEK

Hegyi: — Milyen rokonságot tartasz más filmrendezőkkel és filmstílusokkal? Kiknek a hatását vallod be? Milyen kapcsolatokat találsz Abel Gance némafilm-korszaka és filmjeid között?

Jancsó: — Abel Gance-t nem ismerem. A *Napóleont* láttam tőle egyedül. Valószínűleg úgy vagyunk ezzel az összevetéssel, mint ahogy én az irodalommal. Bár amatőrnek érzem magam benne, nagyon régóta már csak szemelvényeket olvasok, akkor is inkább csak ókoriakat. Szeretek olvasni még a kevés ráérő időmben is. S ha sikerül elolvasnom tíz lapot, mindig valakihez viszonyítom, a világirodalom más kítűnőségéhez. Felállítok kategóriákat és ezeket használok tájékozódásul. Ilyen értelemben a magyar irodalomban Hernádihoz viszonyítok, a világirodalomban pedig Hemingwayhez. Más nem is igen van... Költő talán, abból van elég... Amint én, a kívülálló, azonnal keresek egy rokonítási lehetőséget, megkeresem, hol is van biztos talajom, előképem az olvasott műhöz, úgy vannak az emberek a filmmel is. Holott egyszerre vagy egymástól függetlenül is történhet gondolatok születése. Az emberfajták is valahogy így születhettek szerte a földön, és nem egy közös őstől származott a fehér, a fekete és a rézbőrű.

Hegyi: — És kit fogadsz el rokonodnak a filmművészetben? Kiket érzel a legközelebb magadhoz?

Jancsó: — Négy embert érzek, akármit is csinálnak. Andrzej Wajda nekem mindig a példaképem maradt, sokat tanultam tőle, mindig szeretni fogom, ha kevésbé jót alkot, akkor is, mert mindig kész vagyok megmagyarázni a bizonyítványát. Ugyanezeket mondhatom Bergmanról, Antonioni-ról és Godard-ról is. Godard-t meg tudnám ölteni az elvei miatt, mert a szélsőséges maoizmus híve, de az, hogy nem tiszteli a beidegződéseket, a megkopott törvényeket, hogy tud kívül állni és meri vállalni ennek a kockázatát, tiszteletet ébreszt bennem, mert ez nem póz, hanem természetes magatartás a számára. Érté-

két tovább növeli, hogy kívülállása egyúttal elkötelezettség is, részvétel is a társadalmi küzdelemben. Egyéniség.

Hegyi: — Mit jelentenek számodra a szobád falain látható feszületek és ikonok?

Jancsó: — Egy furcsa, elmúlt világot.

Hegyi: — Antik szépséget? Mint mondjuk a milói Vénusz?

Jancsó: — Igen, de ennél többet. Közvetlenebb, tisztább szépséget... Nem tudom pontosan megmondani.

Hegyi: — Nincs ebben valami nosztalgia?

Jancsó: — A vallás után nincsen. A hit után van, amennyiben az Újszövetség egy nagyon leszűrt humanitást képvisel. Akkor hiszek benne. Egyébként nem szeretek hinni transzcendens dolgokban.

Hegyi: — Nem szeretsz, vagy nem tudsz?

Jancsó: — Nem szeretek, mert a hit elfed valamit a világból, a megismerésnek, az állandó keresésnek a vágyát vagy lehetőségét, az állandó szelektálás és oppozíció választását. Azt a lehetőséget, hogy az igent vagy a nemet mindig megtaláljuk, a hit akadályozza. A hit nem teszi lehetővé a kérdezést, mert beszűkít. Nem engedi, hogy mást mondj, mint ami a parancsa. Próbálj csak kétkedni, a hited nem véd meg.

Hegyi: — Hogyan látod mégis a hívő tudós vagy a hívő filmalkotó helyzetét?

Jancsó: — Ez furcsa kettősség, de más a tudomány és a művészet, mint szakma és ugyancsak más a vallásosság. Nagyon lehetséges, hogy Kepler vagy Newton mint matematikus és csillagász nagyon realiztikusan mérte fel a világot és ennek ellenére mélyen hívő volt. Nagyon lehetséges, hogy Fellini értékes és kiemelkedő egyéniség a filmművészetben — bár én nem szeretem —, és hívő ember. Ezek az ellentmondások valóban léteznek. Azt hiszem, ezt mi is fel tudjuk mérni.

Hernádi: — A művészet ellene mond a vallásnak, és viszont.

Jancsó: — Nagyon jól tudjuk, hogy a művészet nem propagandaképzés.

Hernádi: — De még akkor is. Jól tudjuk, hogy például a Szent Család is csak hús-vér alakok formájában jeleníthető meg, a transzcendenciának ehhez az ábrázoláshoz vajmi kevés köze van. Még az ikonoknál is, ahol nagyon körülhatárolható és célzatos művészi munkáról van szó: az anyag előtér a keretektől, a téma földi megoldású, emberi eszközökhöz és elképzelésekhez kö-

tött marad, és azt tükrözi, amit a művész a valóságról tud. Nem véletlen, hogy a zsidó és a mohamedán vallás nem engedte meg szobrok készítését. Nyilván érezték, hogy a vallásnak keresztbe áll a művészet és a művészetnek keresztbe áll a vallás. Állandóan konfliktusba kerülnek egymással napjainkban is.

Hegyi: — Szerintetek ez a konfliktus fennállott Balassinál, Adynál, Babitsnál? És egyáltalában: a középkori nagy művészeti megújodást nem éppen a vallás segítette elő? Nem a hit fedezte?

Hernádi: — Talán ez volt az egyetlen korszak, amikor a kettő ideig-óráig találkozott egymással, hogy aztán a szétválás annál véglegesebb legyen.

Jancsó: — Nem hiszem, hogy például Adynál, az „istenkereső Adynál” ez a keresés valóságos belső harc lett volna. A külső szemlélő lehet, hogy így látja, de valóságosan lehet, hogy nem erről volt szó. Esetleg olyasmik elmondásáról, amiket csak ebben a köntösben, ebben a saftban lehetett elmondani.

Hernádi: — A művészet etnológiája elmentmond ennek.

Jancsó: — A művész maga nem érzi ezt a belső harcot.

Hernádi: — Nem akarok senkit sem megbántani, mindenki vallja azt, amit a magáénak érez. De engedtessek meg nekem, hogy a kereszténységből ki-lépjek...

Hegyi: — Ne félj, senki sem akar téged megteríteni. De ugyanazt kérjük mi is: engedtessek meg nekünk, hogy a kereszténységünket kifejezhessük.

Hernádi: — Hadd fogalmazzam meg végül is ennek a problémának a lényegét: a humánus kérdésében, az emberek iránt érzett cselekvő szeretet és minden más pozitív erkölcsi értékben egyetérttek veletek, de a transzcendencia az, ami vízvázlatzó. A transzcendenciában én a világ felesleges megkettőzését látom, a személyes Isten létét és a világnak tőle való függőségét tulajdonképpen szabadságkorlátozásnak tartom. Én az önteremtő világban hiszek. Lehet, hogy ez sivárabb, nem valamiben megkapaszkodó hit, ha ez hitnek nevezhető. Az önteremtő individuumban, az önteremtő kollektív formációban való bizalmamra épül az én filozófiai meggyőződése. Jézussal, mint mitikus teremtménnyel, aki lényegében az emberi nembeliségnek tipikus képviselője, tetteivel, kollektív képzetével teljesen egyetérttek, ez egy percig sem kétséges. De volna ezzel kapcsolatban egy meg-

jegyzésem. Ebben a mítoszban Jézus, aki együtt szenvedett az emberekkel, tanította őket, védte is, halála után feltámad és itthagya ezt a földet, elhagyja az embereket. Mégis, azt hozzá kell tennem, hogy mindaz, amit ma Jézus jelent, tiszteletet és elismerést kelt bennem. Végtelenül tiszta, csodálatos figura, azt hiszem, valahogy ilyené akar válni minden bölcs és igaz ember. Jézus számomra földi Isten.

Hegyi: — De nyilván azért ilyen, mert nem emberi lény. Ember nem tudna ennyire, ilyen hasonlíthatatlanul jó és megértő lenni.

Hernádi: — De ha lejött az emberek közé, akkor maradjon is itt közöttük.

Hegyi: — De ha teszem azt, itt marad az emberek között, akkor vajon nem azt mondanák róla: Miért avatkozik bele a dolgainkba? Mi köze hozzá? Más világból jött, mit akar itt rendbe hozni?

Hernádi: — Ne avatkozzon bele. De maradjon itt örök példának, megsemmisíthetetlenül. Hogy az emberek hinni tudjanak a jóban és változni tudjanak a jóra.

Jancsó: — Ez mesevilág. Gyerekeim közül csak a legidősebb tanult hittant. Legutóbb Rómában együtt voltunk az éjféli misén. Ő kérdezett, elmondtam neki, mi a szertartás, mi a Híszkegy, mi a karácsony megünneplésének története. S egyszer csak kinyílt előtte — ahogy bevallotta nekem — az emberi-ség története, útkeresése, amely a megnyírt kereste ezen a földön, s felhasználja ehhez mentségül a mesevilágot. És nekem is eszembe jutott, hogy Krisztus és az evangélium olyan legendavilág, amelyben benne van egy csomó Kelet, a humánus, a szektás réteg, és az, hogy valakinek kívül kell lennie tőlünk, el kell hagynia bennünket ahhoz, hogy szeretni tudjunk, mint a népmesében a harmadik királyfinak, hogy egyszer majd visszatérjen és mindenkinek igazságot szolgáltasson. Aki olyan, mint Lear király, együtt él a néppel, velük alszik a földön, de egyszer csak visszaszerzi a fele királyságát, ott van számára a lehetőség, hogy újra magára terítse a királyi palástot. A szegényeknek ez a romantikus hite, az a konkrét személyes nyomor, amire az a felelet, hogy lehetetlen, hogy a világ ilyen legyen és ilyen maradjon — a keresztény mozgalomhoz vezet el őket.

Hernádi: — Van, ami nagyon rokonszenves nekem a kereszténységben. Mégpedig az, hogy a praxisban ennek a rendszernek a humán elemeit lehet alkal-

mazni. Abszolút módon közösséget vállalok a kereszténységnek ezzel a lehetőségével.

OLDÁS ÉS KÖTÉS

Jancsó: — Az intézményesített emberiség, ha olyan gondolatokat hordoz, ami humán, baloldalinak szoktuk nevezni, mert a baloldal az, ami nyitott, ami széles. Az Újszövetség számomra olyan humán, mint a munkásmozgalom hagyományai. Van egy analógiánk erre. Sztálin nem tehetett mást, mint a munkásmozgalomnak állandóan ezt a humán gondolatsorát ismételte. Amikor beszélt, sohasem arról beszélt, amiről egy jobboldali, mondjuk Hitler, aki azt mondta, hogy a cigányok nem emberek, a zsidók nem emberek, a szlávok nem emberek, csak egy fajta van: az árja, és ezért a többieket el kell pusztítani. Hitlernél a szavak és a tettek egybeestek. Sztálin ezt sohasem tehetette meg, ő folyton azt mondta, hogy mi demokraták vagyunk, humanisták vagyunk, nálunk a legfőbb érték az ember, de mindennek az ellenkezőjét csinálta. Itt olyan kontradikció volt, ami egyszer csak a híveire is visszahatott, és megkérdezték: Hogy van az, hogy én azt mondom, a demokráciáért és a munkásszátylért harcolok, humanista vagyok, kritizálhatok, és mégis embereket ölök ezen a címen. Ha intézményesül egy baloldali gondolat, az mindig veszélyeket rejt magában. És ez volt a sorsa a kereszténységnek is. Mihelyt Jézus intézményesült az egyházban, retrográd lett a tanítása.

Hegyi: — Úgy látom, ti a kereszténységet azonosítjátok a szervezettel és az ideológiával, noha a kereszténység sohasem volt pusztán ideológia és szervezet. Ha csak ez lett volna, már régen megsemmisítette volna egy másik intézmény, egy másik hatalom, amelyik a történelem folyamán egyeduradalomra tört. Viszont a kereszténységet mindig előbbre vitték azok, akik nemegyszer az egyházzal szemben a hitet képviselték és a töretlen emberséget. Ezek újítták meg mindig a krisztusi tanokat, mert a kor fényét kölcsönözték nekik, az emberi tudás és lelkiség új energiáival frissítették fel.

Jancsó: — Ez már a praxis. Az Újszövetségben a transzcendencia a mese, a propaganda, ami viszont emberi, gyakorlati magatartás, az a követendő erkölcsi törvény.

Hernádi: — Teilhard de Chardin is megkísérelte összekapcsolni a hitet a tudással, a kor eredményeit a vallásos

felfogással, de ebből mégiscsak zavaros költői filozófia lett, háta mögött a transzcendens teleológiai mondandóval. Nekem a problémám éppen a transzcendenciahoz való erőszakolt kötődés. Miért nem lehet nélkülül?

Jancsó: — Mert transzcendencia nélkül nem tudom eladni a mozgalmat azoknak, akik sok minden okból kenyérért harcolnak, mert éheznek, ruháért harcolnak, mert meztelenek, és azért harcolnak, hogy nap mint nap meg ne öljék őket a sarkon — ezeknek a mozgalmat csak zászlóval tudom eladni. A transzcendencia az a zászló, ami mentése is ezeknek az embereknek. A kereszténység nekem nem egyszerűen emberi magatartás, filozófia, hanem szervezeti forma is. Nem tudok az egyik nélkül a másikról beszélni.

Hegyi: — A hit személyes ügy, sokkalta személyesebb, mint bármiféle ideológia. A hitet megmagyarázni akár egy másik hívőnek is, de még inkább nem-hívőnek, lehetetlen vállalkozás. Mindenki másképpen hisz, lelki és szellemi kapcsolata más és más a transzcendenciahoz: egyénített. Aki valóban hisz, sohasem az intézményben hisz.

Jancsó: — Pszichés ügy! Az igaz azonban, hogy a szeretet olyan dolog bennünk, amit nem tudunk pontosan megmagyarázni.

Hegyi: — Amikor filmet forgatsz, a forgatókönyvet semmibe veszed. Lótszifutsz a stáb körül, meg tudod-e magyarázni rohanásaidat, izgalmadat, hirtelen ötleteidet, hogy mit hogyan kombinálsz, válogatsz össze? Az egész alkotói folyamatot?

Jancsó: — Ezt senki sem tudja megmagyarázni. Gyszti se. Sokszor megkérdem tőle, hogy jön össze ez a mondat.

Hernádi: — Ezek a tudatalattinak a szövevényei, amiket nem lehet mechanikusan magyarázni. A tudatalatti különböző formációi. De ez egyre inkább elemezhető és feltárandó ügy. Nem lehet elkenni irracionálizmussal.

Hegyi: — Ez a vita akkor volna eldönthető, ha be tudnád bizonyítani, minden ismeretünk stabil és megváltoztathatatlan. Ennek azonban az ellenkezője igaz: minden ismeretünk rendkívül labilis, állandóan korrekciókra szorul, előbb-utóbb újakkal váltjuk fel. Nem is beszélve érzelmeink hullámlásáról, változásáról.

Hernádi: — De nem tételezek fel egy abszolút ismeretlent, mert csak a relatív ismeretlenséget érzékelem.

Jancsó: — Eszerint nyilván feltétele-

zem, hogy van valahol egy centrum, ami mindent irányít, már bocsánat a kifejezésért, de elég rosszul. S különben is, hogy jön ahhoz az illető, hogy engem elzárjon attól a lehetőségtől, hogy mindent tudjak? Az emberiség ezzel meg akarta magyarázni magának, hogy nem tud eljutni a bölcsék kövéhez.

Hegyi: — Nem hiszem, hogy Isten léte azt jelentené, hogy az embereket megakadályozza a tudás megszerzésében. Az emberiség történelme nem ezt igazolja, és a kinyilatkoztatás is ennek éppen az ellenkezőjét tartalmazza. Egyébként is, szerinted el tud jutni az emberiség a bölcsék kövéhez?

Jancsó: — Nem tudom megválaszolni, hogy igen-e vagy nem. De ehhez nekem nem kell a megszemélyesített transzcendencia.

Hegyi: — Eszerint te az eszményeket is tagadod? Vajon megfoghatók és teljességgel megvalósíthatók-e azok?

Jancsó: — Miért tagadnám?

Hegyi: — Mire van szüksége az emberiségnek, hogy eljuthasson a bölcsék kövéhez?

Hernádi: — Immanens eszményekre, mindenekelőtt szabadságra.

Hegyi: — Milyen szabadságra?

Jancsó: — Mindenki szabadságára, kivéve a gyilkosokét, a közveszélyes bűnözőkét.

Hernádi: — Társadalmi és egyéni szabadságra, amelynek megvannak a konkrét szabályai. A szabadság filozófiailag, szociológiailag és pszichológiailag is megfogalmazható, annak minden rétege szavakba foglalható.

Jancsó: — Egy mai forradalmár a legszabadabb ember, mert nem kötik merev földi szabályzatok.

Hegyi: — Egy mai keresztény a legszabadabb ember, mert nincsenek abszolút földi kötöttségei: transzcendens irányultságú. Ezért a keresztény is lehet forradalmár.

Hernádi: — Élére állítva a kérdést: a keresztény is lehet forradalmár, de minek? Mert ha megduplázom magam, és mindazt, amit teszek és vallok még áthelyezem a transzcendenciába is, csak azért, hogy személyes kapcsolatot létesítsek vagy biztonságot keressek — akkor minek teszem?

Jancsó: — Mert minden csalódásom és kudarcom esetén még mindig ott van nekem az én Atyám háza.

Hegyi: — Amit most mondtál, dicsértnek is beillik. De ti úgy beszéltek, mintha pontosan tudátok és leképeznétek, hogy én például miben hiszek és hogyan gondolkozom efelől. Te ta-

lán azt mondd most el ilyen vulgárisan, amiben valamikor hittél? Amikor hittetek, miben hittetek?

Jancsó: — Az még gyermekkoromban volt. A mesevilágban. Mai ésszel nem tudnám megmondani.

Hernádi: — Én is tizenegynéhány éves lehettem. Nem tudom, mi vigasztalt meg akkor.

Hegyi: — És kiké ez a szabadság? Helye van benne a kereszténynek, a más világnézetet vallónak is?

Jancsó: — A mi szabadságunk a tiétek is.

Hernádi: — Senki sem akar intoleráns lenni. Én nyugodtan elmondom a véleményemet, te is elmondd, de ez szabad és kölcsönös tiszteleten alapuló beszélgetés.

Hegyi: — Akkor annyi lehetőséget adjatok nekünk, hogy kifejtessük nézeteinket és megismertethessük magunkat veletek, és szétoszlassuk rólunk alkotott téveszméiteket.

Hernádi: — A legnagyobb mértékben.

Jancsó: — De ugyanakkor hadd mondjak most egy ellenkező előjelű példát. A katolikus egyház ma Magyarországon nincs hatalmon, gazdasági helyzetéből kifolyólag nem olyan nagy úr, mint negyvenöt előtt volt. Itt most ti kérhettek. De ugyanakkor egy másik országban, ahol a katolikus egyház nagy politikai és társadalmi hatalommal rendelkezik, ott én vethetném fel, hogy legalább annyi lehetőséget adjatok, hogy elmondhassam a véleményemet, azt, hogy marxista vagyok!

Hegyi: — Ez nem olyan egyértelmű. Dél-Amerika, Afrika egyháza, a spanyol papság túlnyomó része, a holland egyház stb. nem hatalmi, hanem szolgáló egyházzá akar válni. Ezekben az országokban a kereszténység összenő a haladással, a fejlődés állandó inspirációját jelenti.

Hernádi: — Ezt mind elhiszem. Csak számomra a dolgok tisztázásánál a transzcendencia olyan plusz teherként, ami megspórolható.

Jancsó: — Sok minden lehet mögötte: lehet pszichés dolog is ez a térhódítás. A latin népek — úgy látszik — fogékonyabbak. Nem véletlen, hogy nagyon hosszú időn keresztül Szíria és Alexandria volt az egyház bázisa. Nem véletlen, hogy nagyon lassan szivárgott át Európába és ma Latin-Amerikában és Afrikában lehet elsősorban építeni rá és mondjuk nem Közép-Európában. De az biztos, hogy ha a kereszténység nagyjaira gondolunk, nem lehet zokogás nélkül felidézni Camillo Torrez,

Luther King, XXIII. János, vagy akár John Fitzgerald Kennedy alakját.

Hernádi: — Tisztázni kell a dolgokat! Éppen az ellen akarunk harcolni, hogy intoleránsak legyünk. A baloldali magatartásnak éppen az a lényege, hogy tagad mindenféle dogmatizmust, megkülönböztetést, eleve elrendelt megköttöttséget. A baloldali az, amelyik az univerzális értékeket próbálja megőrizni, amelyik kitárult és előre néző, biztosítja a vélemények spektrumát. Ezen a baloldalon természetesen a kereszténységnek is helye van, ha konzekvens önmagával és vállalja a baloldaliság összes ismertető jegyét.

ÉGI BÁRÁNY

Hegyi: — Miklós egyik nyilatkozatában a következőket mondta: „Az én emberi utam, fiatalságom is tele volt naiv és romantikus szemlélettel. S ebből jó néhány keserű tapasztalat alapján próbáltam valamiféle racionalitás felé menni.” Mik voltak ezek a keserű tapasztalatok?

Jancsó: — Például a sztálinizmus. Én megrögzött sztálinista voltam. Aztán rájöttem arra, hogy ezt így nem lehet elintézni. Rádöbbsentem, hogy miket csinálók azért, hogy a népet boldogítsam. Közel kerültem olyan módszerekhez, amelyekkel sohasem értettem egyet és szégyelltem.

Hegyi: — Másutt meg ezt olvastam tőled: „A legnagyobb hatást az igazság egyszerű feltárása jelenti.” Filmjeidben mindig ez történik?

Jancsó: — Legalábbis remélem.

Hegyi: — De az igazság ilyen primitív és vulgáris volna, ahogy te ábrázolod? Ilyen csontvázszerű? Nem összetettebb, bonyolultabb?

Jancsó: — Az igazság mindig egyszerű. Ez relatív kérdés. Az éhezőnek kenyeret kell adni, az biztos, sőt, nem is adni kell a kenyeret, hanem az éhezőnek kell olyan körülményeket teremtenie maga körül, hogy kenyere legyen neki és mindenkinek.

Hegyi: — Hogyan építetek fel a mitológiákat? Ma már az avatatlan néző előtt is világos, hogy a Jancsó—Hernádi filmek sajtóságos filmmitológiát képvisznek jelrendszerükkel. Tértől és időtől független mitológia ez.

Hernádi: — De immanens mitológia.

Hegyi: — Józsa Péter éppen arra mutat rá a *Valóságban* írt tanulmányában, hogy például az *Égi bárányban* megjelenik maga a Sátán is, embernek álcázott lények jönnek-mennek, cseleked-

nek, a gyűlöletet, a hatalomvágyat vagy az erőszakot megtestesítve, hogy végül egymással is megütközzenek és egy infernót létrehozva, kilépjenek belőle és visszatérjenek az ideák világába.

Jancsó: — Népi játék.

Hegyi: — Ez nagyon találó. Magam is népmesei elemeket fedeztem fel benne és a rémrodalmat. Mindent leegyszerűsítve: boszorkányok, ördögök, angyalok képletei vonulnak fel, E. T. A. Hoffmann és Poe-t megszegyenítve.

Hernádi: — Ez differenciálás! Nem pszichésen, hanem mozgással differenciálunk, amely másfajta érzést idéz elő. Filmjeinkben stilizáltan mozognak a figurák, stilizáltak a szituációk: pontosan ennek ellenhatása a hosszú snitt, ez adja meg a film-konvenciók elhagyásával elvesztett valóság-szuggesztiót helyett az igazi valóság-szuggesztiót. Filmjeink ingerlő hatása azonban mégsem ebből fakad, hanem inkább a gondolati anyag ingerlő.

Hegyi: — Mit tanácsolsz filmjeid nézőinek?

Jancsó: — Gyulát, mint írótnem lehet abból megítélni, hogy most megjelent egy novellája az *ÉS*-ben. El kell olvasni többet tőle, hogy meg tudjád ítélni, ki ő. Így van ez a filmjeinkkel is. Nem azzal az igénnyel lépnek föl, mint amivel annak idején az *Óldás és kötés* fölépített, hogy egy filmen belül majdnem egy egész regényt játszik le. Ma már meg kell nézned legalább négy filmet ahhoz, hogy tudd, kit hova helyezzél el, ezek a figurák mit jelképeznek, a szituációk miért ismétlődnek.

Hegyi: — Én csak egyetlen jelenetet kérdezek meg tőled: mit akart jelenteni az, amikor az *Égi bárányban* Olbrychski átdöfi a vérző szívű és töviskoszorús Krisztust ábrázoló zászlót?

Jancsó: — Olbrychski a filmen egy rosenbergi világot képvisel, aki a *Mithos des Zwanzigsten Jahrhunderts*-ből lépett ki. Olyan jobboldali, aki még benne van a kereszténységben, de már nem jelent neki semmit. Akinek már nincs szüksége azokra a szimbólum-rendszerekre, amik a népre még hatnak. Ezt többek között azzal fejezi ki, hogy átdöfi a Krisztus-zászlót.

Hernádi: — Az egész emberiség konkrét története tele van mitológiával, szimbólumokkal. De ezeknek semmi közük a transzcendenciához. Mi is szimbólum-rendszerrel dolgozunk, amelyik egy társadalmi-forradalmi szituációt próbál segíteni. A lehető legkonkrétabb történelmi-társadalmi formációkat jelképezi.

CSEND ÉS KIÁLTÁS

Hegyi: — Hogyan látjátok a XX. század két nagy misztikusát, Simone Weil és Edith Steint?

Hernádi: — Simone Weil és Edith Stein annyiban fogadhatók el a számomra, amennyiben művészek. Weil dolgozatai szépek, remek stílusa van, Pilinszky lefordított néhányat neked.

Hegyi: — Amennyiben művészek. Tehát emberként nem fogadod el őket?

Hernádi: — Annyiban nem fogadom el őket, amennyiben Janus-arca van a magatartásuknak. Amikor Weil éhenhal azért, hogy ugyanannyit egyen, mint az a francia fogoly, akkor elfogadom, vele együtt megyek, és utána csinálnám, ha volna hozzá erőm.

Hegyi: — De hát éppen a transzcendenciája adja neki az erőt ehhez. Ami számodra elképzelhetetlen, az az ő számára szükséges!

Hernádi: — De én nem vonom el tőle. Ha jóra használja fel a transzcendenciáját, legyen az övé.

Jancsó: — Csak egy baj van: a transzcendencia mindig alkalmat ad olyan emberi csoportosulásra, amely elfedi a lényegét és a jobboldal melegágya lehet. Az a mítosz, amelyik nem leplező mítosz, a reakciót szolgálja ki. A mítoszból el lehet jutni oda, hogy nekem a rend, a szervezettség a mítosz, vagyis a vakfegyelm, amely meg fogja határozni kinek-kinek a szabadság-lehetőségét is.

Hegyi: — Vajon a marxizmus torzulásai, a személyi kultusz nem juttathatnak el ideig?

Jancsó: — A marxizmus mindig arra nevel, hogy azt mondjam, nincs mitológia, hogy ne higgyem el, Sztálin az isten. Azt a lehetőséget adta még a sztálini korszakban is, hogy ez gyökeres tévedés, és ma ugyanakkor el tudom mondani, hogy Mao hazug világot képvisel.

Hegyi: — Azt tapasztaltuk, hogy a marxizmus torzulásai, a szektás kispolgáriság szülője lehet a nacionalizmusnak, a revizionizmusnak, az álforradalmiságnak, a dogmatizmusnak.

Hernádi: — De mikor lehet szülője? Amikor transzcendenssé válik. Tudniillik ha karizmatikussá válik, vakhítté és vakfegyelmet terjeszt, abban a pillanatban Mao és Sztálin istenné válnak. A marxizmus ekkor „vallásivá” lesz, a racionalista, immanens elméletből hiedelmek gyűjteményévé alakulhat át. Ily módon Sztálin és Rákosi az isten, neki köszönhetem az életemet, ő a forrása minden jónak, ő a mindenható és a

mindentudó, ő old meg mindent helyettem. Ugyanúgy harcolnom kell ellene, mint a vallás ilyen irányú törekvése ellen.

Hegyi: — És Assisi?

Hernádi: — Ő számomra a keresztény baloldal.

Jancsó: — Assisi az isten fia, aki a földre száll. A gazdagok gyereke, aki a nép közé megy, és másképpen ítéli meg a világot, mint a szegények gyereke, akinek soha sincs lehetősége arra, hogy a családja megmentse.

Hegyi: — Van papismerősötök?

Jancsó: — Nincs.

Hegyi: — Honnan veszitek a filmjeitekben szereplő papfigurákat?

Jancsó: — Ezek mind történelmi figurák, típusok.

Hegyi: — Milyen érzéseket ébreszt bennetek a mai pap alakja?

Hernádi: — Bennem semmit.

Jancsó: — Mást kelt bennem itthon és inást kelt Rómában. Rómában kifejezetten ingerel, mert egy elnyomó gépezet tagjának érzem. Itthon nem. Itt inkább egy sok mindent megélt, bölcsen tartózkodó lojál's állampolgárnak.

Hegyi: — Úgy látom, te Miklós túlságosan leegyszerűsítetd a világot, a benne élő emberekkel együtt. Mit tartasz az emberiség alapproblémájának?

Jancsó: — Az emberiség alapproblémája, mióta a világ világ az intézmények problémája. A javak mennyisége véges. Örök probléma marad tehát, hogy az éhezőknek kenyeret kell adni, a ruhátlanoknak ruhát...

Hegyi: — „...mert szegények és betegek mindig lesznek köztetek...”

Jancsó: — A javak elosztása pedig a hatalom kérdése, a hatalom kérdése egyúttal az intézmények kérdése is, és az intézmények iszonyatos módon ismétlik magukat a történelemben. Minden korszakban, mielőtt megszilárdultak a gazdasági alapok, ugyanazok a modellek születnek meg. Ahhoz a majdnem tragikus felismeréshez jutsz el, hogy nem tudsz túllépni a modelleken, mert örök korlátja marad az emberiségnek az, amikor csoportosulni kezd. Ezt a korlátot nem tudja meghaladni. Abban a pillanatban, amikor Konstantin alatt intézményesedni kezd a kereszténység, úgy lép fel — gondoljunk csak a különböző zsinatokra —, mint erőszakosan hódító, kiátkozó és megsemmisítő hatalom, amely feltétlen uralmat és engedelmisséget kíván magának a lelkek és testek felett.

Hegyi: — A kereszténység legjobb erői — az apostoloktól mindmáig nagyon

hosszú a névsor, nem sorolom fel — éppen ez ellen küzdöttek. Az más kérdés, hogy az intézmény, a végrehajtott hatalom sokszor ennek ellenére járt el. **Jancsó:** — Ugyanazt mondom, amit mi a marxizmusról mondunk. Egy különbséggel: nekünk biztosabb az ítéletünk ebben az ügyben.

Hernádi: — Rónay, Pilinszky, Hegyi, a Vigilia jelenti ma a magyar baloldali katolicizmust. Pillanatnyilag. A baloldali értelmiségről van szó, nem az egész egyházzól. Mi ugyanazt valljuk, mint ti. Azt, hogy számunkra a transzcendencia felesleges megosztása a világnak, csak barátilag mondjuk, és egyáltalában nem azért, hogy most írj alá a nevetekben egy nyilatkozatot, hogy „transzcendencia pedig nincsen”. Am legyen nektek az a transzcendencia, amíg jót csináltok s az embereknek hasznosat.

Jancsó: — Ez értelmiségi csevegés. S amit a Vigilia és amit mi csinálunk lényegében ugyanannak a dolognak két oldala.

MÉG KÉR A NÉP

Hegyi: — Nagyon sokszor a szemetekre vetik, hogy filmjeitekből hiányzanak a pozitív eszmények, csak kiábrándulást keltetek az emberekben, elkeseredést, hogy íme, ilyen az ember, ilyen a hatalom, aminek ki vagyunk szolgáltatva, és tulajdonképpen semmit sem tehetünk.

Jancsó: — Az emberiségnek az az igénye, hogy zászlók és transzparensok vonuljanak előtte és menetelhesen utánuk, akár a halálba is. Valami lebegjen odaírva az égre. S ha egyszer azt mondják el neki, hogy ember, te itt, ezen a hídon meg fogsz ütközni egy másik társasággal, amelyik ezt meg ezt a nézetet képviseli, amelyik rosszabb, mint az, amit mi képviselünk, mert el akarja nyomni a szegényeket, tönkre akarja tenni bennünk az emberséget — értetlenül kapkodja a fejét.

Hernádi: — Adorno azt mondja a művészet feladatáról, hogy amíg a világnak egy kis területén is szabadsághiány van, addig a művészetnek egyetlen lehetősége van: ennek a szabadsághiánynak a deklarálása. A szabadsághiány abszolút módon problémája ma a világnak, Indokínától Dél-Amerikáig, ezért az embernek egyetlen lehetősége van, az, hogy a szabadsághiányt negálja. Ennek többféle útja lehet, nemcsak az, amit mi csinálunk, és mi ezen a módon tudjuk csinálni. Ez van az agyunkban és az idegeinkben.

Hegyi: — Új filmeket, a *Még kér a nép* jelent-e változást, eltérést valamiben az eddigiektől?

Jancsó: — A *Még kér a nép* pozitív ritus, a pozitív népmesei játéknak a megjelenítése. S ugyanakkor a *Fényes szelek* színpadi változata is hasonlóan pozitív eszmények hordozója.

Hernádi: — Filmjeink pozitív hatását csak abban látom, hogy katartikus önvizsgálatra indítanak, ami az első lépés arra, hogy helyzetünk analitikus, racionális felmérése után egy ténylegesen racionális világot teremtsünk. Egyébként a művészet mindig meghaladja a társadalom fejlődését, az adott alakulatokat, mindig előre jelez és módosít, felvázolja a következő lépések lehetséges variánsait.

Hegyi: — A másik vád, amit felhoznak filmjeitek ellen, az az ábrázolt kegyetlenség...

Jancsó: — ...ami azért „veszélyes” a nézőkre, mert halvány másai az életben előforduló kegyetlenségeknek.

Hegyi: — Hovatovább a kegyetlenség szokványos, sőt unalmas dolog lesz, hiszen a közönség ezt kapja filmen, a televízióban, a rádió- és újsághírekben. Lassacskán semmiféle emocionális hatást nem tesz rá az erőszak megnyilvánulása.

Jancsó: — Ezek szerint *Csárdáskirálynőt* és *Love storyt* kell csinálni?

Hegyi: — Nem. De azért jutunk el a *Csárdáskirálynő*ig és a *Love story*ig, mert a nézőt már elfogja a csömör a sok brutalitástól.

Jancsó: — Én nem ebben látom az okokat. A kispolgárság kezébe vette a világot, és ehhez nem kell sem barna ing, sem fekete ing, sem zöld ing. Elég hozzá — de az nagyon kell — egy fekete öltöny, fehér nylon ing és lehetőleg sötét nyakkendő.

Hernádi: — Nekem kék van. Talán az is megfelel.

Hegyi: — Nekem bordó.

Jancsó: — Ez az egyenruha hatalmába keríti a világot. Ez a hatalom a kispolgárság biztonságának a szolgálatába állítódott. Ez a kispolgárság a maga szürke életét próbálja fenntartani, a nyugalmát őrzi, nem akarja, hogy ezt bárki is érintse. Ennek érdekében még arra is hajlandó, hogy tiltakozzék a vietnami háború ellen, de tüntetni és megveretni magukat a Fehér Ház előtt már csak a nagypolgárok gyerekei merik, a kispolgár nem. Odáig elmegy, hogy megbuktatja Johnstont és támogatja Nixont, mert békét ígért. Ez a kispolgárság el akarja felejtetni, hogy a

világ mindig kegyetlen, és különösen az a világ, amelyiket nem támogatja. A harmadik, a szegényebb világ mindig kegyetlen, mert ott tényleg a napi létért folyik a harc és nem azért, hogy a kis üzlettem, a kis házam biztonságban maradjon. Ott azért folyik a harc, hogy a gyerekem nemhogy jóllakjon, de legalább naponta egyszer egyék. Ez a világ valóban brutális, mert a szembenállók — akik lehetnek éppúgy keresztények, mint én, lehetnek éppolyan véleményen, mint én — sohasem teszik le a fegyvert. A mi fehér világunk kispolgárai el akarják felejtetni a harmadik világot, meg akarják akadályozni, hogy az agyukig, a tudatukig jusson ez a világ. Ennek következtében természetesen fel van háborodva, ha az utcai botozásoknál vért lát, ha a világ borzalmairól van szó. Ma újra divat az, hogy arról beszéljünk, milyen is az égi és földi szerelem, amely rózsák között játszódik. Van ennek egy másik változata is, a szexi, mert ez a kispolgárságnak ugyancsak kívánsága — a tiltott játékok —, amit nem kaphatok meg az élettől, de azért tudom, hogy van, azt legalább ilyen pótmegoldással élvezzem, mert csiklandozza érzéseimet és kielégít. Nyilván ez nálunk ennyire tisztán és ennyire élesen nem jelentkezik, de sok minden okból, ellenállási okból is, azt mondják, hogy most pedig elég volt, elégünk volt, a moziban el akarjuk felejtetni azt, ami a politikában, az üzemben, a világban van. Ez merőben reakciós nézet, aminek semmi más végeredménye nem lehet, mint-hogy — most erősen fejezem ki magam — fasiszta erők veszik át a világ irányítását. Mert a semlegesség mindig aktív cinkosság.

Hegyi: — De mit tehet a dolgozó kisember, aki egész nap becsületesen végzte munkáját, fáradtan hazamegy és mielőtt ágnak dőlné, a vacsora után szórakozni, kikapcsolódni szeretne?

Hernádi: — Legalább annyit, hogy gondolkodik a dolgokon és nem utasítja el magától azokat a problémákat, amiket filmjeink felvetnek. A kérdésfeltevéshez neki is el kell jutnia. Ezek a filmek azonban nem hozzák őt olyan helyzetbe, hogy a szónak naturális értelmében kegyetlenséget, vért lásson, mert filmjeinkben soha sincs ilyen direkt módon ábrázolt kegyetlenség. Persze, én értem, te félted az embereket a felesleges fájdalomtól, az önkínzástól, mert mindenkinek elég a saját élete, miért kelljen neki még a filmtől is

ugyanazt kapnia?! De ne felejtsd el, hogy a művészet nem feloldás, a művészet nem tudja megoldani a bűnök következményeit, nem ment fel. Nem tudja cukros vízbe áztatni, mert a művészet csak a világot, a nyers valóságot tudja leképezni. A világ leképezése, egy másfajta eszközzel történő analízisa ez.

Hegyi: — Vígjátékot sohasem rendeznél?

Jancsó: — Gyuszi biztosan tudna írni, neki van humora, nekem nincs.

Hernádi: — De hát a vígjáték, az absztrakt vígjáték, a szatíra még kegyetlenebb.

Hegyi: — A harmadik vád filmjeitek ellen: a meztelenség. Egy interjúban azt mondtad, hogy nálatok „a megalázottság aktképeit” jelenti.

Hernádi: — A ruhátlanság tulajdonképpen kiszolgáltatottság. S mindenütt a világon, ahol megalázás folyt és folyik, az első dolog mindig az volt, hogy levetkőztették az embereket. Auschwitztól a hadifogolytáborokig, a kihallgatásoknál — tökéletes pszichikai ráérzéssel végezték és végzik a lemeztelenítést. Ha én ruhában vagyok, a másik meg meztelen, én vagyok fölényben, gyakorolhatom rajta a hatalmam. Miklós a *Még kér a népben* is alkalmazza a meztelenséget, de itt a felszabadultság, az öröm kifejezésére szolgál, tehát éppen az ellenkezőjére, mint eddig. Ezt is el lehet érni vele.

CSILLAGOSOK, KATONÁK

Hegyi: — Mi az *ars poetic*útok?

Jancsó—Hernádi: — Életünket meghatározó tényező volt a személyi kultusz időszaka. Minden filmünk tulajdonképpen egy dologról szól: a becsapás és félrevezetés művészetéről, a hatalom visszaéléseiről. Az intézményről, amely elszakadhat eszméitől és végül már az övéit sem kíméli. Ez a hatalom, akár egyházi, akár világi, egyforma eszközökkel dolgozik. Mi emlékeztetni akarunk a sztálinizmusra, amely mély nyomot hagyott nemcsak bennünk, hanem az emberek többségében. Nehogy jöjjön egyszer egy újabb nemzedék, amelyik már nem emlékezik erre s amelyikkel megismételhetik. Tesszük ezt azért, mert hiszünk a szocializmusban, mert marxisták vagyunk, és tudjuk, hogy a szocializmus mindig képes progresszív módon megújítani önmagát.

H. B.

NAPLÓ

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

A Vígszínház új bemutatója, Galambos Lajos Fegyverletétele drámai tanulmány. Ha úgy tetszik: tézises dráma. (Ezt a tanulmány-jelleget jelzi a darabot megelőző két kisregény — Kenéz Imre hányattatása és halála Magyarországon 1848-ban, Miguel Dorado kadét két valómása — is. Nem a konkrét történelmi helyzetből bontakoztat ki drámai összecsapást, hanem bizonyos tétel, mondánivaló számára keresi meg a megfelelő drámai életteret. Azt vizsgálja, hogy egy tiszta ember, hazájáért minden áldozatra kész forradalmár megítélése során hogyan torzulhat el az igazság a látszatok, véletlenek csapdáin át. Kenéz Imre másodszeri vesszőfutásához az író konstruál a véletlenek, látszatok anyagából tárgyi bizonyítékokat; mindez azonban naiv, erőltetett konstrukció lenne a felállított tétel — a tett és megítélés hamis relációja — bizonyítása, elemzése érdekében, különösen valószínűtlennek tűnik az, hogy a volt tiszt-növendék Perczel agyonlövést (!) elrendelő parancsára — akár pillanatnyi „zavarodottságban” is — fegyvert rántana eszményképére, Görgeyre. Mindazok a dramaturgiai eszközök, amelyek a hadbírószági eljárás ismétlődésének bizarr monotoníáját létrehozzák, hamisaknak, keresetten véletlenszerűeknek bizonyulnának, ha nem hitelesítené azokat az egész második rész — a győzelemben is alapvető meghasonlást mutató — magyar táborképe. Kenéz Imre alakja ebben a második részben, a képtelen ellentmondások szövetségében válik igazán tragikussá. Már a Róth-Filippovics bíróság elé is történelmi paradoxon állította, de ott tiszta lelkiismerettel vállalhatta forradalmi tettét. A Görgey—Perczel hadbírószági ítélete azonban az árulás vádjával semmisíti meg az életét; Kenéz Imre itt már a forradalmi tábor ellentmondásainak tragikus szenvedője. Kenéz sorsával összhangban, annak összetevőiként az elidegenítés dramaturgiájával dolgozó drámai tanulmányban a köztudatban eltöltő lényegesen eltérő képet kapunk a forradalom szereplőiről.

A főhős sorsának egyik alakító komponense az eszménykép, Görgey Artúr magatartása. Galambos — rehabilitálva a nagy katonát — markáns Görgey-portrét rajzol, amelyből nem hiányoznak a hadvezéri talentum zsenialitása

mellett emberi, intellektuális erejének a színei sem. Mégis, hiányzik valami Görgey alakjából: az igazi humánus, amellyel az emberi sorsot megértené. Kenéz Imre ozorai diadalhoz hozzásegítő tervének az elfogadását, majd a főhős teljes magára hagyását látva a biztos halálos ítélet felé haladó tárgyalás embertelenségében, azt érezzük, hogy Görgey számára az ember csak értéktelen figura egy iszonyú sakktáblán. „Szegény forradalom” — sóhajt fel keserűen a dráma végén Görgey, Kenéz kivégzésének hírért hallván. Pedig a katonai korrektséggel takarékozó közönyével, a fegyelem ceremóniáinak vak tiszteletével — már-már céljá elmeve az eszközt — maga is hozzájárult egy igaz ember pusztulásához.

Görgey izgalmas, ellentmondásos dinamikájú alakja mellett — történelmi szerepükhöz képest — furcsa árnyéket a látszatnak élni drámai ellenfelei. A radikális forradalmár Perczel Mór mint egy a Honvédelmi Bizottmánnyal fenyegetődző hisztérika jelenik meg a színen, a nagy ellenfél, Kossuth, részben Görgey csípős megjegyzéseiben él, másrészt a „deheroizálás” — történelmi alakokat hol brutálisan lemeztelenítő, hol valódi emberközelségbe hozó — folytatásban is meglehetősen szokatlan kép alakul róla a hadbírószági írnok-hölgy figuráján keresztül. Ez a buzgó honleány csak formailag egyszerű írnok a tárgyaláson. Galambos hangsúlyozza, hogy a Honvédelmi Bizottmány megfigyelője és Kossuth „ágyasa” egyszemélyben. Nagyon rosszízű dolog ez, nem maga a tény, a hölgy Kossuth szeretőjeként való szerepeltetése, hanem a kétfajta szerepkör: a honvédelmi bizottmányi és a szeretői összekapcsolása. Ezek után már azon sem csodálkozunk, hogy a Honvédelmi Bizottmánynak a háromtagú bíróságban jelenlévő közvetlen képviselője — Juszko Sámuel — korlátolt, rosszindulatú, „ultrabalos” fantaszt, „költői igazságszolgáltatásként” ugyanúgy golyó éri, mint a másik bíróság szadista, „szélsőjobboldali” tisztfiguráját. Görgey vakfegyelem-tiszteletén, a nagy katonai feladatok megoldása közepette mutatott emberek iránti közönyén kívül, ezek a szakértelmet lángoló szavakkal helyettesítő, minden szélsőséges túlzásra hajlamos radikális, a Hon-

védelmi Bizottmány köré tömörült figurák jelentik Kenéz Imre tragikus sorának másik összetevőjét.

Az elemzés többszöri nekifutása ambivalens építménynek érzi Galambos drámáját: látszatokból, véletlenekből túlságosan is megkonstruálnak, amely konstrukciót azonban az eszmei-politikai építkezés szélesebb horizontja hitelesíteni látszik. Az írói koncepció elemeinek következetes képpé illesztése azonban — az 1848 szeptemberében-októberében hazát mentő, a semmiből pénzt, fegyvert, hadsereget teremtő Honvédelmi Bizottmány furcsán egyoldalú megjelenítésére gondolunk elsősorban — erősen megkérdőjelezi ennek a szélesebb horizontnak a valóságértékét.

Székely Gábor a dráma eszmeisége iránt fogékony vígszínházi vendégrendezésével ezt az erősen tanulmányjellegű hangsúlyozta. Fehér Miklós díszletei, a funkciójától megfosztott, egyszerűre börtön és tárgyalóterem kápolna, a jelzésszerű, kiismerhetetlenül abszurd erők indulati terepévé váló kaszányaudvar segítségével nem tompította, hanem inkább fokozta az író „szuverén” valóságkezelésének képeit.

A színészi együttessel a Kenéz Imrét alakító Koncz Gábor emelkedett ki játékának egyszerű, puritán eszközeivel.

Játéka egy naiv, tiszta hitű, forradalmi energiájú ember — már a fizikai véget megelőző — halála. Mellette alapvető szereposztásbeli tévedésnek bizonyult Tordy Géza Görgey Artúrja. Egy-egy felvillanástól eltekintve — már alkatilag is — képtelen volt feleleveníteni a nagy katona markáns, egy tömbből faragott alakját. Görgey melegebb, bensősegebb pillanatainak kitérülését kevésbé hitelesítő fecsegéssé degradálta a játék intellektuális erejének hiánya. Ugyanilyen szereposztásbeli tévedés volt Bitskey Tibor nőies — a kisregény szerint hermafrodita — szadista főhadnagya. Ezt a két elemet Bitskey meg sem próbálta játékában egyesíteni. Bárdy György és Somogyvári Rudolf — a haditörvényszékek elnökeinek szerepeiben — talán a kelleténél nagyobb biztonságú rutinnal oldották meg feladataikat. Deák Sándor játéka kitűnően érezte a horvát hadbírósg Pesten doktorált főhadnagjának személyében a véletlen által a reakció táborába került, onnan a belső ösztön parancsára önmagát is megsemmisítve kiszakadó emberi sorsot. Pap Éva folytonosan megalázott testű Johanna és Bilcsi Tivadar hadieszközként kezelt Susics Imréje kulcsszereplőknek bizonyultak Galambos elidegenítő „tanulmányában”.

VIGH BÉLA

KÉPZŐMŰVÉSZET

Budapesti tárlatok. „A magyar képzőművészet száz éve Bács-Kiskun megye múzeumaiban” címmel gazdag anyagot felölölő kiállítás nyílt — *Telepy Katalin dr.* rendezésében — a Nemzeti Galériában; a tárlaton a kecskeméti, a bajai, a kiskunhalasi és a kiskunfélegyházi múzeumok legszebb XIX. és XX. századi festményei — közöttük Barabás, Székely Bertalan, Mednyánszky, Ferenczy Károly, Rippl-Rónai, Iványi Grunwald, Rudnay Gyula, Ferenczy Noémi, Márfy, Dési Huber, Holló László munkái — kerültek bemutatásra. A kiállítás néhány méltatlanul elfeledett kismester — így Faragó Géza, Jávor Pál és Prohászka József — emlékét is felidézte; de ízelítőt kaptunk két — külföldre elszármazott — jeles festőnk: a kubista Bossányi Ernő és az École de Paris szellemében dolgozó Korda Vince munkáságából is.

A legnagyobb élményekkel azonban Szőnyi István („Fekvő Vénusz”), Tor-

nyai János („Slugovica-részlet szívárvánnyal”), Thorma János, („Nagybányai gesztenyes”), Czóbel („Ülő gyerek”), Kmetty János („Csendélet gitárral és kottalappal”) és Martyn Ferenc („Kompozíció szobortorzóval és hangszerrel”) ajándékozott meg bennünket, valamint Nagy István, akinek fukarsavú pasztelljei („Legelő állatok”, „Ősz a Bakonyban”, „Virágok köcsögben”, „Szántás Erdélyben” stb.) „az ábrázolt dolgok legbensőbb lényegét adják” (Surányi Miklós). Kevés olyan művésznk van, akinek munkáiban festészetünk — nem könnyen megfogalmazható — nemzeti jellege hitelesebben nyilatkozna meg, mint Nagy István pasztelljeiben és szénrajzaiban. Egy József „Badacsony”-a is varázslatos alkotás; a kép légies színeiben, misztikus fényeiben „a Végtelenség lenyűgöző fölényének érzete” (Oltványi Imre) fejeződik ki.

Orvos András fiatal festő Fényes Adolf-terembeli ún. „önköltéses” kiál-

lításán szépen megmunkált felületeket, eleven színeket, markáns formákat, tisztán, átgondoltan fogalmazott kompozíciókat láthattunk. A tárlat egyik-másik kritikusa az iparművészet körébe utalta Orvos képeit. Hogy a kiállításon szerepelt tizenhét festmény a képző- vagy az iparművészet kategóriájába tartozik-e, ennek eldöntését másodlagos kérdésnek tartjuk; egyébként is: „díszíteni *ugyanolyan nehéz és szép feladat, mint ábrázolni*” (Barcsay Jenő). A magunk részéről megelégszünk annak megállapításával, hogy a fiatal művész bemutatkozó tárlatának anyaga tehetségről, igényességről, egyéni arculatról és kísérletező bátorságról tanúskodik.

Swierkiewicz Róbert fiatal grafikus monotípiáit (azaz egyetlen példányban készült nyomatait), sokszorosított grafikáit és sgraffito-terveit állította ki februárban a Fényes Adolf-teremben. Swierkiewicz a XX. századi művészeti iskolák (absztrakció, szürrealizmus) formai vívmányainak felhasználásával készíti lapjait, azonban *sosem lekefelmondó művész*... Grafikái nem különbözik a hiánytalan technikai tudást és a gondos műveltséget, de mégsem fortélyakkal, virtuozitással, ötletességükkel ragadják meg a szemlélőt, hanem gondolati és érzelmi telítettségükkel, filozofikus és spirituális mondanivalóik gazdagságával. Mind a színes, mind a fekete-fehér grafikák között sok nagyszerű darabot találtunk; „A pénzem”, a „Virrasztó”, a „Leszállás”, a „Jób gazdagsága”, az „Isten beszéde a forgószelelől”, a „Vörhenyes felület”, a „Vörös nyárnyú figura” című lapok alkotóját a jövőben a magyar grafikusok legjobbjai között kell számon tartanunk.

Az Ernst Múzeumban — a művész 70-ik születésnapja alkalmából — gyűjteményes kiállítás nyílt a Tatán munkálkodó Munkácsy-díjas festő: Dobroszláv Lajos akvarelljeiből. Az 1902-ben született művész a nagybányai plein air naturalizmus utolsó művelőinek egyike; piktúráját a XX. század művészeti fordulamai alig érintették, — munkáinak a magyar tájak változatossága, az év- és napszakok színjátéka a témája. Nem korszerű művész, de — egy elmúlt művészeti szemlélethez való hűséges ragaszkodásával — tiszteletreméltó és rokonszenves művészeti jelenség... Azok a tárlatlátogatók, akiknek szívéhez Edvi Illés Aladár, Vidovszky Béla, Benkhard Ágost vagy Boldizsár István munkássága áll a legközelebb, nagy tetszéssel fogadták Dobroszláv nemesen konzervatív

fel fogású, egyenletesen magas színvonalú vízfestményeit („Régi malom”, „Soproni utca”, „Felhők a Duna felett”, „Budai részlet”, „Bánhidai hegyoldal” stb.), amelyek arról tanúskodnak, hogy az idős művész — a festészet feladatát illetően — Corot-val ért egyet: „Festeni annyit tesz, mint a *belle dame*-nak, a Természetnek udvarolni.”

Kő Pál fiatal szobrász első önálló kiállítását februárban rendezte meg a Műcsarnok; a bemutatott művek arról vallottak, hogy Kő alapos mesterségbeli felkészültségű, invenciózus, elhivatott művész. A debütáló szobrász kedves anyagát, a fát szépen és ízesen munkálja meg, — kár azonban, hogy egyik-másik fafaragása iskolásan tapad irodalmi művekhez (pl. Hemingway: Az öreg halász és a tenger). Klasszikus írókat, költőket (pl. Juhász Gyulát) megjelenítő büsztjeiben, reliefjeiben még nem képes teljesen elszakadni a konvencióktól, — barátairól, kollégáiról (Swierkiewicz Róbert, Péterfy Lajos) mintázott portréi viszont kitűnőek. Érett, szuggesztív munka „Van Gogh” című kispasztikája és „Egy régi templom emlékére” című kompozíciója is.

A Hódmezővásárhelyen élő, 1936-ban született Fejér Csaba festő munkáiból nyílt kamarakiállítás márciusban a Műcsarnokban. Az alapos felkészültségű, tartalmas beszédű, rokonszenves egyéniségű művész képtárgyai egyszerűek: legtöbbször a festő-mesterség kellékei, öreg tanyaházak vagy az eltűnőben lévő régi paraszti élet atmoszféráját sugalló motívumok jelennek meg képein. Színben is igen puritán Fejér Csaba; festményeinek koloritja erősen redukált: mindössze egy-két színnel él... A színbeli szegénység festői programmá emelése azonban zátonyra futtathat egy festőt; úgy véljük, Márfy Ödön szavai igen meggyőzőek: „Hittel vallom, hogy nem szabad a színekről, erről a nagy hatóról lemondani, és a festészetet ezáltal grafikává degradálni, mert kérdelem: melyik művészet fejezze ki magát a színekkel, — ha nem a festészet?!”

*

Jajczay János nyolcvan éves. Május 8-án tölti be élete 80. esztendejét Jajczay János dr. művésztörténész, egyetemi címzetes rendkívüli tanár, Budapest múltjának fáradhatatlan kutatója, számos — egyházművészeti, ikonográfiai és iparművészeti tárgyú — könyv és tanulmány tudós szerzője. Jajczay értekezéseinek, cikkeinek, tár-

lati beszámolóinak, recenzióinak száma jóval meghaladja az ezret; írt Giottóról és Vogyeráczky István Bartók-portréjáról, a Kolozsvári-testvérekről, és Degas-ról, Tintorettóról és Cézanne-ról, Dürerről és Rodinről, Sir Joshua Reynoldsról és Ferenczy Noémiről... Egyaránt otthonosan mozog a trecento, a reneszánsz, a barokk, a klasszicizmus és a XX. századi művészet világában, de nemzetközi tekintélyű szakembere a szőnyegeknek és gobelineknek is. Érdeklődési körének szélessége, tárgyismeretének bősége és mélysége művészettörténeti irodalmunk élvonalában jelöli ki Jajczay János helyét. Mint kritikus, főként a neoklasszicista római iskola híve volt; e művészcsoporthoz tartoztak (Patkó Károly, Aba Novák, Jálics Ernő, Medveczky Jenő, Pátzay Pál, Árkay Bertalan, Sztehlo Lili, Molnár C. Pál stb.) bensőséges barátság is fűzte. (E barátság dokumentuma Aba Novák Vilmos Jajczayról festett mesteri arcképe.)

A Jajczay-írásokat — amelyeknek leg többje a Magyar Művészetben, a Korunk Szavában, a Napkeletben, a Magyar Kultúrában, a Katolikus Szemlében, a Diáriumban, a Die christliche Kunstban, a Nouvelle Revue de Hongrie-ban, a Művészettörténeti Értesítőben, a Vigiliában jelent meg — a stílus elevevése, választékossága, világossága jellemzi. Legszébben fogalmazó művészeti íróink egyike; a keleti szőnyegek-ről szóló — 1935-ben napvilágot látott — esszéjét így indítja: „A keleti ember a szőnyegen születik és azon leheli ki a lelkét. A szőnyeg gondolatokat, vágyakat, érzéseket, álmokat fejez ki; a keleti szőnyegbe bele van csomózva egy darab emberi élet: benne van az ezeregyjé-

szaka mesevilága, izgalmas karavánutak története, pletykáló asszonyi beszéd, bánat, öröm, könny, nevetés...”

Jajczay János ma is tevékenyen dolgozik; a keleti szőnyeg-művészetről írott vaskos könyve, valamint Cimabue-ról és Duccio-ról szóló monográfiái megjelenés előtt állnak, Michelangelo összes leveleinek és Dürer naplója legérdekesebb részleteinek magyarra való átültetésével is rövidesen elkészül...

A 80. születésnapjához elérkezett Jajczay János professzornak őszinte szívvel kívánunk változatlan szellemi frisseséget, el nem apadó alkotóerőt, továbbbi munkás, gyümölcsöző esztendőket!

Vaszkó Erzsébet születésnapjára. Hetven esztendővel ezelőtt, 1902. április 27-én született a szentendrei művészcsoporthoz — és a mai magyar festészet — nemes hangű, értékes egyénisége: Vaszkó Erzsébet. Vaszary János tanítványa volt, a 20-as évektől kezdve vesz részt kiállításokon; művészetének kibontakozása, beérése egybeesett barátai és nemzedéktársai: Gadányi Jenő, Crouy Chanel László, Barcsay, Mihály Pál, Paizs Goebel, Bene Géza munkásságának kiteljesedésével.

Körner Éva szerint „a színek és formák határozott ritmusa”, László Gyula szerint „a szigorú szerkesztés és a gyengéd szépség”, Bálint Endre szerint „sejtelemyszerűség, poétikus hangulatok” a fő vonásai Vaszkó Erzsébet tájképeinek („Jegenyék”, „Szenaboglyák”, „Hegyi út”, „Mátrai hegyek”, „Erdőszele” stb.) és csendéleteinek, amelyek az újabb magyar piktúra legkiválóbb produktumai közé tartoznak.

D. I.

ZENEI JEGYZETEK

(OPERA ESTÉK) „Fel kell robbantani az operaházakat!” — vágta oda némi szerepjátszással a ma már hírhedtté vált jelszót Pierre Boulez, korunk egyik nagy zeneszerzője és karmestere. A közönség azonban nem látszik tudomást venni erről a meglehetősen anarchista ízű felszólításról, és estéről estére megtölti a nézőteret, a zeneköltők pedig megpróbálják bebizonyítani, hogy a műfaj ma is életképes. Hogy mennyire az, ékesszólóan igazolja Benjamin Britten Szentivánéji álom című szerzeménye, melyet a debreceni Csokonai Színház mutatott be hazánkban, s most az Erkel

Színházban is színre került. S 'hogy a zenei félműlt is folyton új arcát tárja felénk, nyilvánvalóvá vált Muszorgszkij Hovanscsinájának nagyszerű felújításával az Operaházban.

„Férfias köszönet önnek — írta Muszorgszkij Sztaszovnak —, én már egészen a Hovanscsinában élek, mint annak idején a Boriszban... Népi drámát akarok írni, láthatja mennyire akarok!” Szemben Wagnerrel Muszorgszkij első sorban a konkrét valóságból táplálkozott, az „élettartalom elsődlegességét” hangsúlyozta, s minden zenei eszközét ennek a programnak rendelte alá. Ezért

is érzik sokan „szcenikus szimfóniáknak” operáit, melyekben a látvány másodlagos elem, a kifejezés szolgája. Békés András felújító-rendező munkájának talán az most egyik legnagyobb érdeme, hogy tud elvonatkoztatni, és egyes jelenetekben kifejezetten az oratorikus műfaj szintjéhez alkalmazkodik.

Alighanem felesleges ismertetnünk az opera cselekményét, amelyben háromféle szándék — a hatalomvágy, maradiság és felvilágosultság — feszül egymásnak, néhol féktelen erővel, máshol talán kicsit tételszerűen (aminek az is a magyarázata, hogy míg a Borisz Godunovban Muszorgszkij Puskinra is támaszkodott szövegírás közben, itt teljesen egyedül szelektálta a hatalmas történelmi anyagot, s maga építette fel a dramaturgiai vázat). Végeredményben egyik eszme sem ülhet diadalt a darab végén, mert a dráma lejátsszódása után rézfúvókon megszólal a cári himnusz egy töredéke, s mintha kérdőjellel, kiábrándult fintorral zárná le — s hagyóna nyitva — a cselekményt. A mostani felújításból ez elmaradt, s így megcsonkult a zeneköltő szándéka, a mű szegényebb lett egy olyan gesztussal — manapság talán „elidegenítő”-nek nevezhetnénk —, amely a ma színpadán igen csak otthonos. Ez persze csak részlet-kifogás, bőven kárpótol érte az a magasfokú feszültség, melyet Ferencsik János (az első szereposztás karmestere) teremt. A pályája csúcán lévő művész kiegyensúlyozott nyugalmaival, mindenre összpontosítani tudó figyelmével, a lényegre a lényegtelenről elválasztó biztos ítéletével vezeti az együttást, melynek két kiemelkedő énekese Melis György — Saklovitij szerepében — és Komlóssy Erzsébet, aki Márját kelti életre, a szó legnemesebb értelmében. Kitűnő alakítás Palcsó Sándoré, jó Faragó Andrásé és Szőnyi Ferencé.

„Senki sem szólt még szelidebb és mélysebb hangon lelkeinkhöz — írta Muszorgszkijról lelkesülten Debussy —. Eggyedülálló muzsikuss, s az is marad, mesterkéletlen és minden száraz formulát megvető művésze folytán. Egyszerűbb eszközökkel még egy komponista sem fejezett ki így hallatlanul kifinomodott érzésvilágot.” S ha a mi ízlésünk nem is finomságait, hanem inkább dinamizmusát érzi a lényegesebbnek, tény, hogy az érzésnek hallatlanul széles skáláját tudta érzékelteni.

A Szentivánéji álomról életem csodálatos élményét őrzöm, hiszen gyerek voltam még, amikor a Szigeten a zenekari

árok szélén ülve végigcsodálhattam Lukács Margit, Básti Lajos és Mészáros Ági remek trióját, miközben a zenekar Mendelssohn zenéjével festette alá a cselekményt. Ez a kísérezene szinte teljesen alkalmazkodik az eredeti hangulathoz, olyan mint a varázslat, a szavakat már nem is kell hallanunk, a zene is a cselekmény teljes tartalmát közvetíti. Britten operája viszont épp azért tökéletes, mert egyazon magaslatra emeli a zenét és a látványosságot, tehát „operát” teremt. Az előadói apparátus félúton van a nagy- és kamaraopera megkövetelte létszám között, az illúzió azonban teljes. Britten tudja, mi kell a közönségnek, s úgy modern, hogy a hagyományokat is szívósan megőrzi. Nekem személy szerint hallatlanul rokonszenves ez a magatartás, hiszen miközben egyik kollégája fel akarja robbantani a zenés színházat, egy nagy karmester úgy nyilatkozik, hogy személyes jelenléte nélkül az operák előadására fordított összeget egyszerűen „kidobják az ablakon”, Britten csendesen alkot, minden műfajban maradandót, és szerény létszámú együttesel, sokszor feldolgozott témában is érzékeltetni tudja a hagyomány teljességét.

Az Erkel Színház nézőterén Vámos László jövőtából egy pillanatra meg-elevenedik a shakespeare-i varázslatos éjszaka. Még békák is görögnek a színen, igaz, táncosok személyesítik meg őket, s Puck úgy röpök a szemünk látára, mintha nem is drótra függeszkedne. De kit érdekel az a drót? Senkit sem a technikai megvalósítás műhelytitkai foglalkoztatnak, mindenkit leköt a látvány és a pergő ritmusú játék. Mert játék ez, még akkor is, ha egy-egy pillanatra a tragédia szele suhog. És az énekesek is úgy játszanak, hogy egy pillanatra sem stilizálják magukat, hanem átélik a szerepet, s igyekeznek abból mindent kihozni. Van ennek az előadásnak is egy spiritus rectora, aki pedig voltaképp mellékszereplő — ha egyáltalán létezik ilyen fogalom —, Dudás, a fúvó-foldozó, Réti József személyében. Alakításában érezzük meg igazán, milyen is az, ha az énekesi és színészi teljesítmény adekvát. De igazságtalanság volna említés nélkül hagyni társait, Sólyom Nagy Sándort, Várhelyi Endrét, Varga Andrást, Külléy Lászlót és Katona Lajost. Ők adták az élet teljességét, míg a tulajdonképpeni „fő” szereplők már Shakespeare darabjában is sápadtabbak kicsit, hiszen valamelyest elvonatkoztatottak. Szirmay Márta és Bende Zolt alakítását vittük el emlékebe még,

és Lukács Ervin szellemes, pergő, ötletes zenei elképzeléseit.

(LEMEZFIGYELŐ) A „Zene mindenkinek” sorozat újdonságai közül szeretném kiemelni Ungár Imre lemezét. Chopin 24 prelűdjét játssza, s ha a lemez technikai kivitele nem a legtökéletesebb is, minden taktusból érezni egy nagy művészegénység jelenlétét, aki valaha épp Chopin-játékával alapozta meg nemzetközi tekintélyét. — Hasonló örömmel fogadtuk a másik újdonságot, a Farkas Ferenc alkotásaiból összeállított lemezt, melynek csúcspontja a Dsida Jenő verseire szerzett lírikus kantáta, a Szent János kútja, ez a Respighi idéző, az emlékezés és melankólia hangjait megzengető alkotás, amely olyan formai bravókkal is megörvendezteti a hallgatót, mint a Kolozsvár szépségeit megleleveníítő fűga (HLX 90029 és 90037).

A „Kortárs magyar zene” sorozatban Dávid Gyula alkotásaiból jelent meg valogatás. Sokolaalu, elsősorban meztalativ alkatú művész, aki a lányabb, lírai színeket festi tökéletesebben, míg a modernebb iskolák követése közben olykor elveszíti egyéniségének legrokonszenvesebb összetevőit. A lemezen szereplő művek közül emlékezetes élmény az 1965-ben befejezett Hegedűverseny, melyet Kovács Dénes tolmácsol érezhető szeretettel, nagy műgonddal, jól érvényre juttatva a mű lírai karakterét (LPX 11411).

Weiner Leó Csongor és Tündéje nem a legmodernebb zene, de ma is örömmel hallgatjuk szellemes, invenciózus zenei ötleteit, melyek Vörösmarty művének lényegét ragadják meg. Nagyon is időszerű volt a kísérőzenéből készített szvitet megjelentetni, hisz a szerző egyik legsikeresebb kompozíciója. Weinernek hovatovább az elfelejtett zeneszerző hálátlan szerepe jut: ifjúi éveiben még Bartók és Kodály társaként emlegették, ma már inkább csak tanítványai őrzik egyénisége legendáit, műveit azonban mind kevesebbet halljuk. A Csongor és Tünde részleteit 1914-ben Reiner Frigyes mutatta be, s Csáth Géza a többi között ezeket írta róla a Nyugatban: „Az egész nagyon érdeklő, vérbeli zenekari muzsika. Polifóniája rendkívül elegáns, könnyed és emellett mély és zamatos. Kongeniális Vörösmartyval!” A lemezen Breitner Tamás vezényletével kitűnően muzsikál a Rádiózenekar (LPX 11526).

Chorearum collectanea címmel magyar vonatkozású késő-renaissance táncok jelentek meg. Amint Falvy Zoltán

megjegyzí ismertetésében, a lemez anyának egy része külföldi kéziratokban maradt fenn, jórészt azért, mert e korszak közérdeklődése a török uralom alatt sinylődő magyarság felé fordult, s legalább külsőségeiben igyekezett hangsúlyozni együttérzését. Nagyon szépek azok a táncok, melyek Kájoni János csiksomlyói ferences orgonatabulatúrák kéziratából valók, s leginkább közel állnak a kor népi ihletésű dallamkincséhez. A Czidra László vezetésével működő Camerata Hungarica együttes kitűnő zenei teljesítményt nyújtva viszi diadalra a műveket s ezt az igen jelentős lemezt (LPX 11498).

A „Nagy magyar előadóművészek” című népszerű sorozatban ezúttal Palló Imre lemeze jelent meg. Ha valaki, hát ő igazán rászolgált erre a meghatározásra, hiszen sikereinek csúcán is elutasította a hosszabb időre szóló külföldi meghívásokat: izzig-vérig magyar művész volt, aki a hazai operaszínpadon érezte otthon magát, s azok voltak a legnagyobb szerepei, amelyekben maradéktalanul adhatta nemes egyéniségét, derűs jellemvonásait. Olyan Hány János aligha születik egyhamar, mint ő volt. (A lemeze bizony felvehették volna a Felszántom a császár udvarát kezdetű részletet!) Emlékezetesen nagy Verdi-énekes volt, aki hallotta fénykorában, ma is elbűvölve emlegeti Székely Mihállyal való kettősét a Don Carlosban. (A lemezen szereplő Búcsúária Palló legjobb tehetségét mutatja: szinte minden apró részletet gondosan kidolgozott, a legjelentéktelenebb hangoknak is súlyt, tartalmat adott.) Ugyanígyen ma már legendássá vált előadásban énekelté annak idején a Simone Boccanegra cimszerepét (Rigó Magda, Székely Mihály és Halmos János társaságában, Failoni vezényletével). Az itt hallható Békedal maradandó énekesi remeklés. Az Iphigeneia Aulisban-ból való részlet az egyetlen halványabb: Palló Imréhez talán nem állt annyira közel ez a stílus, ritmusát sem érezte annyira magáénak. Ragyogó bel canto teljesítménye viszont Bánk áriája. Palló volt az, aki a tenorra írt szerepet bariton fekvésben is elfogadtatta. 1940-ben az egyik lap ezt írta remek teljesítményéről: „Ki lehet mondani róla, hogy megfelel az Erkel és Katona elképzelései szerint való tragikus hősi eszménynek.” E lemezzel nemcsak egy nagy énekesnek tartozunk, hanem a magyar opera történetének is (LPX 11569).

Mozart hangversenyáriái általában nem érik el a közismert operák áriái-

nak érzelmi mélységét. Nyilván azért, mert a környezetből kiszakadva, csak az énekes adottságait szem előtt tartó művek nem illeszkednek semmilyen folytonosságba. Vagy mégis? E kérdés először most vetődött fel bennünk Réti József tenoráriának hallatán. Ez a valóban nagyszerű művész ezeket az áriákat is értelemmel, szívvel telíti, s hogy nem mint énekesi feladatokat kezeli őket, számára a matéria adott, a legnagyobb nehézségeket is játszi könnyedséggel bírja, marad hát módja az érzelmi kidolgozásra, amelyet pompás szövegmondásával (ezúttal olasz nyelven!) is alátámaszt. Gyönyörű előadásban szólal meg a K. 431-es ária, amely Mozartnak is legjobb teljesítménye ebben a műfajban. A lemez öröme és büszkesége lehet minden zenekedvelőnek. (A Filharmóniai Társaság Zenekara látja el a kitűnő kíséretet Jancsó Antal vezényletével — LPX 11485.)

RÓNAY LASZLÓ

FILMEK VILÁGÁBÓL

MÉG KÉR A NÉP

Végigtekintve Jancsó Miklós filmjeinek sorát — a *Szegénylegényektől* az *Égi báránnyig* — kétségkívül megállapíthatjuk: a rendező mindig konkrét történelmi eseményekből indult ki, hogy időtől, történelmi szituációtól független igazságot ragadjon meg. Végigjárta ily módon a forradalom s az ellenforradalom, a zsarnokság, az elnyomás, sőt még a tévedéseknek is csaknem valamennyi adódó mezsgyéjét, hogy behatoljon a lényegesbe, megragadja a jellemzőt, azt, ami nem csupán az adott helyzetben, de attól függetlenül és azon felül is érvényes. Ezúttal, a *Még kér a nép* című alkotásában másként cselekedett. Nem a konkrétból indult ki, hanem egy elképzelt helyzetből, olyanból, ami voltaképpen soha meg nem történhetett a vásznon megjelenő elvont és idealizált formában. Jancsó ezúttal a múlt század végén lezajlott agrárszocialista mozgalmakat választotta témául, főként a Szántó Kovács János-féle hódmezővásárhelyi eseményeket — amire a Valóságban megjelent forgatókönyv is utal. Az események időpontját a vásárhelyi városháza megostromlását követő negyedik esztendőre teszi, tehát 1898-ra, akkorra, amikor a forradalmár vezetők már rég börtönben ültek.

Kérdés, hogy miért? Nos, erre sokféle feleletet lehetne adni. Talán azért, mert a történelmi események nem voltak eléggé színesek egy heroizáló szándékú film számára? Meglehet. Ám, ha ezt elfogadjuk, nyomban felmerül egy másik kérdés: miképpen lehet ideális magasságba emelni egy alapjaiban téves és meglehetősen naiv mozgalmat, mely elszigeteltsége, politikai előkészítetlensége miatt eleve kudarcra volt ítélve, s

csak véres mészárlást, még nagyobb elnyomást váltott ki, tehát voltaképpen az elnyomóknak használt, ürügyet szolgáltatva a megtorlásra? Ha ezekre a kérdésekre feleletet keresünk, csak egyféle magyarázat adható: Jancsó előre kívánt mutatni, a jövőbe, a győzelmes forradalom irányába. Azokba az időkbe, amikor a Szántó Kovács-féle hasonlat beteljesedik, amikor a véletlenül talált és szándékosan elültetett dió hatalmas fává terebélyesedik. Keresett tehát egy sosem-volt szituációt, mely alkalmasnak mutatkozott arra, hogy bemutassa a kegyetlen elnyomás reakciójaként lassanként öntudatra ébredő nép növekvő forradalmi indulatát, az elnyomók túlerejével szemben fegyvertelenül jogukat követelő agrárproletárok reménytelenségében is reményteljes megmozdulását. Mivel az elültetett dió sem az ültetőnek hozza gyümölcsét, hanem az utókornak. Kiválasztotta azt a történelmi pillanatot, amikor a nép még nem elég öntudatos, erős vagy inkább nem kellőképpen szervezett ahhoz, hogy elvegye a magáét, hanem még csupán kér. Jogot kér az emberibb, a tengődésnél valamivel teljesebb életre.

Jancsó tehát egy vízióból indul ki, olyan látomásból, melyet megtörtént tényként kezel. Mi sem természetesebb annál, mint hogy ez a vízió tele van elmentmondásokkal, hiszen egymással merőben ellentétes valóság-tartalmakat kell hordoznia. Mindenekelőtt azt aényt, hogy a nép kér, noha tudja minden idegszállával, vezetői nem győzik hangoztatni, hogy az urak egy jótányit sem engednek előjogaikból, csak azt adják meg, amit erővel elvesznek tőlük. Nos, ezt az alapellentmondást érz, tudja a rendező is, ezért olykor szabad-

jára bocsájtja a feszülő indulatokat, s belső kényszerére hallgatva eléggé merész cselekedeteket enged meg fegyvertelen forradalmárainak: a kasznárt zsákba húzva tűzbe vetik, felgyújtják az uradalmi templomot stb. Ez bizony nyílt zendülés és elképzelhető, hogy a valóságban miként válaszoltak volna az elnyomók! Ehelyett jó a katonaság, de snájdig fenyegetéseken és odamondásokon kívül más nem történik — viszont a film vége felé a majálison békésen mulatozó, táncoló parasztokat halomra lövik! Közben akadnak, akik meghalnak és feltámadnak, sőt kétszer, háromszor is meghalnak újra. S a végjelenet. Jó a piros ruhás forradalmár leányzó és egyetlen forgópisztollyal valóságos szimbolikus vérfürdőt rendez — lepuffantja a grófnőt, a parancsnokló tiszteket, sőt egyenként a bamba, békésen álló huszáregiment katonáit is.

Igen, ez a vízió olykor már-már groteszkre, nemegyszer mosolyt keltő naivitással torzul. Tudjuk, hogy Jancsó például mit akart kifejezni ezzel a többszörös halállal: azt, hogy majdnem mindig ugyanazok áldozzák fel magukat a többiekért, a közösség javáért, hogy életük árán végül is kivívják a szabadságot. Elfogadható is lenne mindez, ha a film megmaradna a vízió öntörvényű realitásában s nem kacérkodna a látomáson belüli s annak ellentmondó, irreális valóság-igénnyel. Természetesen ily módon mindkettő veszendőbe megy és szimbólumok helyett csak képzavarral szolgál... Azt is tudjuk, hogy a méztelen test a védtelenség, a megalázottság szimbóluma — Krisztust is megfosztották ruháitól. Igen, akiket megakartak alázni a történelem folyamán, azokról letépték a ruhát — de senki sem vetkezett le önként. Vagy talán annál forradalmibb indulatú valaki, minél kevesebb ruhát visel? Ha egy szál pendelyben jár, hát még ha a nélkül? Esetleg a szép, fiatal, pucér női testek a veszendőségre kívánják felhívni figyelmünket? Nehéz ezt a szemléletet elfogadni, hiszen minden emberi élet egyformán értékes — a csúnyáé is, az öregebbé is... Akadnak azonban más, kideríthetetlenebb értelmű felvételek is. Egyikük háttérben modern, ágas, rácsos vastartókon drótkötélpálya csilléi libegnek. 1898-ban, Hódmezővásárhely környékén? Ugyan mi akar ez lenni? Egyike a sok, már-már didaktikus színezetű, előre mutató jelzésnek? Vagy véletlen csupán? Operatőri slendriánság? Ki tudja!

Pedig szép, nagyon szép ez a vízió, egyes felvételei szinte képzőművészeti

tárlatra kíváncsnak. Gyönyörű színek, remek kompozíciójú képek sora jelenik meg a vásznon. A sokmozgásos, hovatartozandóság szerinti csoportosító szerkesztés most is érvényre jut, a szem maradéktalanul megkapja a magáét, még az öncélúvá vált sztriptíz is mitológiai ihletésűnek hat helyenként, mint ha antik istennők lejténének előttünk, nem pedig egyszerű parasztlányok. A tömegjelenetek is káprázatosak, lenyűgözőek. Minden együtt volna tehát ahhoz, hogy kiváló rendezőnk töretlenül folytassa eddigi sikersorozatát — és mégis... Mintha éppen legfőbb erénye hagyta volna cserben, az a képesség, ami időtlenné tudta tenni az időhöz kötöttet, az, ami a sok, szerteágazóan bonyolult részletből egyértelmű egészet kovácsolt. A részletek, bármily tökéletesek legyenek is, önálló életet élnek és sehogy sem akarnak egységgé rendeződni. A mondanivaló, az előremutatás szintúgy időhöz kötött marad, megmerevedik a múlttá lett jövőben, de a maig sehogy sem tud elérkezni. Talán azért van ez, mert a rendező igyekezete túl görcsös, túl erőszakoltan didaktikus ahhoz, hogy be tudja fogadni a lelket és életre keljen.

Ki kell tehát mondanunk, bármily fájdalmas is, hogy Jancsó Miklós ezúttal zsákutcába tévedt. Olyan öncélú játékot alkotott — lehetne szürrealistának is nevezni —, amelyből nemigen látszik kiút; ennek a labirintusnak egyszerűen nincsen Ariadne-fonala. Úgy látszik, az alkotók az *Egi báránnal* befejezték nagy témájuk körüljárását, a kör geometrikus értelemben is bezárult. Ha tovább erőltetik a folytatást, a kör spirálissá válik, amit a végtelenségig lehet vezetni, de ugyan mi értelme lenne?

Cromwell Színes, szélesvásznú angol film. Írta és rendezte: *Ken Hughes*. Főszereplők: Cromwell — *Richard Harris*, I. Károly — *Alec Guinness*.

Eszmeileg, tartalmilag egyaránt túlhaladott gondolat az angol imperializmus, ám érzelmi gyökerei tovább élnek még a széthullott gyarmatbirodalom szerep örökségében, a brit nemzetközösségben. A történelmi múlt, az egykori dicsőség ad ennek némi belső fényt, a heroizálás igénye ott vibrál az angolok lelkében, hiszen önbecsülésük, büszke tartásuk nem új keletű: az ó-angol nyelv is nagy I-vel írta az Ich-et, az ént. Ez a „ch” idővel lekopott, de a nagy I-t még a gyarmatok elvesztése sem volt képes kicsire koptatni. Nem csoda tehát, hogy a brit történelem egyik kétségtelenül nagy alakjáról, Cromwellről

készült színes, szélesvásznú film kockáin is evvel a nagy I-vel találkozunk inkább, mint a historikus valósággal.

Nagyon is csillogóra lakkozott képes-könyvet tár ugyanis a néző elé ez a film, mely Cromwell életének a politikai szerepvállalástól az egyeduralomra jutásig terjedő szakaszát vázolja. Vázolja, mert a megértéshez szükséges társadalmi-politikai háttérrel nem motiválja eléggé. Am nem csupán a motivációt mellőzi, hanem félrevezető módon szimplifikál is. Ken Hughes rendező rámutat ugyan Cromwell szálkás faragatlanságára (egyszerű, vidéki birtokos volt), s arra is, hogy bár nem volt képzett hadvezér, kitartó makacssága és szervezőkészsége mégis alkalmassá tette egy hadsereg megteremtésére. Rettegő ironsides-jei (vértesei) döntő tényezői voltak a polgárháborúnak. Hosszú képsorokban bizonygatja a majdani lordprotektor megvesztegethetetlen puritánságát — mindvégig a parlament nevében harcolt —, emberi szívjóságát, akit puritán társainak szenvedései könynyekre fakasztottak, ugyanannyira, hogy a néző végül is valami keménykötésű szentet képzelhet magának.

Pedig Cromwell korántsem volt szent, sőt! Akaratossága képtelenné tette arra, hogy a sajátjával ellenkező nézetet csak megérteni is próbálja. Egyszerűen nem tűrt ellenvéleményt. Vallási türelmetlensége, elfogultsága, bigott protestantizmusa — melyet egyértelműnek tekintett az emberi szabadság egyedül lehetséges kifejtési formájával —, izzó katolikus-gyűlölete nem egyszer embertelen cselekedetekbe sodorta. Ír hadjárata alatt kiirtatta a szerencsétlen leigázottak felét, lemészároltatta az elfoglalt kelet-írországi kikötő, Drogheda csaknem valamennyi polgárát.

És Stuart Károly? Fura képet fest róla is a film. Erélytelen és végtelenségig önhítt. Hatalmát isteni eredetűnek mondja és hiszi, úgy érzi, a királynak mindent szabad. Am csak állandó törvénysértéseire történik utalás, arra, hogy minduntalan szembefordul a polgársággal, a parlamenttel és bármikor kész trónja megmentéséért segítséget kérni hazája ellenségeitől. Felesége, a francia származású, katolikus Henriette Marie döntően befolyásolja kapcsolatait és kapkodásait. Ostoba gőgjét és hallatlan perfidiáját végül a messzemenően királyhű Cromwell is megelégteli és vérpadra küldi.

Főbb vonalakban ez mind igaz is, ám a részletek és utalások mellőzése eltorzítja a valóságot. Semmiképpen sem

éreződik az ország külpolitikai veszélyeztetettsége, a skót és az ír támadások, s arról sincs szó, hogy a királyt végtére esztelen pazarlása állította szembe a parlamenttel, hogy a bevett adókat elherdálta, ahelyett, hogy ütőképes hadsereget állított volna. Mindez annyira felbosszantotta a takarékos „kerekefejeket”, hogy a legitim Tunnage and Poundage adót sem szavazták meg neki. Így azután teljesen érthetetlen a néző számára a polgárháború; mivégre harcolnak, ölik egymást rakásra, ha egyszer a királyt nem akarják eltávolítani, csupán törvényességre szorítani? Nem érzékelteti a film a parlament felfogásbeli, vallási megosztottságát sem, az egymással versengő puritánok és ritualisták, az anglikán és a kálvinista egyházak és híveik tusakodását. És ki tudná kellő történelmi ismeretek hiányában kiokoskodni, hogy volt egy rövid s egy hosszú parlament? Azt látjuk csupán, hogy a tanácskozások szócsatákba fullnak, mindenki a saját zsebére dolgozik mindaddig, amíg a király elítéltetése és kivégeztetése után akarata ellenére uralomra jutott, lordprotektorrá lett Cromwell meg nem unja a siralmas színjátékot, szélnek nem eresztí az urakat s be nem zárátja a parlamentet. A kör bezárul tehát. Cromwell, aki a törvényességért harcolt, maga is törvényszegő diktátorrá lesz.

Kétségtelenül igaz, hogy egy játékfilmtől nem kérhető számon a pontos történelmi hűség. A cselekményesség és feszültség fenntartása, a játszhatóság előir bizonyos elhagyásokat és kiemeléseket. Ez azonban nem mehet az érthetőség rovására. Ami a megvalósítást, a technikát illeti, kitaposott úton jár ez a képeskönyv is. Gyönyörűek a kosztümök, látványosak a csatajelenetek. Megnyerő a végjelenet is, amint az elkergetett parlament elárvult elnöki székében ülve Cromwell programbeszédet tart önmagának, miként szándékozik a szabad tanulás lehetőségeit megadva, Angliát nagy és művelt nemzetté tenni. Annyira meggyőző ez a zárószó, hogy már-már elfeledjük történelmi ismereiteinket. Azt, hogy mindennek megvalósulása mégsem ment ennyire simán, hiszen a Stuart-restauráció alatt, két esztendővel a lordprotektor halála után, felásták a nagy puritán forradalmár sírját, enyésző tetemét pedig felakasztották. Ez a barbár cselekedet azonban már nem fért bele a dicsőítő Angliáról készített történelmi képeskönyv heroizáló elképzelésébe.

BITTEI LAJOS

S O M M A I R E

Notre numéro de janvier contenait en majorité des articles illuminant la question de la „démocratie chrétien” de plusieurs côtés. Nous lisons maintenant dans les lettres adressées à notre rédaction qu'il y a des lecteurs — pourtant exceptionnels, — qui avaient mal compris ou interprété le sens de certains problèmes; en présentant l'étude de Nell-Breuning, laquelle parcourut la presse mondiale, on préférerait à y voir des efforts pour miner le respect ecclésiastique, etc. Nous sommes persuadés de ce que dans telles questions, comme dans d'autres, chacun doit former son opinion de bonne conscience et sur les connaissances tirées des informations autant larges que possibles. VIGILIA observe naturellement sa propre vue soigneusement constituée; tout le monde put l'apprendre dans notre numéro de janvier où nous avons essayé de la préciser explicitement dans l'introduction de la revue. Loin est de nous d'imposer cette attitude à qui que ce soit, dans cette question ou dans une autre, mais nous regrettons de ne pouvoir accepter une discussion sans bord. Tandis que nous voulons s'avancer vers l'élaboration d'une attitude de l'intellectualité chrétienne, eux actifs et parfaitement conscients dans la société socialiste, ainsi que vers la recherche des possibilités d'une vie chrétienne dans les cadres de l'avenir socialiste. Dans tout cela nous avons naturellement recours aux traditions aussi. Si elles étaient mieux connues en général par les chrétiens, ils comprendraient mieux plusieurs choses et ils seraient moins ahuris. Ils ne s'arrêteraient pas par exemple à l'expression „marxisme chrétien” dont on se servait dans le compte-rendu lors de la visite des rédacteurs de la revue „Vie et Littérature”, faite dans notre rédaction à la fin de l'année passée. Ce que „le marxisme chrétien”, ou „le marxisme des chrétiens” veut dire, cette idée a des traditions importantes et bien précieuses depuis la pensée sociale chrétienne. Pour préciser ces relations et ces idées, l'étude de *Béla Hegyi* en épuise un peu, sous le titre: „Le marxisme des chrétiens”, tout en révélant les motifs fondamentaux sur lesquels la direction de VIGILIA s'est construite, y compris les relations nationales (Giesswein, Prohászka etc.).

József Szendi s'occupe dans son étude „La caractéristique personnelle de la théologie moderne”, des problèmes de la personnalité humaine, étant la plus grande valeur tellurique, en se servant des analyses philosophiques et de la psychologie moderne. „La vue nouvelle, les réformes, — écrit-il — ne considèrent l'homme seulement en tant qu'un être réfléchi, constitué de corps et d'âme, mais plutôt comme une personnalité aimant, appréciant, réfléchissant et active qui ne peut s'accomplir que dans l'amour avec les autres... La théologie moderne s'occupe de la personnalité existentielle de l'homme. Au-delà des points de vue anthropologiques, elle apprécie la valeur personnelle, parce que celle-ci assure à l'homme d'être le partenaire de Dieu dans l'histoire du salut. Accepter Dieu n'est seulement de reconnaître quelqu'un, c'est en même temps un geste personnel.”

Béla Csanád touche à une question très importante, avec circonspection et précision, dans son étude „Notre vie pastorale après le Concile”; comment l'esprit du Concile est devenu ou bien n'est pas devenu dominant dans la vie catholique d'aujourd'hui. Quant à l'état arriéré de la théologie hongroise, il écrit: „Le conservatisme théologique est dû au fait que dans les décades passées, l'étude et la culture théologiques étaient une affaire purement cléricale dans notre pays. Par l'exclusion ou bien la négligence des laïques, notre théologie s'est rétrécie, elle se retira presque comme dans un ghetto. Telle théologie fut incapable de juger sainement la situation de l'Eglise dans le monde d'aujourd'hui, et d'indiquer les tâches destinées aux laïques. Considérant les problèmes de l'Eglise hongroise, il constate: „Le clergé hongrois est vieilli. Les jeunes prêtres pensant dans l'esprit des réformes, n'avaient guère jusqu'ici l'occasion de répandre leurs idées.

L'étude de *László Gyürki* poursuit le développement des fonctions épiscopales depuis la première église („Évêque, presbytérien, évêque”).

L'ENTRETIEN DE VIGILIA s'adresse cette fois au régisseur Miklós Jancsó et à Gyula Hernádi, auteur des librettos des films de Jancsó. A la question de *Béla Hegyi*, l'interviewer, comment conçoivent-ils l'idée fondamentale de leurs films, ils répondirent: „La période du culte stalinien a bien frappé notre vie. Tous nos films traitent explicitement le seul thème: l'abus et la duperie, les abus du pouvoir. L'institution laquelle abandonne ses propres idées, finit par ne pas épargner ses propres fidèles non plus. Tel pouvoir, soit ecclésiastique, soit mondial, a les mêmes moyens. Nous voulons soutenir vif le souvenir du stalinisme lequel a laissé des vestiges profonds pas seulement en nous, mais en la majorité des hommes. Que la génération nouvelle ne l'oublie pas et qu'elle ne soit asservie à lui, pour répéter cette tournure encore une fois. Nous faisons cela justement parce que nous avons confiance dans le socialisme, parce que nous sommes des marxistes, et nous savons que le socialisme est toujours prêt de se 'renouveler au sens progressif.”

Interrogeant leur opinion vis-à-vis des dépendances transcendantes, ils dirent: „Dans les choses transcendantes, nous voyons une duplicité superflue du monde, nous considérons l'existence du Dieu personnel et la dépendance de Lui, comme une restriction de la liberté. Nous croyons dans le monde autocréateur. Notre convictions philosophique s'est bâtie sur la confiance de l'individu autocréateur, sur la formation collective auto-créatrice. Nous sommes parfaitement d'accord avec Jésus comme le représentant modèle du genre humain. Tout ce que Jésus veut dire pour aujourd'hui, est digne de respect et d'hommage. Il est une figure infiniment pure et admirable, nous croyons que tout homme sage et juste ambitionne de lui ressembler. Jésus est le Dieu à nos yeux.”

Dans le ressort arts et littérature, nous publions les cahiers de scout inédits de *Antal Szerb*, ainsi que ses lettres écrites à Sándor Sik, avec une brève introduction de Mme Antal Szerb; nous publions des courtes réflexions de voyage de *Péter Vasadi*: „Montage polonais”, les poèmes de *Dénes Szedő*, de *Pál Toldalagi*, de *József Bencze*.

Hors-texte: oeuvres de la peintresse *Lili Ország*, interprétées par *Iván Dévényi*, historien d'art.

INHALTSVERZEICHNIS

In unserer Januar-Nummer beschäftigten wir uns mit der Frage der sog. „christlichen Demokratie” und trachteten dieselbe von mehreren Seiten zu beleuchten. Von einigen, an die Redaktion gerichteten Briefen sehen wir, dass — wenn auch sporadisch — gab es und sind auch solche Leser die gewisse Sachen missverstanden haben und gewisse Begriffe anders deuteten, wie z. B. der Bericht über den berühmten Essay von Nell-Breuning, der als eine Untergrabung der kirchlichen Autorität verstanden wurde. Wir sind der Überzeugung, dass in allen diesen Fragen, ebenso wie auch in anderen, ein jeder selbst seine Ansichten gestalten muss, usw. nach dem eigenen Gewissen und aufgrund eines möglichen grossen Informationsmaterials. Vigilia hat natürlich auch ihre Ansichten ausgebildet, wie es auch aus unserer Januar-Nummer hervorging und wie wir es in der Einführung derselben Nummer kurz und bündig zu konzipieren trachteten. Wir wollen unsere Ansichten weder in dieser Frage, noch in keiner anderen niemandem aufzwingen. Wir wollen uns aber auch nicht in eine uferlose Diskussion einlassen. Wir wollen nicht stehen bleiben, sondern Schritt für Schritt in der Ausbildung einer bewussten christlichen intellektuellen Denkweise nach vorwärts schreiten, wobei wir auch die Existenzmöglichkeiten dieser Denkweise zwischen den Rahmen des sozialistischen Lebens zu sichern trachten. Bei all dem stützen wir uns auch natürlich auf die Traditionen. Wenn die Christen alle diese Traditionen besser kennen würden, würden sie vieles besser verstehen und würden sich über weniger Sachen aufhalten, so z. B. über den Ausdruck „christlicher Marxismus”, der im Rahmen jenes Besuches ausgesprochen wurde, mit welchem — am Ende des vorigen Jahres — das Wochenblatt *Élet és Irodalom* (Leben und Literatur) unsere Redaktion beehrte. All das, was dieser „christliche Marxismus” oder „Marxismus” der Christen bedeutet, hat ebenfalls grosse und wichtige Traditionen in dem christlichen sozialen Gedankengut. Um die Begriffe zu klären gibt eine kleine Sammlung aus dieser Tradition der Essay von *Béla Hegyi*: „Marxismus” der

Christen. Wobei auch darauf hingewiesen wird, auf welchen Grundlagen die Denkrichtung unserer grossen Vorfahren, wie Giesswein und Prohászka und auch die der Vigilia sich stützt.

In seinem Essay „Persönlicher Charakter der modernen Theologie“ schildert József Szendi, aufgrund der Analysen der modernen Psychologie, die Problematik der menschlichen Persönlichkeit als grössten Wert des Diesseits. Die neue Sicht — schreibt er — betrachtet den Menschen nicht bloss als denkendes Wesen, sondern auch als denkende, bewertende, stellungnehmende und handelnde Person, die sich nur in einem Liebesverhältnis mit anderen Personen voll entfalten kann... Die moderne Theologie geht aus der existenziell erlebten Persönlichkeit des Menschen aus. Über die anthropologischen Gesichtspunkte hinaus interessiert sie die persönliche Würde deswegen, weil der Mensch dadurch zum verantwortungsvollen Partner Gottes in der Heilsordnung wird. Und eben deswegen ist die Akzeptation Gottes nicht einfach die zur Kenntnisnahme eines Kenntnisinhaltes, sondern eine persönliche Stellungnahme.

In seinem Essay „Unsere Seelsorge nach dem Konzil“ befasst sich Béla Csánád mit einer ausserordentlich wichtigen Materie. Er stellt die Frage, inwiefern der Geist des Konzils im ungarischen katholischen Leben sich geltend macht, bzw. sich nicht geltend macht. Über den Rückstand der ungarischen Theologie schreibt er: „Der theologische Konservatismus wird auch durch den Unstand begünstigt, dass das Lernen und Praktizieren der Theologie in den vergangenen Jahrzehnten eine beinahe ausschliesslich klerikale Sache wurde. Durch Ausschluss, bzw. Vernachlässigung der Laien wurde unsere Theologie ziemlich einseitig, sie hat sich sogar gettoartig eingengt. Eine solche Theologie ist nicht fähig die Situation der Kirche in der heutigen Welt gesund einzuschätzen und auf diese Aufgaben hinzuweisen, die gerade von den Laien Gläubigen durchzuführen wären.“ Im Zusammenhang mit den Problemen der ungarischen Kirche stellt er fest: „Der ungarische Klerus ist ziemlich veraltet. Die jüngere Priestergeneration, die zu den Reformen eher geneigt wäre, hatte nur selten die Kraft ihre Ideen durchzuführen. An Stelle von Argumenten stiess sie oft auf unbegründeten Widerstand oder Verbot. Der Verlierer war der Reformgeist.“

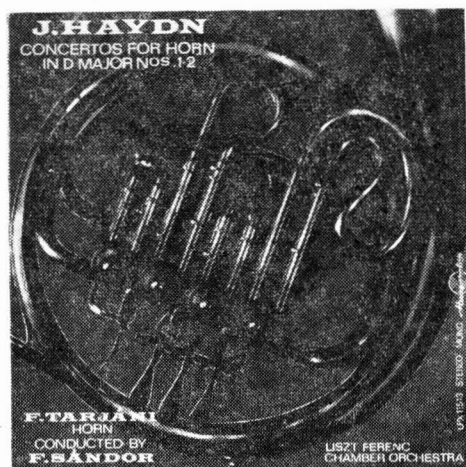
Der Essay von László Gyürki untersucht die Gestaltung der bischöflichen Funktion in der Urkirche.

Das VIGILIA-GESPRÄCH wurde diesmal mit dem Filmregisseur Miklós Jancsó und mit seinem ständigen Drehbuchautor Gyula Hernádi geführt. Auf die Frage des Interviewenden Béla Hegyi: wie sie die Grundgedanken ihrer Filme konzipieren könnten, antworteten sie wie folgt: „Ein entscheidender Faktor unseres Lebens war die Zeitspanne des Personenkultes. Im Grunde genommen spricht jeder unserer Filme über eine einzige Sache, über die Kunst der Irreführung, über den Missbrauch der Macht. Über die Institution, die sich von ihren Ideen losgerissen hat und am Ende nicht einmal die Ihrigen schont. Diese Macht, sei sie kirchliche oder weltliche, arbeitet mit denselben Mitteln. Wir wollen an den Stalinismus erinnern, der eine tiefe Spur zurückgelassen hat, nicht nur in uns, sondern in den meisten Menschen. Wir wollen nicht, dass eine neue Generation kommt, die sich nicht mehr daran erinnert und mit der man all das wiederholen kann. Wir machen das, weil wir an den Sozialismus glauben, weil wir Marxisten sind und wir wissen, dass der Sozialismus sich immer auf progressiver Weise erneuern kann.“ Über ihr Verhältnis zur Transzendenz, erklärten sie das Folgende: „In der Transzendenz sehen wir eine überflüssige Verdoppelung der Welt. Die Existenz eines persönlichen Gottes und die Abhängigkeit der Welt von ihm, halten wir eigentlich für eine Einschränkung der Freiheit. Wir glauben an eine sich selbst schaffende Welt und wir vertrauen in eine selbstschaffende, kollektive Formation. Mit Jesus als mythische Gestalt, der eigentlich ein typischer Repräsentant des menschlichen Genus ist, sind wir vollkommen einverstanden. All das, was Jesus heute bedeutet, erregt Achtung und Anerkennung. Eine unendlich reine, wunderbare Figur, und wir glauben, dass ein jeder weise und gerechte Mensch irgendwie so sein möchte. Jesus ist der irdische Gott für uns.“

Im literarischen Teil veröffentlichen wir das bisher nicht herausgegebene Pfadfinder Tagebuch von Antal Szerb, sowie seine Briefe an Sándor Sík, mit einem Vorwort der Witwe des Schriftstellers; ein polnisches Reisetagebuch von Péter Vasadi. Gedichte von Dénes Szédő, Pál Toldalagi, József Bencze.

Kunstbeilage: Reproduktionen von den Werken der Malerin Lili Ország mit der Einführung des Kunstkritikers Iván Dévényi.

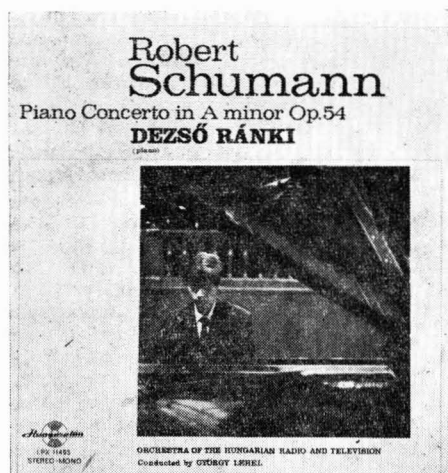
HUNGAROTON MŰVÉSZLEMEZ ÚJDONSÁGOK

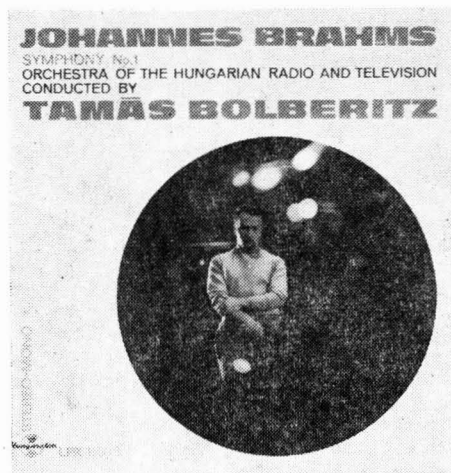
J. HAYDN: KÜRTVERSENYEK
D-DÜR NO. 1., D-DÜR NO. 2.

G. ROSSINI: SEVILLAI BORBÉLY
VÁLOGATOTT RÉSZLETEK

R. SCHUMANN: ZONGORAVESENY
A-MOLL, OP. 54.

J. BRAHMS: I. SZIMFÓNIA
C-MOLL, OP. 68.

A lemezek ára darabonként 60,— Ft

SZÁMUNK IRÓIRÓL. — Szendi József teológiai tanár Esztergomban.

Gyürki László olaszfai plébános, bibliakutató, az elmúlt évben két tanulmányát közöltük: „Az ősegyház ígéhirdetése és Jézus történetisége” (1971 március), „A Szentírás igazsága” (1971 november).

Csanád Béla a budapesti Hittudományi Akadémia pasztorális teológia professzora.

Borsai Ilona zenetörténész, az MTA Népzene Kutató Csoportjának tudományos munkatársa, főként a palóc-területek népzenei hagyományainak és a kopt liturgikus zenének ismerője.

A Vigilia postájából

Amikor kézhez vettem a Vigilia márciusi számát és elolvastam, hogy a szerkesztőség a márciusi számot a szexualitás, család és társadalom égető problémáinak szenteli, kissé gyanakodva gondoltam arra, hogy a cikkek milyen meglepetéseket és újdonságokat tartalmaznak. A cikkeket csaknem egyfolytában olvastam végig. Az áttanulmányozás után arra a meggyőződésre jutottam, hogy harmincegy évi lelkipásztori munkámban, tizenöt évi szentszéki bírói működésem alatt ezek a gondolatok lappangva vagy nyíltan, néha talán árnyalati különbséggel másként fogalmazva, esetleg lázongva már ott éltek a lelkemben. Örülök, hogy ezek a cikkek a „iustitia liberabit vos” elv alapján végre napfényre kerülhettek. Lényegében ugyan ugyan még érvényben vannak a talmudi szellemben megirt kánonok, a házassági perrendtartási előírások, de végre szembe merünk nézni olyan kérdésekkel, amelyekhez eddig nem volt jogunk a saját véleményünket kinyilvánítani...

Mint pap az idősebb korosztályhoz tartozom, de szeretném remélni, hogy még megérem, amikor ezekhez az összetett, differenciált és sok esetben egyedi, illetve egyedülálló problémákhoz az egyház és a jó szándékú lelkipásztorkodó papság hozzáértéssel, meleg szeretettel segítséget és vigasztalást nyújt a lelki szenvedőknek. Hálásan köszönöm a cikkírók fáradozását, bátor kiállásukat, és arra kérem, hogy a munkát ebben a szellemben folytassák tovább, hogy végre feloldódjon a merevség és győzzön Krisztus irgalmas jósága és túlradó szeretete.

Sz. Gy. kanonok, esperes
(Rimaszombat)

Lapjuk régi olvasójaként szeretnék reflektálni legutóbbi, azaz a 3. számban megjelent cikkekre és az egész témakörre.

Egyrészt gratulálni kell, hogy végre (!) eljutottunk odáig, hogy ehhez az eddig valóban „tabu-témához” is hozzá mernek nyúlni, mert valóban, ami van, azt nem lehet letagadni, agyonhallgatni. És bizonyos fókig jó, ha tudják a mai emberek — fiatalok és idősebbek egyaránt —, hol és hogyan is áll a mai egyház ebben a nehéz és valóban aktuális kérdésben! A cikkek részben tudományos, részben filozofikus, részben népszerű statisztikai feldolgozása szerencsés kezdetnek látszik. De legyen szabad megkérdezni, miért csak ezt az igazán tiszteletreméltó szűk (szerkesztői) kört szövegezték meg, miért nem indítanak valamiféle szélesebb rétegű hozzászóló fórumot, ahol a nép minden rétegéből lennének véleménynyilvánítók? Akkor talán még nem késő a fiatalok korai házassága, családtervezés, gyermekvállalás és a világon sajnálatos módon egyedülálló magyar öngyilkos statisztika szomorú okairól is beszélgetni. Persze ezek csak ötletek.

Nekem leginkább Farkas Attila cikke tetszett, egyrészt széles látókörű, másrészt tiszteletre méltóan, közismert világnagyságokra való hivatkozása miatt, s bár egyes dolgokban nem értek egyet a cikkíróval, mégis van egy-két gondolata, amit jó lenne továbbvezetni, befejezni. Például amit az ember kiteljesedéséről ír, hogy ti.: „...ez azt jelenti, hogy az emberi személy lényege szerint csak más személlyel kapcsolatban és csak történetiségében lehetséges”. Ez mind igaz. Én magam is, közel negyedszázados feleség és gyakorló ódesanya vagyok. Sokat olvasok és még többet szeretnék olvasni mindenféle filozófiai vagy vallásoskölcsei, vagy bármilyen komoly témáról, külföldiektől és honiaiktól egyaránt. Egyrészt mert engem minden érdekel, másrészt csak így tudom lassan-lassan a helyes útra irányítani a rámbízottakat, vagy azokat, akik mint jómagam is — még keresnek... Kérem, írjanak mások is —, és kérem, ha lehet, indítsanak nvlt „vitaforumot”, nyissák ki az ablakokat ezen a téren is.

Gy. J.-né (Budapest)

Ország Lili: *Fehér mennyezetkép*

Ország Lili: *Papiruszok*